

Emlékirataim

Szili Imre

2011.

Mély tisztelettel unokádtól, Gábortól.

Tartalomjegyzék

Nagykamond múltja	4
Történelem, és természeti adottságok.....	4
Nagykamond története a II. világháborútól	11
..... A falu épületei, lakóházai	14
A II. világháború eseményei Nagykamondon	45
A Horthy korszak 1938-tól, és a II. világháború átélt eseményei	45
A front eléri Nagykamondot	62
..... A háború vége, és az azt követő évek	84

Nagykamond múltja

Történelem, és természeti adottságok

Nagykamond valaha jobbágytelepülés volt a Marcal folyó partján. Tizenhárom család települt le először ide. Az ősi családok vezetéknevei: Sámson, Horváth, Jakab, Boros, Bella, Molnár, Danics, Szilos, Piros, Bakos, Pacsi, Somogyi, Takács. Földművelő munkálataikat a károlyházi gróf Erdődyek idáig kiterjedő birtokán folytatták, melyet terménybeli térítéssel műveltek, úrbéri alattvalói viszonyal. Az erdős, fás területek kivágásával a termőföldeket egyre növelték. A magángazdálkodás idején is az alábbi dűlők, táblanevek voltak bejegyezve a Földhivatalban. Tölös, Vadalmás, Nyáros, Gyertyános, Kisvágás. Ebből arra lehet következtetni, hogy e területeken milyen fafajták voltak. A határban még egyéb dűlőnevek voltak: Szélhossza, ami a birtokolt határ szélének hosszát jelentette. Csákótelek, Kiskert-dűlő - valaha itt még szőlőterületek is voltak. Hollós-dűlő, Dabróka-dűlő, Tüskevári úti-dűlő, Erdőalja úti-dűlő, Récetó- Décektó-dűlő, Hitközségi föld és Rét-dűlő, Téglaszín-dűlő, Zúgói veteményes kiskert. Az idők múltán és anyagi gyarapodásuk folytán ezeket a területeket megváltották és a tulajdonukba került. Ez a terület a Marcal folyótól a kertai vasútállomásig terjedt. Szélessége pedig a Szélhossza dűlőtől a Balaton nevezetű uradalmi birtoktól, a Pápára vezető útig terjedt. E területen belül – a vasút felőli részen – régen fás területek voltak, a gyenge termőképességű föld miatt a hiányos részeket fával beültették. Most már egybefüggő erdőt képez. Az állattartást a legelők, főleg a Marcal folyó nagy kiterjedésű, berkes, füves területe tette lehetővé, zöldszakarmányt és szénát nagy tömegében biztosította.

A nagykamondi- karakói közös határrészen folyt bele a **Marcalba** a Torna folyó. A torkolat után nem messze egy duzzasztómű volt a nagykamondi berekben. A mű kiépítettségénél fogva, hosszan– ívelten betonozva nyáron nagyon jó fürdőzést tett lehetővé az akkor még tiszta vízben. A környező falvakból is sokan jöttek át ide fürödni. Egy időben öltöző bódé és sörmérés is volt. A duzzasztómű két oldalágba nyomta a vizet. Az egyik ág közvetlen a nagykamondi házak kertjei alatt folyt Nagypirit felé, ahol a malmot hajtotta. A másik ág a kemenespálfai határba ágazott és a nemeskocsi malmot hajtotta. A középső főágban zuhogott a leeresztett zsilipek, vagy táblák fölött nagy morajjal a fölös víz. Azért nevezték el népiesen a nagykamondiak ezt a duzzasztót „Zúgónak”, mivel a közelben lakók éjjel- nappal hallották a lezúduló víz zúgását. A zsilip felső részén volt a gyalogos átkelő Karakó és Jánosháza irányában. Erről a hídról kezelték a táblák leeresztését és felhúzását, a vízmennyiség szabályozását. A nagykamondi kertek alatt folyó vizet a kiskamondi Magyar Károly földesúr ismét tudta duzzasztani a kastélykert alatt folyó ágban. A folyó kétoldali

partjába beépített betonfalak elé deszkákat raktak, így megemelkedett kellő szintre a víz, száraz időjárás esetén az ő tulajdonát képező berket megöntették. Több takarmány lett. Az első világháború idején, és utána a gróf Erdődyek újabb földterületeket adtak át és el, a nagykamondi gazdálkodóknak. Így növelte a nagykamondi határt a Keresztfa-dűlő, valamint a Koldus telek. Ezt a földet kártérítésül azok kapták, akik az I. világháborúban harcoltak a hazáért, megsebesültek, megrokkantak, hadifogságban voltak, vagy az elesettek hozzátartozói kaphatták a megélhetést jelentő földbirtokot. Azért lett a Kódis-telek – ahogy mondták régen - mert a sokat szenvedettek, megnyomorultak – kódisok - kapták. Volt Vitéz-tag is, ők a földet azért kapták, mert az I. világháborúban olyan emberi hőstettet hajtottak végre, mellyel a vitézi kitüntetést kiérdemelték. A Weisz-tag szintén az Erdődyké volt, nevét a földbirtoklási ügy rendezőjéről, mint cenzoráról kapta. A Cédula-tagért a nagykamondiak földbérletet fizettek a grófnak. A Cédula-tag nevet azért kapta a dűlő, mert mikor kimérésre került a tábla, előtte cédulára írt szám alapján dőlt el, hogy kié hova kerül. Az 1938-as évtől, a kiskamondi Magyar Károly, uradalma földjeit bérbe adta ki, a legelőket is. Sok nagykamondi gazda bérelt földet, legelőt és berket is. A nagykamondi bérlemények a valahai Balaton nevezetű birtok táblái voltak. Terjedelme egészen az erdőig, a Balaton úthatáráig tartott. Ebben egy tábla volt legelő – a Gulya rét. A berek rész a Marcal nagykamondi és nagypirityi oldalág mellett volt, a Pankuci rét másik oldalán. A nagykamondi gazdáknak voltak földbirtokaik a kertai határban, a vasút és a grófi erdő között. Ez ma állami erdő. A lebontott Ónodi– őrháznál vezetett be az út.

1945. március 26-án foglalták el Nagykamondot az orosz katonák (a Vörös Hadsereg). A II.világháború után az új hatalom az úri földbirtokokat elvette, és kiosztotta a földet igénylőknek. Így a gróf Erdődyek károlyházi földbirtoka is kiosztásra került. Földigénylés után földhöz jutott sok nagykamondi kiscgazda, amit több évig törlesztett és így saját tulajdonába került. Legtöbbjüknek már előtte is volt saját földje, mellé bérelt is földeket. Így a megnövekedett termőterületekkel és rétekkel nagyobb és jövedelmezőbb gazdálkodást tudtak folytatni a földhöz jutottak. Az uradalmi földek, rétek kiosztásával a nagykamondi határ kibővült Dabrókán, Károlyházán és Nagyberzsenyén túlra. A 8-as főút déli oldalán lévő táblát – viccesen - Turkesztánnak nevezték el azért, mert elég messze esett Nagykamondtól. A nagyberzsenyi malom túloldalán lévő Simon- berek volt a nagykamondi határ legtávolabbi része. Régebben ez már Zala megye határa, vagy része volt. Itt volt egy időben a három megye találkozási pontja. A hármass megye határ Veszprém, Zala, Vas megye találkozási pontja. Borjú legelő, a Dabróka Csárda és a Torna folyó, valamint a 8-as műút déli részén terült el. Az úgynevezett Dabrókai rét a 8-as főút északi, nagykamondi irányba eső részén volt. A Torna folyó és a Dabrókára vezető út határolta. A Torna és a Marcal összefolyása irányában már berkes volt. A téglaszínről elnevezett terület a Dabróka Csárdával szembeni rész. Itt valóban Téglaszín állt, a gróf Erdődyek téглаégetője, a kibányászott gödröket ma is lehet látni. Ehhez tartozott egy téglás ház, mely a csárda keleti oldalán állt. Ebben a házban lakott a mindenkori téglás a családjával, aki a téглаégetés mestere és kitanultja volt. A Téglaszín dűlő - ami jó aranykoronájú föld - erről kapta a nevét. Nagykamond község füves, nagy legelője a Pusztá. A nagy kiterjedésű füves pusztaság a falu gazdag szarvasmarha állományának

biztosított legelési lehetőséget, kihajtástól – tavasztól, bekötésig - őszig. A falu, szerződéssel fogadott mindenkori pásztorra, azaz csordása legeltette, őrizte itt a 220 – 240 darabból álló szarvasmarha gulyát. Két itatókút, hosszú, széles vályúkkal szolgálta az állatok szomjának oltását, az itatást. A Nagykamond felőli első kútát Sandli-kútnak mondták. Azért nevezték így, mert őt a nagykamondiak szavazataikkal hozzásegítették a képviselőséghez. Így ez a kút az ő támogatásával készült. A Vágáskútnak nevezett terület közbirtokossági földterület volt. A községi kijáró disznókat itt őrizte a falu fogadott, mindenkori pásztorra, kanásza. Rajta egy kút és egy vályú volt, gödrös, mélyedéssel felülete a kijáró disznók, süldők turkálását, dagonyázását szolgálta. A falutól az erdő irányába vezető csapásút jobb oldali részén terült el. A falutól kifelé indulva a Gyep, utána a Csáköteleki-dűlő, majd a Hollósi-dűlő szélénél még akkor meglévő szederfák után. Itt jobboldali benyúlással a község tulajdonában lévő konvenciósi pásztorföldek határolták. Az erdő felőli szélé pedig a Kisvágási táblára dőlt. A csapás út baloldal felőli rész a következő: a Gyep, Szelhossza, Nyáros- dűlő után lévő gyertyánososi földek és rétek szegélyezték a Csapás út másik oldalán lévő disznó páskumot. **Bikarétek** a község tulajdonában lévő területek voltak. Kaszáló rétek, és berek voltak. Takarmánnyal, szénával biztosította a községi apaállatok etetését, tartását. Bikarét volt közvetlen az Újszer kertjei alatt lévő füves terület. Ma szántó, termő művelésű. Volt a berekben is ide tartozó kaszáló. Az Újszer elhagyva Kemenesfalva irányában az első híd után balra.

Remészek. A nagykamondi határ egykori terjedelmében három volt. Egy a koldus-teleki táblánál, a másik a Cédula dűlőnél, a harmadik pedig a Dabróka Csárda közelében a 8-as műútra dőlt. Ezek fákkal, bokrokkal telepített benőtt sávok voltak, és még vannak is. A vadaknak jelentett védelmet, rejtőzködési lehetőséget. Apróvadaknak főleg ragadozók elől. Sík, művelt területeken szigetként szolgáltak a vadak menekülésére. Ezen túl vadászati célokat is szolgált.

Hítközségi szántók és rétek. Nagykamond község földművelő lakossága ezeket bérleti díj fizetésével használta. A megművelt földrész a faluból kivezető út (Mise út) és a pápai út közötti sarok részben volt a patakig. A rét pedig a pápai út mentén hosszában terült el.

A Gyep, ahogy a falu lakói mondták: a Gyöp. A falu déli részén, a Boba felé vezető út mentén lévő gödrös, fás, bokros területet nevezik Gyöpnék. A sok évtized alatt kibányászott homok, sóder, agyag, a község házainak építkezéseit és a közlekedési utak készítését és javítását szolgálta. A kibányászott és elhordott anyag helyén néhol mély gödrökben évtizedekig víz állt. A vízben halak, nem ritkán egy kilón felüli példányok is voltak. Kender áztatására is használták a gödrökben lévő vizet. Nehezeket raktak a kenderkévék víz alá nyomására. Régen az ifjúság a Gyöpon tartotta a Szent Iván-napi ünnepét, a tűzgyújtást. Elkopott seprűket a faluban összeszedték, és azokat meggyújtva szaladgáltak a sötétben. Szokás volt még az is, hogy küllős szekérekereket nyírfahéjjal befontak, és ezt meggyújtva a földön hajtották, ez este szép látvány volt. Télen a víz befagyásával sok gyerek csúszkált és premedlizett itt. Aki alatt a vékony jég beszakadt, az meg is fürdött a hideg vízben. Szolgált

még a kijáródisznök kondakihajtásra is, itt is szokta őket őrizni a kondás. A faluból nagyon sok kacska, még több lúd csapatokban járt ide, úszkáltak, fürödtek a vízben. Télen sok fűzvesszőt szedtek itt, amiből vesszőkosarakat fontak az emberek.

Dögtemető. Elhullott állatok temetője. A községben tartott nagyszámú állatból mindig volt, amely betegségből vagy egyéb okból kifolyólag elhullott. Szarvasmarha, ló, disznó és egyéb állat tetemeit az egészségügyi rendeletet betartva csak az erre kijelölt helyen lehetett elhantolni. Ilyen kijelölt hely volt a Dabróka irányába vezető út mentén balra eső terület, a nagy híd mellett a Weisz-tag szélénél. A később nyitott dögtemető pedig a Dabróka felé vezető út mentén jobbról a berek irányában volt. A pataknak nevezett ér mentén a falutól úgy fél kilométerre.

A faluból kivezető főbb dűlőutak és köves út. - A Csapás út, mely a termőföldek, táblák között az erdőig vezet, továbbmenve a szélessége csökken és átszeli a nagykamondi erdőt. A csapás út neve vélhetően onnan maradt fenn, mivel a Gyep, Nyáros, Gyertyános, Hollós, Kisvágás elnevezésű dűlők, táblák között halad, vagyis a valahai fás, erdős területeken belül. Így valószínűsíthető, hogy a fák között útnak csapást vágtak, vagy a vadak csapása volt. Ezek a táblák, dűlők már régóta gazdasági művelődésűek. A széles csapás útra mindkét oldalról kisebb dűlőutak csatlakoznak. Volt a hosszú dűlőút, mely a mostani állattartó telep bejáratánál kezdődött. Átszelte a Csákó- telket, Dabróka- dűlőt, és keleti irányban a pápai útra vezetett. Erre több tábla irányából vezetett kisebb dűlő út. Ilyen volt a Tüskevári-dűlő út is. A nevét onnan kapta, hogy Nagykamond körzeti orvosa Tüskeváron volt, így a gyógykezelésre szorulóknak gyalog, vagy kocsival, ezen a közelítő úton mentek Tüskevárra orvosoltatni magukat. Egy keresztirányú dűlő út vezetett át a nagykamondi határon, északi irányból a nagyberzsényi malomig. A csapás útról indult a Csákó-telek és Hollós-dűlőket határolta, Dabrókai- dűlőt érintve, a pápai úton átmenve, a Keresztfa-dűlő mellett haladva a legelőn (Pusztán) át Cédula és Weisz-tagot határolva Károlyháza alatti földekig. A 8-as műúton átmenve a Turkesztán-dűlő mellett a nagyberzsényi malomig. Még egy keresztirányú út haladt át a határon, a csapás útról indulva Károlyháza irányában. Vágás kút (disznópáskum) után Kisvágás tábla, és a faluföldek (a Hollós dűlő keleti része) között, Décek tó (Réce tó) dűlőn keresztül, a pápai utat keresztezve, a Gesztenyés- állé úton bevezet Károlyházára. Most a horgásztanya és tavak vannak közben, mivel a pusztai részben a kavicsot kibányászták. Nagykamondról Dabróka irányába vezető köves utat a falu lakossága csak Mise útnak mondta. Az elnevezés onnan ered, hogy Nagykamond Karakón lévő plébániához volt csatolva, mint filia. 1936 előtt Nagykamondon csak részlegesen volt mise, így a nagykamondiak ezen az úton jártak misére, Karakóra. A köves út akkor a Dabróka Csárda mellett jobbról vezetett be Karakóra. A 8-as műutat 1937-ben építették errefelé. A Dabrókától Karakóig vezető rövid útszakasz járhatósága a II. világháborúban felrobbantott Torna híd kapcsán megszűnt, a Dabróka Csárda mellett balról vezetett egy dűlő út a nagyberzsényi malomhoz, és a Simonberki réthez. Sokan vették ezt igénybe a simonberki széna hazahordásakor, valamint a malmi őrlemények szállításánál. A faluból a Marcal folyó irányában a berekbe, az Újszernek nevezett utcán lehetett lemenni, a kertek alatti oldalág fa

hídján át, Kemenespálfa irányába. Egy dűlő út a Zúgóhoz és a Marcal menti nagy kiterjedésű berkes, füves rétekig vezetett, a Kiskert dűlőn át Tölös, Kistölös táblák Marcal felőli részénél. A termőterületek és a berkes rétek találkozásánál vezetett egészen a 8-as műútig. Ez a dűlőút az Újszer két háza között vezetett ki a határba, Czirók Ferenc és Zéhmann Sándor (cipész) háza közötti elhagyott közön, területen, mint szekérút.

Jelentősebb vízelvezető árkok. A határból mélyebb árkok vezettek a Marcal folyó irányába. Három főbb csapadékelvezető árok van a határban. Első, ami jön a Vágás kút felől a csákolai földek szélénél a Csapás út mellett, a Gyepen továbbhaladva, érintve a temető szélét, áthalad a köves út hídjá alatt az Újszer kertjeinél halad tovább, és csatlakozik a Marcal oldalágába. A második ugyanúgy keletről nyugati irányba vezeti le a vizet a Pusztáról, a Vadalmási rétekről, áthalad a Köves út alatt, a Dögtemető mellett elhaladva vezet a Marcal folyó irányába. Régen ezt a levezető ágat pataknak nevezték. A harmadik mély vízelvezető árok a Weisz-tag felől indul a Téglaszín-dűlő alatt továbbmenve a régi dögtemető mellett elhaladva a köves út nagy hídjá után vezeti le a vizet a folyóba. Több kisebb árok is csatlakozik ezekhez a mélyebb vízelvezetőkhöz.

Levente tér (platz). Az első leventegyakorló tér az Újszer berek felőli részén volt, Czigler Dezső (kovács) szélső háza mellett lévő füves területen. Itt golyófogó lődomb volt kialakítva. A későbbiekben korszerűbb és terjedelmében nagyobb gyakorlóteret kaptak a leventék, a Kertalja utcával szembeni részen. Magyar Károly földesúr birtokából az úgynevezett Balaton birtoki táblából hasították ki a gyakorlóteret. A középhosszon méretes futballpályával és kapukkal. Körben pedig akadálypályák voltak, vizes árkok, magas mászórudak- kötelek, deszkapalánk és még sok akadály biztosította az ifjúság számára a katonai előképzést. A gyakorló lőpálya magas golyófogó dombbal a Szélhossza fás sávja melletti részen volt kialakítva.

Szélhossza. A nagykamondi birtokhatár és a kiskamondi Magyar Károly uradalmi földjeit elválasztó fás sáv, mely a Kertalja utcától (ma Kiskamond felé vezető út mentén lévő Dózsa utca) az erdőig halad. A két birtoktípus szélének hosszát jelenti. A mellette lévő gazdasági művelésű táblát is Szélhossza-dűlőnek nevezték a nagykamondi gazdák.

Temető. A régi temető megszűnésével, ami a valahai faluvégi déli részén volt, az úgynevezett kerek templom körül, amit a Gyöpszer szegélyezett. A régi temetőt felváltó újat, a jelenlegit a falu végén létesítették, a Dabróka felé vezető út és a Gyep határolja.

Szőlőültetvények. A falu határában több gazda is foglalkozott szőlőműveléssel, saját ellátására, bor előállításra. A Kiskerti-dűlőben a mostani állattartó teleppel átellenben is volt szőlővel beültetett terület, Németh Sándor és Németh Ferenc gazdálkodóknak. Volt még szőlőültetvény a Kisvágási-dűlőben is, Szabó Ferenc, Pacsi Imre, Jakab János gazdálkodóknak. A szőlőben gyümölcsfák is voltak: cseresznye, szelídgesztenye, barack, stb.

Méhészkedés. Voltak a faluban, akik mezőgazdasági tevékenységük mellett méhcsaládokat is tartottak. „Méhlegelő” bőven volt a határban. Méhészkedtek a faluban: Bella József, Ágh József, G. Horváth József és Péter Horváth József.

Nagykamondon a gazdálkodó emberek szabadidejükben - főleg télen - kosárfonással, seprű-, és zsomborkötéssel is foglalkoztak. Kosárfonó tanfolyamon sajátították el a fonás tudományát, amit a község tanítója és előjárósága szervezett. Voltak ügyes kezű emberek, a gazdaságban használatos fából készült tárgyakat, eszközöket kifaragták, és így nem kellett ezeket szakiparossal elkészíttetni, ami pénzmegtakarítást jelentett. Ezek a fúró-faragó emberek villa, kapa, fejsze és egyéb szerszámnyeleket is elkészítettek, továbbá kukoricagórét, gabona hombárt, disznó ólat, hidast, szekéroidalakat, löcsöt, ülő fapadokat és sok egyéb mást is.

Nagykamond határában lévő dűlő nevek: Szélhossza-dűlő, Nyáros-dűlő, Gyertyános-dűlő, Erdőalja-dűlő, Csákótelek-dűlő, Hollós-dűlő, Kisvágás-dűlő, Vadalmás-dűlő, Dabróka-dűlő, Tükevári úti-dűlő, Récetó-dűlő, Vitéztagi-dűlő, Kódistelek, Keresztfá-dűlő, Kiskert-dűlő, Tölös-dűlő, Kistölös-dűlő, Weisz-tag, Cédula-tag, Károlyházi temetőalji-dűlő és téglaszín-dűlő.

Rétek, legelők, berkek nevei: Kertaljai berek, Kiskertaljai berek, Zúgói berek, Patakhosszi rét és berek, Tölösaljai berek, Simon berek, Dabrókai rét, Borjú rét, Vadalmási rét, Gyertyános rét, Bika rét, Puszta, vagyis a nagykiterjedésű legelő, a Dabrókára vezető köves úttól a Cserin kúton túl a grófi erdő aljáig (ma állami erdő) terjed.

A nagykamondi határban termesztett növények: Kalászosok: búza, rozs, árpa, zab, köles
Kapásnövények: kukorica, burgonya, takarmányrépa. Takarmánynövények: lucerna, lóhere, bíbor, szapuka, szarvaskerep, mohar, zabosbüköny, vetett szár, takarmánytök, kerékrépa. Egyéb növények: mák, kender, káposzta, bab, hajdina, sütőtök. Hatóságilag előírt növények termesztése, beszolgáltatása 1950-56-ig: napraforgó cukorrépa, koriander, cikória, dohány, len.

Nagykamond község Veszprém megye szélén fekszik, Vas megyével határos, a Devecseri Járáshoz tartozott. Közigazgatásilag Nagykamondhoz tartozott a Dabróka Csárda, a Károlyháza Puszta, és a nagyberzsenyi malom, a molnárlakta épületekkel együtt. Innét a gyerekek Nagykamondra jártak iskolába. Nagykamondra a villanyt már az 1930-as évek elején bevezették. Sok község volt Vas megyében is, Jánosháza kivételével, amit folyamatosan az 1950-es évektől villamosítottak. Nagykamond a vasúthálózat irányai közé esik, a bobai csomóponttól két irányban kerüli a falut, az egyik ág Szombathely- Boba-Budapest, a másik Boba- Tapolca- Balaton, vagy Ukk- Zalaegerszeg. A budapesti vonal közeli állomása Kerta, Nagykamondtól ez közelítő úton körülbelül két kilométer, Kertához pedig három kilométerre van. Azért került az állomásra a Kerta felirat, mert Nagykamond és Kerta határának találkozásánál épp még odaeső részén építették fel. A Balaton és Zala irányába vezető vasútvonal Nagykamondhoz közeli állomása Kemenespálfa, ami a Marcal hídon áthaladva körülbelül másfél kilométer. Az elágazási csomópont vasútállomása, Boba is csak

pár kilométerre van a falutól, ahonnét több irányban és helyre lehet utazni. A három közeli vasútállomás lehetővé teszi, a munkába járást, és a teherszállítást is. A faluból déli irányban Dabrokanál halad el a 8-as főút, a székesfehérvári- grazi műút, ami a községtől 2 kilométerre található. A 8-as úton van budapesti buszjárat, ami Dabrokanál is megáll. A későbbi időkben, években bányász járat is indult innét Ajkára. E járat megszűnése után pedig a menetrendszerű autóbusz indulási telephelye is itt volt. Utazás és közlekedés szempontjából nem volt hátrányos helyzetben a falu. A vasútállomások és a 8-as főút közelsége, az autóbuszok járatainak kapcsolódása, jelentősen hozzájárult a lakosság utazásának, munkába járásának könnyebbé tételéhez.

Nagykamond határa domboktól mentes sík terület. Erdő, mező, legelő; e három tagolódás jellemzi a határt, ezek a magángazdálkodás alapvető területei. Nagykamond határa a kertai vasútállomásig terjedt, nyugatra indulva az erdőterülettel kezdődik. Valaha érett akácok váltakoztak, évszázados tölgyesekkel. Az akác és a tölgy adta a téli tüzelőt, és mint haszonfa faragott gerendákat, fűrészárut, lécet is biztosított az egyéni gazdálkodáshoz. Hidasok, hombárok és egyéb épületek faszervezetei készültek ezekből a haszonfákból. Mező: Gondosan megművelt szántóterületek voltak. Ezeken termelték a megélhetést jelentő kenyérgabonát. A kapások, és egyéb növények termesztése is nagyon fontos volt. Rét, berek: A Marcal völgye rét és berek. A rétek és legelők a magángazdálkodók nagyszámú állattartását tették lehetővé. Nagy tömegében biztosították az állatok takarmányozását, úgy a legeltetést, és a téli szénaellátást.

Az 1945 előtti években Nagykamond őslakossága színtiszta római katolikus vallású volt. A falut szorgalmas, dolgozó, ünnepeiket megtartó emberek lakták. A vasárnapokat és az egyházi ünnepeket szigorúan megtartották, templomba mentek, misét hallgattak, délután pedig litánián vettek részt. A falunak volt négy fogadott ünnepnapja, amit csak Nagykamondon ünnepeltek. Ünnepnapokon a mezőn nem dolgoztak. Fogadott ünnepnap volt Illés napja, július 20-a, valamikor hatalmas pusztító vihar, jégeső söpört végig a falun, mezőn és nagy károkat okozott a termésben. A második fogadott ünnep volt Rozália napja, szeptember 4. A harmadik fogadott ünnepnap volt Vendel napja, október 20-a. Az állatokat elsöprő dögvész miatt fogadta a falu engesztelésként. A negyedik fogadott ünnepnap volt Advent első szombatja. Szigorú böjti nap volt. A böjtöt más napokon is betartották. A hívő emberek a falut és a határt ért pusztító vihar, jégeső megismétlődése miatt tették fogadalmukat, kérve Istent, hogy ettől óvja meg őket. Régen, ha sötét, vészjósló felhő, égi háború, villámlással közeledett a falu és a határ felé, meghúzták a harangokat – a felhő elé harangoztak, melytől hitük szerint azok széteszlanak. A harangok zúgása a falu lakóit imára is szólította, hogy kérje Istent, hogy a pusztítás, jégeső elkerülje lakóépületeiket, villám ne sújtsa, és a létet adó határt megóvja. A falu állatait elvívó dögvészt is fogadott ünnepel tették emlékeztetéssé, a megismétlődésétől tartva. A fogadott ünnepek megtartásával, áldozathozatalukkal, a háborúk borzalmai, elemi csapások, ínség, betegségek újbóli ismétlődésének bekövetkezése ellen buzgolódtak.

Nagykamond kulturális élete: Az iskola 1938-ban átépített tantermeiben több kulturális eseményt és tanfolyamot (kosárfonó, kukoricacsuhé kötő, varró-, vagy az ezüstkalászos gazdatanfolyam) is rendeztek. Az egyik tanteremben volt a KALOT- legényegylet, rádióval ellátott kulturális összejöveteli helye. A tantermi, levente oktatásokat is itt tartották. Filmvetítések is voltak. Nagyon sok színdarabot játszott a falu ifjúsága. Volt néptánc csoport is. Műsoraikkal a környező falvakban, és még Ajkán is felléptek. A tűzoltó versenyeknek és a labdarúgásnak hagyományai voltak. Az ifjúság soraiból többen jártak polgári iskolába, gimnáziumba, tanítóképzőbe, vagy a papi hivatást választották. Voltak, akik szakmunkás tanulók voltak.

1945 előtti években, de még utána is pár évig a község választott bírója és elöljárósága intézte ügyes-bajos dolgait. A falut érintő kérdésekben hoztak döntéseket a meghatározott napokon, a Nagykamond község irodájába kijövő Bognár Vince körjegyzővel. Nagykamond körjegyzőségileg Kertához tartozott. A jegyző és a bíró által kiadott rendelkezéseket a kisbíróval kidoboltatták. A falu bizonyos pontjain megállva dobolt, és emelt hangon közhírré tette az utasításokat és rendeleteket. A dobszóra kisereglett lakosság ezt meghallgatta és tudomásul vette. A falu választott bírói voltak: Sámson Ferenc, Sámson József, Jakab József, Ágh József, Zsidó Imre, Piros Albert, Zsidó József. A II. világháború után: Horváth József, Finta Vendel, Szabó Károly. Kisbírók voltak: Varga János, Varga Ferenc, Zéhmán Ferenc, Pacsi Károly. A községi tanácsnál hivatalsegédék voltak: Kocsi József, Kamondi Elza, Bognár Irén, Káldos Károly.

Nagykamond története a II. világháborútól

Nagykamondot a front 1945. március 26-án érte el. A szovjet csapatok nyugati irányú előrenyomulása után a faluban csak frontot élelemmel ellátó egységek maradtak. A faluban három helyen vágták a környék és a falu disznóit. 1., A Kertalja utcában G. Horváth József udvarában. 2., Németh Antal igazgató-tanítónál az iskolaudvarban. 3., Zsidó József, az akkori bíró udvarában.

A front elvonulásával a körülményekhez képest kezdett az élet helyreállni. A falu bírója kérte a falu férfi lakosságát, hogy a mezőben, a földjeiken kiásott lövészárkokat, bunkereket temessék be, ahogy a lőszeret, robbanóanyagokat is. A község határában a harcokban elesett katonák holttesteit is, ott a helyszínen földeljük el. Ezek főleg németek voltak. Nagykamondról a háborúba elvitt katonák-leventék közül többen a fronton veszték el, meghaltak. Akik fogságba estek, csak évek múltán tudtak hazajönni. Azok a szülők, akiknek gyermekei, hozzátartozói odavesztek, nagy keserűséggel, fájdalommal folytatták a gazdálkodást. Többen fiatalon a férjüket veszítették el. Az állatállomány is nagyon megfogyott, a lovakat is elvitték a frontra. Egyéb állatok a hadi gazdálkodás áldozatai lettek. A kerékpárokat, autókat is a magyar hadsereg részére foglalták le, ami megmaradt, azt a

front után az orosz katonák vitték el. 1944 nyarán elvitték a templom 348 kilogrammos harangját. A mezőgazdasági munkákat a sok szenvedést megért lakosság a jövőbevetett hittel és bizakodással újrakezdte. A front előtt, 1944 őszén elvetett búza, rozs vetések a nagy telet és a háborús hadigépezet taposását jól átvészelték. Tavasszal a krumpli ültetése okozott gondot több gazdának. A szűkében lévő krumplit vastagabban hámozták, a héjában lévő csíraszemek így kerültek a földre, a java része pedig étkezésbe került. A II. világháború befejezése után az 1950-es évekig lassan, de szépen fejlődtek a magángazdaságok. A nagykamondi katolikus, egyházi iskola államosítása 1948-ban megtörtént. Az egyházi jelképeket eltávolították, a feszületet a hívők a templomba vitték. Az akkori kántor iskolaigazgató Németh Antal, tovább a templomban nem kántorizálhatott. Az egyházi szertartásokat betanult emberek kísérték az orgonán. Neveiket említve: Sámson László, Bella József, Bella Ágoston haláláig, 31 éven át. A falu bírói, előjárói önkormányzati rendszerét megszüntették. Községi Tanács hivatal alakult, tisztségviselői a tanácselnök, titkár és a tanácstagok, a hivatalsegéd az ügyek, rendelkezések kézbesítőjeként tevékenykedett. Nagykamond községi tanács irodája, Sámson Ferenc házában egyik szobájában volt berendezve. Nagykamondon Tanácselnökök voltak: Bartos Sándor, Somogyi Károly, Varga Imre. Titkárok: Balogh Ferenc, Bíró Jolán, Mórocz Miklós. Nagykamondon kommunista párttitkárok voltak: Szentmiklósi József, Sámson István, Zéhmann Imre.

Az 1950-es évek elejétől kezdődött a beszolgáltatás és a kulák rendszer – a gazdálkodókat megnyomorító, földjeik aranykoronája utáni adó és beszolgáltatási kényszer. A szigorú beszolgáltatási kvóta a gazdálkodók földjének összes aranykoronája után számíttatott. A leadás kötelezettsége kiterjedt a következőkre: gabona, kukorica, napraforgó, marhahús, sertéshús, zsír, baromfi, tojás. Amelyik gazda a rá kirótt beszolgáltatást teljesíteni nem tudta, ellene megtorló szankciókat alkalmaztak. A padlás felseprése is megtörténhetett. A disznóvágást a Tanácson be kellett jelenteni, és engedélyt kellett rá kérni. A beszolgáltatás után megmaradt süldők etetése is gondot jelentett, mivel a hizlaláshoz nélkülözhetetlen kukoricát is le kellett adni. Többen is voltak olyan gazdák, akik az erdőn szedegettek tölgy makkot, hogy disznóikat etetni tudják. Aki a beszolgáltatást teljesíteni nem tudta, és még jobb módú is volt, azt kulákká nyilvánították, meghurcolták, bántalmazták, földjeit elvették, lakásából kiköltöztették. Ilyen volt Nagykamondon Cili Varga Gábor, akit kulákká nyilvánítottak és lakásából kiköltöztettek. A családjával együtt a rokonoknál találtak menedéket. Házukra pedig Kislődről, ide a községbe helyezett Bartos nevű tanácselnök költözött. Voltak olyanok is, akik már régebben elköltöztek a faluból a városokba és máshová. Az örökölt ősi földjükk viszont a község határában volt, amit árendában műveltek a helyi gazdák. Többen kénytelenek voltak földjeiket felajánlani önként az államnak, hogy mentesüljenek a nagy adó és beszolgáltatási kötelezettségek alól és a megtorlásoktól. A földből és a mezőgazdaságból élőknek rá kellett jönniük, hogy a föld, ami évtizedeken keresztül az életet és a hasznot jelentette számukra, ettől fogva hasznot nem hozó ráfizetéses teher. A kemény munka gyümölcsét elkobozzák tőlük. Már csüggedve csak a föld és az állomány szeretete miatt művelték a földjeiket. Itt kezdődik az ősi földet és a falut

elhagyó paraszti ifjúság elvándorlása. A földet megutáltató rendszer célja az volt, hogy kisebb ellenállással terelje a közösbe majd a parasztságot.

1953 tavaszán Nagykamondon megalakult az első TSZ, ennek három lehetséges formájának egyike. Elnöke Kekk Imre volt. A megalakulását pár ember agitációja előzte meg. Az egyéni gazdálkodás további folytatása reménytelen volt. A nagy adó és beszolgáltatási terhek alól menekülve a falu népe belépett a TSZ-be. Akiknek nagy adó és beszolgáltatási hátralékai voltak, mert nem tudtak eleget tenni beszolgáltatási kötelezettségeiknek, belépéskor azonnal megszüntették, törölve lettek. A kezdetleges állapotok folytán az állatállomány közösbe vitele úgy történt, hogy csoportosították azokat a házaknál lévő nagyobb istállókban. Külön kerültek a lovak, valamint a szarvasmarhák, a növények pedig a Dabroka Csárda portáján létesített karámban voltak, nappal az akörül lévő réten legeltek. A még egyéni gazdaként ősszel elvetett gabonavetések, beéréskor közösen aratták le és masinálták el. A földek egybeszántása nem történt meg, a régi földelválasztó mezsgyék érintetlenek maradtak. A földek megmunkálása igavonókkal történt, gépek, traktorok nem voltak. Aratás, kapálás, stb. hagyományos módon kézzel történt. A Nagy Imre program bejelentése után a Szövetkezet szétment. A gazdálkodók nagy bizakodással és reménnyel kezdték újra az egyéni gazdálkodást. A szövetkezet feloszlott, állataikat hazahajtották, a közös javakat széthordták.

Az 1954. évig két önálló községből állt Kamond. Dabroka felől jöve Nagykamond, Boba felé haladva Kiskamond község volt. A vallást tekintve is különbözött a két falu. Nagykamond lakossága korábban szintiszta katolikus volt, Kiskamond pedig túlnyomórészt evangélikus, 15-20 család kivételével, akik katolikusak voltak. Erre utal a kis kápolnájuk is. 1954-ben az akkori hatalom Kamond néven egyesítette a két községet. A Községi Tanács is közös lett. A kastély épületében működött Szabó Gyula tanácselnök vezetésével. Később az újonnan épült Kultúrház épületébe költözött. Tanácselnökök voltak: Szabó Gyula, Bakos János. Adminisztrátorok voltak: Kovács Rózsa, Szabó Margit és Mórocz Miklós.

1956. október 23. A falu lakosságának többsége, átélője - szemlélője volt a forradalmi eseményeknek. Voltak azért olyanok is, akik a tanácsi irodából kiszórták az adó és beszolgáltatási iratokat, és ott az udvaron elégették azokat. Az iskolából korábban a templomba menekített feszületet kisebb ceremóniával újra visszavitték az iskola tantermébe. A Mária szobrot is.

1958-59, a nagy TSZ szervezésének évei. A községet minden nap ipari munkások, bányászok, párttagok járták, agitálták a lakosságot a TSZ-be való belépésre. A fenyegetésektől sem riadtak vissza, több gazdálkodót is erőszakkal szerveztek be a TSZ-be. A sok nehézséget átélő parasztság ellenállását feladva aláírta a belépési ívet. Földjei, állatai újra a közösbe kerültek. A kilátástalan jövő miatt sok fiatal elment a faluból. Ide vezethető vissza a falvak mára történő kihalása, elnéptelenedése. Többnyire idősebbek maradtak a TSZ-ben, a kisebb hányad fiatal, traktoros, szerelő, gépkezelőként dolgozott a TSZ-ben. Kezdetben mindkét faluban külön volt szövetkezet, Nagykamondon elnök volt Jakab Dezső és Nárai Zsigmond.

Később a két szövetkeze egyesült és elnöke Bognár Géza lett. Nagyobb területen foglalkoztak burgonyával. A nagykamondi pusztán sóderbányát nyitottak, a nagy mennyiségű kibányászott, elhordott sóder miatt a gödrük elegyengetése után, így körülbelül hatvan centiméterrel alacsonyabb a legelő szintje az eredetinel. A falu szélén felépítették a korszerű állattartó telepet. A takarmány adta kedvező lehetőségeket kihasználva, a tejtermelést minőségi szinten valósították meg. A termelő szövetkezetek kényszerű egyesítése után a kertai TSZ-hez csatolták, ami egy idő után végül csődbe ment.

1990-es évek, a rendszerváltás kezdeti évei. A TSZ idején táblásított határ több dűlő utat, árkot, mezsgyét szüntetett meg, alakított át. Dűlőnevek tűntek el, változtak meg. A nagy átalakítás kusza szövevényének tisztázására, a rendszerváltó hatalom a földek nevesítését rendelte el. Kárpótlási jegyeket kaphattak az igénylők az elhunyt szülők, vagy hozzátartozóik után. A kárpótlási jegyekkel termőföldet, rétet vehettek vissza a közösből. Erdőt a lakosság nagy része visszavette, vagy kapta. Nagykamondon is vannak családok, akik földterületeket, rétet, erdőt vettek vissza, és azon gépesített gazdálkodást folytatnak.

A falu épületei, lakóházai

Nagykamond határában lévő Szentháromság szobor. A falutól a Dabróka Csárda irányában a Tölösi-dűlő szélénél áll. Állíttatták Sámson József és felesége Csordás Anna az I. világháborúban elesett fiuk, Sámson István emlékére.

A falu végén álló keresztet Horváth Gábor jómódú gazdálkodó állíttatta, Isten dicsőségére 1848-ban. Eredeti helye a templom vonalától balra, a mai Táncsics utca (Újszer) lejárata mellett volt. A mostani helyére a Boba felé vezető út kövezése után 1934-ben került. Bekerítve, a kétirányú út közötti területre.

A nagykamondi templom 1901-ben épült. A falu lakossága sok áldozatos munkával járult hozzá felépítéséhez. A fogatosok Kissomlyóról hordták a terméskövet. A torony tetején lévő keresztet a kertai állomásról hosszú szekéren hozták be. Az építkezést segítő munkálatokban elmondás szerint a faluból legtöbbit Horváth Margit vállalt, majdnem minden nap ott volt. A templom teljes belső festésének költségét Piros Ferenc gazdálkodó testvére, a faluból Amerikába vándorolt Piros Rozália fizette. A templom felépüléséig a nagykamondi hívek Karakóra jártak a szertartásokra. Felépülte után minden hónapban egyszer tartottak benne misét. 1936-tól minden vasárnap volt szertartás. A templom harangjait nem kímélték a világháborúk. Az I. világháborúban elvittek egyet, s a II. világháborúban is egyet. A nagyharang 367 kilogramm tömegű volt, elvitele után maradt a két kisebb harang.

Az új templom épülete helyén, attól kissé hátrébb már korábban is állt egy úgynevezett **keremes templom**, melyet **a temető** vett körül. Régen itt volt a falu vége. A temető betelével

nyitották meg a mai temetőt. A kerek templom körüli temető enyhe dombon az iskolától a Gyöpszerig terjedt. 1922-24-ig épült, az Újszer (Táncsics utca) határolja dél részről.

Az Újszer házai előtti részen régen gödör volt, melyet a magasabb fekvésű régi temető földjéből töltöttek fel. Itt sok emberi csont is előkerült.

A régi temető területén, 1938-39-ben épültek egy **községi irodát**, mivel az iskola építése miatt a korábbi megszűnt. A tanácsi rendszer bevezetése után feleslegessé vált, és ezt is lebontották.

A negyvenes években a templom bal oldalán (nyugati) volt egy kis **hősi emlékmű**. Ma a hősi halottak emléktáblája közvetlenül a templom épülete mellett van.

Nagykamond lakóépületei, házai, házhelyei, valahai és mostani lakói, tulajdonosai – a leírtakban nem a mai házszám sorrendjében, hanem ahogy a lakóházak, telkek, egymást követik. A faluvégi kerestől indulva a templom jobboldali (keleti) szere. Ahogy régen mondták: az Ószegtől a Főszeg irányába haladva.

Fő utca

1., Az első ház a kereszt mellett, valamikor erdész (jáger) lakás volt. A Gróf Erdődyek tulajdona. Egy ideig a ház lakói voltak Fülöp Vince és felesége Márkus Rozália. Az erdész lakás révén arra lehet következtetni, hogy a határ valaha erdős terület volt. A ház eladásra került, Sámson József és Jakab Mihály vették meg, egybekelt gyermekeik részére. Sámson István és felesége Jakab Mária számára. Az ő gyermekeik Sámson Vilma (1912) és Sámson Vince (1914.). A tragikus sorsú családot a két háború sújtotta, Sámson István, az apa, az első, fia, Sámson Vince a második világháborúban esett el Brianszknál. Korábban körülbelül 10-12 holdon gazdálkodtak. A házban laktak Szűcs József és felesége, Piros Éva. A házban albérletben lakott Németh János káplán, elköltözése után Osváth Jolán (Csögge), a község szülésznője. Később a házat Lovasi Péter kovácsmester vette meg. Mai tulajdonosok Lovasi István és felesége Szalontai Katalin. Gyermekeik: Lovasi István, Lovasi Edit, és Lovasi János.

2., A második ház korábban G. Horváth Józsefé volt. Megvették Sámson János és felesége Molnár Mária (Hosszúpereszteg). Gyermekeik: Sámson Ilona és Sámson István. Ilona Dobára került, férje Gaál Lajos. A házat Sámson István és felesége Piros Matild örökölték. Gyermekek: Sámson Katalin, ő Kemenespálfára került, férje Bella László. Gazdálkodtak körülbelül 15 holdon. A ház eladásra került és később 2005. február 11-én teljesen lebontották.

3., A harmadik ház Piros István és felesége Nagy Rozália tulajdona volt. Gyermekeik: Piros Róza, Piros József, Piros Anna, Piros Ferenc, Piros János. János az I világháborúban meghalt. Róza és Anna kivándoroltak Amerikába. Az 1901-ben felépült új templom belső festésének teljes költségét Piros Róza fizette. A házat Piros Ferenc és felesége Polgár Mária (Zalagalsa) örökölték. Gyermekeik: Piros Ottó, és Piros Ferenc. Ottó Veszprémbe költözött, Ferenc pedig

12 éves korában meghalt. Körülbelül 15 holdon gazdálkodtak. A házat eladták, a TSZ vette meg szolgálati lakásnak a dolgozói részére. A ház lakói voltak Brunnbauer János agrármérnök, feleségével és két gyermekével. Elköltözésük után itt lakott Molnár Sándor brigádvezető feleségével és két gyermekével, Sándorral, és Erzsébettel. A ház eladása után tulajdonos lett Orosz László és felesége Kiss Márta (volt iszkáziai). Gyermekük: Orosz Norbert, és Orosz Gabriella.

4., A negyedik ház Szalontai János és felesége Molnár Katalin tulajdona volt. Gyermekük: Erzsébet, Rozália, Ilona, János, Borbála, Szalontai- Kovács Anna, Rozália Krajczárné, Ilona Máthéné, Borbála Borosné Budapestre költöztek. Erzsébet, Szili Istvánné, János feleségével Pacsi Rozáliával, Anna férjével Szabó Károllyal Nagykamondon maradtak. A ház hátsó részében lakott, korábban még a gúnynevről ismert Csancsa bácsi. A ház későbbi lakója és tulajosa, Szabó Károly (volt sági) és felesége Szalontai- Kovács Anna. Gyermekük: Ernő és Irén, ő Tóth Ferencsel Budapesten lakik. Kovács Anna korai halála után Szabó Károly második feleségével Taáp Erzsébettel (somlójénői) és annak leányával, Szalai Terézszel, valamint Szabó Ernővel lakott a házban. Teréz Somlójénőbe költözött férjével, Molnár Lászlóval. A ház mai tulajdonosa és lakója Szabó Ernő (azóta elhunyt). Gazdálkodtak korábban körülbelül 8-10 holdon.

5., Az ötödik ház tulajdonosai Varga János és felesége, Danics Julianna voltak. Gyermekük: (Cili) Varga Gábor, Varga József (volt erdész), Varga János, Varga Mária. Későbbi lakói és örökösei voltak a háznak (Cili) Varga Gábor és felesége Takács Rozália. Gyermekük: Varga Imre, Varga Mária. Az ötvenes években (Cili) Varga Gábort az akkori hatalom kuláknak minősítette, lakásukból kiköltöztették őket. Házukban az akkori tanácselnök, Bartos Sándor lakott. Később lakásukat visszakapták. Varga Imre és Mária e nehéz korszakban elhagyták a falut, Budapestre költöztek. Korábban körülbelül 20 holdon gazdálkodtak.

6., Az iskola épülete. A régi egy tantermes, fagerendás mennyezetű iskolát 1938-ban lebontották. Helyére a két tantermes mait, a tanítói lakást is magában foglaló iskolát építették. A nagyobb iskola felépítését csak így tudták megvalósítani, hogy a mellette lévő, a falu tulajdonát képező szolgálati pásztorházat az előtte lévő községi irodaházzal együtt lebontották. Az új irodaházat a volt temető területén, a templom közelében építették újra. A szolgálati pásztorházat pedig a község a Gyöpszeren megüresedett Hogyor- féle ház megvételével biztosította. A Hogyor család Ukkra költözött el a faluból. Nagykamondon-

Kamondon tanítók és tanárok voltak: Rakk Győző tanító, Sebestyén Ferenc kántortanító, Németh Antal igazgató, kántortanító, Rosta Lajos tanár, Tyápai Jenő igazgató-tanító, Orbán Gábor igazgató-tanító, Doma Tibor tanító, Illés Lajos tanár, Oláh Zoltán tanító. Tanítónők: Bencsik Teréz, Török Etelka, Rába Margit, Németh Ilona (Bunci), Huszár Sára, Sőtér Edit, Pelák Mária, Kuti Anna, Mátyás Annamária. Tanárnők: Simon Livia, Lengyel Ilona, Ferenci Andrásné Anna, Lukács Ilona és Sógorka Irén. Kiskamond volt tanítója Komijáti Zoltán. Nagykamondon- Kamondon volt pedagógusok származása és családtagjaik – Sebestyén Ferenc kántortanító, nőtlén ember volt, sitkei származású. Testvérei voltak: Béla, Ilona,

László, Sándor. Apjuk vasúti sorompóőr volt, szintén sitkei lakos. Sebestyén Ferenc tanító gazdálkodott is körülbelül 10 holdon, cséplőgépe is volt. Mezőgazdasági alkalmazott volt nála egy Krajcár nevezetű, aki később Budapestre költözött. Utána volt nála alkalmazásban Jakab Dezső. Háztartási alkalmazottai voltak: Bors Gizella (zalaerdődi), Bukács Mária (jánosházi hajadon). Németh Antal igazgató és kántortanító. Dukáról jöttek Nagykamondra, előtte ott tanított. Nagykamondon éltek meg a szovjet csapatok bevonulását, a háborút. Felesége Vathi Erzsébet (kertai származású volt), gyermekeik Németh Ilona (tanítónő) és Németh László (Oroszlányban telepedett le). A szülők Nagykamondról a celldömölki házukba költöztek. Tyápai Jenő igazgató tanító (veszprémi származású volt), felesége Pelák Mária tanítónő (pápai származású volt). Gyermekeik Péter és Zsolt. Kamondról Tüskevárra, onnét pedig Nyirádra költöztek. Orbán Gábor igazgató- tanító (külsővati származású volt), felesége Kuti Anna tanítónő (tüskevári származású volt). Gyermekeik Noémi és Hajnalka. Kamondról Csöglére költöztek. Doma Tibor tanító (nagypiriti származású volt). Illés Lajos tanár, gyermeke Zoltán. Oláh Zoltán tanító felesége Pórai Zsuzsanna. Gyermekeik: Krisztina és Bernadett. Tanítónők: Török Etelka (nemeskocsi származású volt), Rába Margit (jánosházi származású volt), Huszár Sára (kemenespálfai származású volt). Tanárnők: Mód Ferencné Lengyel Ilona, gyermekei: Éva és Zsuzsanna. Ferenci Andrásné, gyermekei: Tamás, András, Ákos. Simon Livia (kiscsősi származású volt). Nagykamond egyházilag a karakó plébániához tartozott, annak papjai tartották a nagykamondi templomban a szertartásokat, az iskolában pedig a hittant oktatták. **Plébánosok voltak:** Homolka, Illa....., Dr. Giczy József, Lutter Imre, Tóka János, Suller József. Káplánok voltak: Pap Lajos, Pataki László, Fonnyadt, Nagy László, Németh János, Pálmai Imre, Bajner János. Az iskola északi oldalán volt a csordás-, és kanászház. Előtte állt a községi iroda épülete. A tanítói lakással egybeépített két tantermes új iskola megnövekedett helyfoglalása miatt ezeket az épületeket le kellett bontani. A községi iroda épületében ülésezett a falu választott bírója, elöljárósága, a meghatározott napokon kiszálló kertai jegyzővel itt intézték a falu ügyes-bajos dolgait. A lebontott irodaépületet pótolva, újat építettek a templom mellett, a régi temető területén. Az épület szintén lebontásra került. A lebontott szolgálati pásztorház lakói voltak – kanászok: Pongrácz Sándor, Erdélyi József két ízben is, Rudi keresztnevű, Patyi, Sarkadi, Monda, Répa vezetéknevűek és családtagjaik. Csordások laktak a házban: Kovács János, Joó vezetéknevű, Danics István.

7., Az iskola mellett lévő ház tulajdonosai voltak Sámson József, és felesége Csordás Anna, (aki Vashosszúfaluból származott). Gyermekeik: József (akit az orosz katonák a frontkor, 1945. március 26-án lőttek agyon, kamondi lakásában), István (ő az I. világháborúban esett el), Ferenc, János, Mária (Kemenespálfára ment férjhez), Anna (szintén Kemenespálfára ment férjhez). Később Sámson Ferenc és Bella Róza tulajdona lett a ház. Gyermekeik: Elek (Budapestre költözött), Ferenc, Ilona, József. A ház tulajdonosai lettek Móroczi Miklós (bobai származású) és felesége Sámson Ilona. A szülők körülbelül 60-70 holdon gazdálkodtak.

⊗ Üres telek, eredetileg a Horváth testvéreké volt, ezt később megvette Sámson Ferenc, mivel az ő házuk mögött volt. Egy pajtaépület volta rajta, amit ők lebontottak.

8., Danics Ferenc benősült, feleségül vette Horváth Annát, akinek tulajdona volt a ház. Horváth Anna testvérei, akik korábban a ház lakói voltak: István (Karakóra nősült), Ágnes (Karakóra ment férjhez), Erzsébet (Sopronba ment férjhez). Danics Ferenc és felesége, Horváth Anna gyermekei: Ferenc (Somlójenőbe nősült), Vince (Beledbe nősült), Vendel (finánc volt, Zircre nősült), Gáspár (agglegény volt), Margit (Csömörrre ment férjhez, Csikai Ferenc kertészhez, gyermekeik: Edit, Miklós, László, Ferenc, Ilona). Csikai Miklós az Agrárkamara elnöke volt. 10-12 holdon gazdálkodtak. A házat Danics Gáspár örökölte és lakta, az 1960-as években át is építette. A ház előtte zsupptetős volt, elöl kicsi ablakokkal és füstös konyhával. Danics Gáspár halála után a ház eladásra került, Ferenci Árpád és felesége vették meg. Miután ők Tüskevárra költöztek, a házat Kotesz József és felesége Horváth Erzsébet (volt Sági Gyuláné) vették meg. Kotesz József halála után az új tulajdonos Farka Károly, a házat emeletráhúzással szintén átépítette.

9., Molnár Ferenc és felesége, Nagy Rozália (jánosházi volt) tulajdona volt a ház. Molnár Ferenc testvérei: Mihály és Anna (Kertára ment férjhez Szabó Józsefhez). Molnár Ferenc és felesége, Nagy Rozália gyermekei: József (agglegény volt), Anna (Pápára ment férjhez), Ferenc (Vásárosmiskére nősült), Gizella (Hegyaluba ment férjhez), Mihály, Mária (Jánosházára ment férjhez), Margit (Kertára ment férjhez). A házat örökölték Molnár Mihály és felesége, Deé Mária (izsákfai volt). Gyermekeik: Vilma, László, Rózsa (Hegyaluba ment férjhez). A ház örökösei Molnár László és felesége, Harczy Eliz (zalagalsai volt). Gyermekeik: György, Ferenc (Csöglére nősült), Péter (Veszprém). Körülbelül 30-40 holdon gazdálkodtak.

10., Eredetileg Horváth Gábor tulajdona volt ez a ház, tőle megvette Sámson József. Sámson József neje Bősze Ágota (vásárosmiskei volt). Gyermekeik: Ágnes, Imre, Pál, Géza (Jánosházán volt üzletük Dobson Margittal, elveszett a II. világháborúban), Lajos (Budapestre került), Boldizsár, Aranka (Budapestre került). A ház Sámson Boldizsár és felesége, Molnár Aranka tulajdonába került, amit ők átépítettek. Gyermeük Sámson Boldizsár. Sámson Boldizsár felesége Szabó Magdolna (kiscsösi volt). Gyermekeik: Magdolna (Somogyi Dezsőné), Csaba (neje Guba Anna). Az elődök körülbelül 40 holdon gazdálkodtak.

11., A ház tulajdonosai Sámson János és felesége, Csordás Borbála (vashosszúfalui volt). Gyermekeik: József, János, Gábor, Róza (Vashosszúfaluba ment férjhez), Borbála (Kurdikné, Devecser). A házat örökölte Sámson Gábor és felesége Simon Erzsébet (dabronci volt). Gyermekeik: Béla (Pannonhalma, paptanár: Edgár), Mária (Sitkére ment férjhez), Gyula és Emma. A ház tulajdonosa lett Sámson Gyula és felesége Bősze Erzsébet (vásárosmiskei volt). Gyermekeik: György (8 éves korában elhunyt, vétlen lúgkőivás áldozata lett), Gábor (Győr-Ménfőcsanakra nősült), Tamás. Az elődök körülbelül 30-40 holdon gazdálkodtak. A ház tulajdonosa Sámson Tamás (2011-ben elhunyt).

⊗ A volt községi tejcsarnok épülete. Sámson Imre tulajdonát képező, utcára kinyúló saroktelkére épült fel 1938-ban. Ellentételként közös megegyezéssel ezért bővízü, mély kutat ástak Sámson Imre tulajdonában lévő ház udvarára. Krausz nevezetű vállalkozó kivitelezte az

építkezést. Az épületben tejcarnokosok voltak. Gót Sándor, Ferenc, Rosta Ernő (kemenespálfi), Molnár Rózsa, Bognár Irén, Ónódi Klára.

12., Ez a ház Dr. Magyar Károly földbirtokos tulajdona volt. Cselédlakásként három család részére volt kialakítva, terjedelménél fogva nagy ház volt. Itt lakott feleségével és családjával Kiss Károly (aki egy ideig csendőr is volt). Gyermekük: József (Dabroncra nősült), Ágnes (Budapest), István (kőművesmester). A második lakásban lakott feleségével és családjával Somogyi János (ő később felakasztotta magát). Benősült hozzájuk Kovács Ferenc, aki Somogyi Rózát vette feleségül. A harmadik lakásban lakott Kovács Gábor és felesége Erzsébet. Gyermekük: Ferenc, József (Budapest), Károly (Budapest, kőművesmester), Gábor (Budapest), Karolina (Kiss Istvánné). A ház leégett, és később eladásra került. Közös megvették és átépítették gyermekek részére, Sámson József és Szabó József (Kerta). Sámson Imre és felesége, Szabó Anna (kertai volt) tulajdonába került a ház. Gyermekük: Béla (aki rövid életet élt), Tibor (Budapest), Erzsébet (Németh Józsefné, Ajka), Zoltán (Budapest), Mária (Móricz Józsefné, Ajka), Imre (Nagykanizsa). A házat térítéssel örökölte és felújította Móricz József és felesége Sámson Mária, ajkai lakosok. Gyermekük: Vilmos (tanár, Ajka), Borbála (Esztergom). Az elődök körülbelül 14-16 holdon gazdálkodtak.

13., Ez a ház kettes lakás volt. Elöl laktak Piros József és felesége Pacsi Mária. Piros József az I. világháborúban elveszett. Gyermekük: Emil (Köcsk), Matild (Sámson Istvánné), Lénárd. Pacsi Mária szülei: Pacsi József, felesége Bognár Rozália (jánosházi volt). A ház hátsó részében lakott Szabó Ferenc és felesége Jakab Etelka. Később lakáscsere folytán Szabó Ferenc szülei, Szabó József és neje, Pacsi Erzsébet házába költöztek át. A később jelzett 29-es ház első részében, ami szintén kettes lakrészű ház volt. A korábban két lakrészű ház Piros Lénárd és felesége Sámson Vilma tulajdona lett. Gyermekük: Éva. A ház lakói Szűcs Imre, és családja, Piros Éva és férje Szűcs József fia. Szűcs Imre felesége Bella Zsuzsanna (Iszkáz). Gyermekük: Gergely, Richárd, Imre. Az elődök 15-18 holdon gazdálkodtak.

14., Ez a ház Torma János és felesége tulajdona volt. Örökölték Molnár Mihály és felesége, Torma Mária. Gyermekük: József, János (aki öreglegény maradt), Imre (Zalaszegvára nősült), Géza (a későbbi háztulajdonos), Rozália (Orosziba ment férjhez), Mária (Zalagalsára ment férjhez), Erzsébet (Kemenespálfára ment férjhez), Ágnes (Hegyfaluba ment férjhez). A házat örökölte Molnár Géza és felesége Szabó Ilona (volt zalaszegvári). Gyermekük: Ilona, férje Makk Ferenc (volt zalaszegvári). Az ő gyermekük: Ferenc (ifj.) és Edit. Kamondról Zalaszegvára költöztek. Az elődök körülbelül 18 hold földön gazdálkodtak. A házat megvette Fábrián János (volt csipkerekai) és neje Horváth Margit. Gyermekük: Edit (Iszkázra került, férje Szabó Ferenc), József, Zoltán (17 éves korában elhunyt), Katalin (férje Szabó Imre, Veszprém).

⊗ Czirók kert. Ezen a telken valamikor ház állt, Czirók nevezetű tulajdonosé volt. A lakóházat később lebontották, a telket megvette Danics Gábor (Vekerle ragadványnév). Ő feleségül vette a megözvegyült Jakabné Nagy Reginát, akit elhalálozott férje Hosszúperesztegről hozott feleségnek Kamondra. Később a telket örökölte Jakab Dezső, az ő

halála után pedig leány, Jakab Margit (Manci) és férje, Asbóth Sándor jogutód. A lebontott ház első tulajdonos Balázs Imre volt.

⊗ A Czirók- kert mellett lévő terület szintén egy telek volt, de ezen építmény nem volt, csak az építés volt tervbe véve. Tulajdonosa Takács József volt (Istentakács), aki később Ukkra elnősült. A telket eladta, a szomszéd ház tulajdonosának Ágh Józsefnek, aki e területtel növelte gazdasági udvarát és szérűjét is.

15., A ház tulajdonosai Ágh Mihály és felesége, Kovács Rozália (hosszúperesztegi volt), Kovács Rozália testvére Gergely, 10 éves korában a Marcalba fulladt. Ágh Mihály és Kovács Rozália gyermekei: Károly (Budapest) és József. Ágh Károly felesége Sámson Luca (Budapest), fiuk, Károly a budapesti MÁV kórház orvosa volt. A házat Ágh József és felesége, Sámson Ágnes örökölték. Gyermekeik: Viktor és József, örökösök is egyben. Ágh Viktor felesége Nagy Paula, Ágh József felesége Csékei Izabella (nyárádi volt), Budapestre költöztek. Az elődök körülbelül 30 hold földön gazdálkodtak. A ház udvarában Ágh József és Takács József (Istentakács) közös kutat ástak, mivel telkére ő is építkezni akart, míg el nem nősült Ukkra. Mélyítés közben egy mamut fogat találtak, amit a múzeumnak ajándékoztak. A magángazdálkodás megszűnése után a ház eladásra került. Az új tulajdonos Baráth József (Jánosháza), akinek elődei, mint a falu kovácsa, több évig Kamond lakói voltak. A házat ők is eladták, az új tulajdonosok német állampolgárok.

16., Jakab József és felesége, Nagy Regina (hosszúperesztegi volt) a ház lakói és tulajdonosai. Gyermekeik: Dezső, Regina (Dobára ment férjhez), József (volt csendőr) Nagy Reginát első férje halála utána Danics Gábor (Vekerle) vette feleségül. A házat Jakab Dezső és felesége, Nagy Margit (vecsei volt) örökölték. Gyermeük: Margit (Manci). Jakab Margit férje Asbóth Sándor. Gyermeük: Bernadett. Bernadett férje Czirók Tibor, gyermeük: Eszter. Az elődök körülbelül 10 hold földön gazdálkodtak.

17., A ház Kovács József és felesége tulajdona volt. Gyermekeik: Mária, Róza (Doba), Anna (Csabrendek). A házba benősült Piros Lajos, a megözvegyült Csike Kovács Máriát vette feleségül. Kovács József a kertaljai Fülöp házba költözött élettársával, egy budapesti hölgygel. Piros Lajos és Kovács Mária gyermekei: Dezső és Mária. P. Dezső fiatalon meghalt, Piros Mária férje Nagy Zoltán (Hetyefő) új házat építettek, és odaköltöztek. Körülbelül 40 holdon gazdálkodtak. A ház eladásra került, megvette Szabó István (károlyházi volt) és felesége, Erzsébet. Gyermekeik: Erzsébet (Ajka) és István (Celldömölk).

18., A ház Horváth István és felesége, Szabó Teréz (Ság) tulajdona volt. Gyermekeik: Kálmán (Budapest), Ernő (nőtlen maradt), Irma (Mersevát), Gyula, Margit (hajadon maradt) és Sarolta (Külsővat). A házat örökölte Horváth Gyula és felesége Halál Ilonka (Badacsonytomaj), családjuk nem volt. Körülbelül 10 holdon gazdálkodtak. A ház Ferenczi István tulajdonába került, később Orsós Sándor és családja a ház lakói.

19., A ház Sámson Sándor és Sámson József (Hosztótra nősült) szüleié volt. Az örökösök Sámson Sándor és felesége Kupovics Jusztínia (Karakószöröcsök) lettek. Gyermekeik Jenő és

József. A ház későbbi örökösei Sámson József és felesége Ser Teréz (Karakó). Gyermekük: Anna (Budapest). A ház eredetileg zsuppfedeles volt, ami kigyulladt és leégett az 1960-as években. Helyére egy modernebb, hajtott házat épültek, körülbelül 8 holdon gazdálkodtak. A ház eladásra került, Elekes Ernő (cipész) és Horváth Anna lettek az új tulajdonosok. Ők nem lakták a házat, először bérbe adták ki. Bérlők voltak: Szedenics László és neje, Németh Mária.

⊗ A fent leírt Sámson ház észak felőli oldalán Beledi János háza állt. Lebontották és az üres telket a szomszéd Horváth család vette meg, az udvarrészük nagyobbítására.

20., Polgár Horváth József és felesége, Beleznai Róza tulajdona volt a ház. Róza unokatestvére volt Balázs Imre. Gyermekük: Ágnes (Jónáné, Budapest), Mária (Csiszárné, Szentgál), Magdolna (Budapest), Ilona (17 évesen elhunyt), Anna (Bakos Imréné). Gazdálkodást nem folytattak. Átmeneti lakója volt a háznak egy Józsa nevű asztalos (akinek az iparendélyét a kecskéje megette). A házat megvették Simon István, későbbi nevén Péter István és felesége, Kalmár Julianna, itt lakott még velük édesapja, Kalmár József is. Gyermekük: Mária és István. A házat örökölték: Péter Mária és férje, Baráth Jenő (Károlyháza). Gyermekük: Mária (Ajka), Jenő (Ajka), Erzsébet (Ajka). A család Ajkára költözése után a házat eladták. Az új tulajdonos Bódis Ferenc (Pinkóc) és felesége Szabó Erzsébet (Károlyháza). Gyermekük: Attila.

21., A ház a Szalána nevezetű családé volt. Szabó István Sárosdról nősült ide, elvette feleségül Szalána Rózát. Gyermekük: Etelka (Szűcsné), Róza (Nemesszalók), Mária (Borszörcsök), József (az Alföldre került) és István. A házat örökölte és felesége, Kovács Ilona (Borszörcsök). Gyermekük: István (Hetyefő), Margit (Budapest, Marton Istvánné, majd Kóró Istvánné, berepülőpilóta). Szabó Miklós (Dabrokan lévő garázsában, kipufogógáztól a kocsijában fiatalon elhunyt). A kiskamondi mezőben voltak földjeik, körülbelül 15 hold földön gazdálkodtak. A házat Tar Sándor földmérnök vette meg.

22., A ház tulajdonosai Jakab Gábor és felesége Kolonics Mária (Vásárosmiske). Gyermekük: Mihály (Felsőiskáz), Róza, Kálmán, Vendel. A házat örökölték Jakab Vendel és felesége Bakos Magdolna (Magi). Gyermektelenek voltak. A házat Vendel testvére, Kálmán fia Jakab Károly és felesége, Kis Margit (Nemeskeresztúr) örökölték. Az ő gyermekük Károly és Ildikó (Veszprém). A ház lakói Károly és felesége, Ágota (Boba). Az elődök körülbelül 10 hold földön gazdálkodtak. Ez a ház a Fő utca jobb felőli sorának utolsó háza. Mellette földút van, mely kivezet a Boba felé vezető országútra, a Kertalja, (Dózsa) utcánál.

A következő házak a fő utca baloldali, Marcalra dűlő kertjeivel, lakóival vissza a templom felé vezető házsor.

⊗ Magtár épület, Nagy Zoltán gazdálkodó építette, 1996-97. évben. A valahai Magyar Károly birtokához tartozó Pankuc néven ismert füves kaszáló, legelő, délre fekvő részén áll a magtár épület.

23., A ház tulajdonosai és lakói Jakab Mihály és felesége, Zsidó Rozália. Mihály testvérei: Gábor (mostoha) és Mária (Zsidó Jánosné). Jakab Mihály és Zsidó Rozália gyermekei: Ferenc (Győr), Mária (Marcsa, Sámson Istvánné), és József. A ház Jakab József és felesége Hegedűs Ágnes (Veszprémpinkóc) tulajdonába került. A házat 1940-ben átépítették, mivel a korábbi lakóház az úttal párhuzamosan volt építve, így a falu északi oldalán az utat leszűkítette, a községből a fogatos kijárást akadályozta. Jakab József és Hegedűs Ágnes gyermeke Antal, aki a II. világháborúban vesztette életét. A szülők halála után a házat Mária leánya Sámson Vilma családja örökölte. Szűcs József (Kiscsősz) és felesége Piros Éva. Gyermekeik: József (Székesfehérvár) és Imre. Az elődök körülbelül 20 hold földön gazdálkodtak.

24., A ház tulajdonosai Csóka János és felesége Jakab Irén. Gyermekeik: József, János (Budapest) és Irén (Budapest). A ház zsuppfedeles volt. Örökölték és átépítették Csóka József és felesége Szilasi Mária (Zalavég). Gyermeük Elemér, akinek a felesége Vas Izabella (Szentimrefalva) volt. Az ő gyermekeik Mária és József. A család Szombathelyre költözött. Az elődök körülbelül 15 hold földön gazdálkodtak. A házat megvette Fodor Dezső (Kiskamond) és felesége Baráth Irén, családjuk nem volt. A házat emlékezet óta háromszor sújtotta villámcsapás, volt, hogy az istállóban a lovakat vágta agyon. Legutóbb 1985-ben a hátsó részbe csapott és a ház kigyulladt.

25., A ház Danics István és felesége tulajdona volt. Gyermekeik: Danics Kovács Erzsébet, Danics Anna (Budapest). Danics István második felesége Kovács Julianna. Gyermekeik: Danics Ilona (Alföldre ment férjhez), Danics Mária és ikertestvére Danics József (Dombóvárira magyarosította a nevét) és Danics István. József a II. világháborúban életét vesztette. A házukat átépítették. Eladták két hold földjüket négyszögölét egy pengőért. Egy holdat Ágh József, egy holdat pedig Cili Varga Gábor vett meg. Így kétezer pengőből lett meg az átépítés. A házat örökölték Danics István és felesége Acél Anna (Páhok). Gyermeük József, akinek a felesége Szabó Rozália.

⊗ Telek, házhely - Danics Ferenc tulajdona. Örökölte Danics Gáspár, aki házat akart rá építeni, építési anyagot is hordott a telekre. Az építkezés végül megghiúsult. Halála után testvéreinek gyerekeire szállt az örökség, többek között a Csikai leszármazottakra is, akik Budapesten laktak. A telek jelenlegi használója Nagy Zoltán.

26., A ház tulajdonosai voltak Zsidó János és felesége Jakab Mária, gyermekeik: Imre, János (nevét változtatva Zalán Menyhért bencés paptanár volt Pannonhalmán). A fiuk volt még József (ő a II. világháború idején volt a falu bírója). A házat örökölték József és felesége Sámson Mária (Vásárosmiske) és át is építették. Gyermeük: Zsidó Ilona (hajadon). Körülbelül 15 hold földön gazdálkodtak.

27., A ház tulajdonosai voltak Szilos Ferenc és Kiss Amália (Zalaszegvár). Gyermekeik: Szilos Ferenc testvére volt Szilos Sándor, aki velük együtt lakott a házban. Irma (Czigler Józsefné), Ilona (Hajgató Rafaelné, Borszörcsök), Ferenc, aki a II. világháborúban vesztette életét. Ebben a házban nevelkedett Szilos Irma leánya, Czigler Piroska (Szili Endréné). A ház lakói és

örökösei Czigler Mária (Mici), és férje Horváth Károly, családjuk nem volt. A ház örököse Czigler Anna fia Szeiler Ferenc. Az elődök körülbelül 12 hold földön gazdálkodtak.

⊗ A ház, amit később lebontottak, Jakab Ferenc és felesége tulajdonában volt. Gyermekük: Etelka, Irén (fővárosi tanítónő), Károly (a papi hivatást választotta) és Imre. További tulajdonos és lakó, Jakab Imre és első felesége, Keszler Erzsébet (Liszka). Gyermekük: Olga és János. Jakab Imre második felesége Kajári Mária (Kajár), feleségének hozott leánya, Mária (Kajár). Ebben a házban volt hátul a falu tejcsarnoka, Olga lányuk is volt csarnokos itt. 1937-38-ban elköltöztek Nagykamondról, Kajárra. A házat telekrésszel együtt a szomszéd Szilos Ferenc megvette, és a házat lebontotta. A tulajdonába került telekkel növelte udvarát, és szérűjét. Jakab Imre körülbelül 20 hold földön gazdálkodott.

28., A ház Jakab József és felesége, Torda Zsófia (Zalaendrőd) tulajdona volt. Gyermekük: János, Regina (Major Istvánné, aki Ugodra költözött) és Gábor (aki az I. világháborúban vesztette életét). A házat Jakab János és felesége, Nagy Mária (Hosszúpereszteg) lakták és örökölték. Gyermekük: Ilona (Horváth Sándorné), Aranka (Kovács Lajosné, Kiscsősz), Gábor és Rózsa (Tóth Károlyné, Badacsonytomaj). A házat örökölték és átépítették Jakab Gábor és felesége, Tóth Irén (Páhok). Gyermekük: László, Gábor, Mónika (Asbóth Zsoltné), Andrea. Az elődök körülbelül 10 hold földön gazdálkodtak. A ház udvar előtti részén – az utcán – egy közös köves kút volt, amit később betemettek.

29., Ez a ház kettes lakás volt. Az első lakrész tulajdonosa volt Pacsi József és felesége, Bognár Rozália (Jánosháza), leányuk Pacsi Mária (Piros Józsefné). A későbbi lakók és tulajdonosok lakáscsere folytán, a 13-as szám alatt jegyzett ház hátsó részéből ideköltözött Szabó József és felesége, Pacsi Erzsébet (Szabó Ferenc szülei). A 13-as számon leírt házba ment feleségül Pacsi József leánya. Pacsi Mária (Piros Józsefné). Szabó József és felesége, Pacsi Erzsébet gyermekük: Lajos (csendőr volt), Mihály és Ferenc. Az első lakrészt örökölte és lakta Szabó Ferenc és felesége, Jakab Etelka. Gyermekük: Róza, Teréz (Budapest), József és Mária (Németh Imréné).

Hátul laktak Pacsi István és felesége, Jakab Anna (Nani néni). Gyermekük: József, István, Rozália (haláláig első felesége Szalontai Jánosnak). Továbbra is a ház hátsó lakói és tulajdonosai voltak Pacsi József és felesége, Szalai Horváth Róza. Gyermekük: László (Budapest), Magdolna (Magi, Budapest), Mária (Budapest), Ilona (Budapest), Róza, Imre, Vilma (Budapest). A ház hátsó részét még egy ideig lakták Pacsi Imre és felesége, Polák Mária (Hahót), valamint családjuk, Pacsi Zsuzsanna (Németh Lajosné, Ajka), Rozália (Smidéliusz Istvánné, Ajka) és Mária. A hátsó lakrészt udvarral együtt eladták, miután ők új házat építettek a Kertalja utcában (ma Dózsa György utca). Megvette a házat és udvarrészt az elől lakó lakrész tulajdonos, Szabó József és felesége, Zsigmond Anna (Somlóvásárhely), majd a házat újjáépítették. Gyermekük: Anna (Kek Imréné, Veszprém), József (kamondi Szociális Otthon igazgatója), Erzsébet (Kardos Lászlóné, Ajka), Orsolya. Szabó József és Gércei Ilona gyermekük: Rita és József. Az elődök körülbelül 12 hold földön gazdálkodtak.

30., Ez, a lakóházak közti rész az 1960-as évekig még beépítetlen telek volt. Tulajdonosa Jakab Mihály, majd fia, Jakab József. A telek eladásra került, megvette tízezer forintért Nagy Zoltán (Hetyefő) és felesége Piros Mária. Ők 1962-ben házat építettek a telekre. Gyermekük: Anna (Schulcz Lászlóné), Jutka (Bodó Sándorné, Ajka) és Zoltán. A ház további lakói és örökösei Nagy Zoltán és felesége, Takács Andrea (Karakó). Gyermekük: Balázs és Zsuzsanna. Nagy Zoltán vállalkozó, több hektár földön gazdálkodik.

31., Bella József és felesége, Bali Emma (Vásárosmiske) házat építettek a Dani kertnek nevezett telekre. Bali Emma fiatalon elhunyt. Bella József második felesége Sámson Jolán (Vásárosmiske). Gyermekük: Etelka, József (Balatonfüred) és Mária (Zoób Mihályné, Sümeg). Körülbelül 15 hold földön gazdálkodtak. A ház eladásra került, Elekes Ernő (cipész, Gérce) és felesége, Horváth Anna vette meg. Előtte a Kertaljai házukban laktak, úgy költöztek be a vett házukba. Horváth Anna első férje Schillinger József (cipézmester, Gérce) volt, aki a II. világháborúban életét vesztette. Leányuk, Magdolna, kinek férje Téglás Sándor (Jánosháza, halála tragikus). A ház örökösei Schillinger Magdolna és férje, Téglás Sándor, gyermekük Sándor. Téglás Sándor felesége Ferenczi Szilvia (Csögle). Gyermekük Klaudia.

32., Ősi ház volt, Bella József és felesége, Bali Ágnes (Vásárosmiske) tulajdona. Gyermekük: Péter (Veszprém), Róza (Sámson Ferencné), József, Etelka (Gógánfa), Ágoston (30 évig volt Kamond kántora). A házat örökölte Bella Ágoston és felesége, Elekes Gizella (Nagyköcsk). Gyermekük László és Ferenc. Bella Ferenc átépítette az ősi házat. Iszkázra költözése után az örökös Bella László és felesége, Tomor Erzsébet (Kisberzsény). Gyermekük: László (Pápa) és Gusztáv (Sárvár). Az elődök körülbelül 15 hold földön gazdálkodtak. A ház udvarrészében a II. világháború éveiben és utána is egy ideig a férfiak szórakozását szolgáló kuglizó volt. A kuglipálya az utca végéről befelé, a szomszéd Németh Ferenc házának északi oldalánál volt, közvetlen kialakítva. Az utcator hajlásában, az udvar kerítésén kívül itt még egy közös utcai kút is volt. Miután Bella László és felesége, Tomor Erzsébet (Eliz) Páparra költöztek, a házat eladták. A ház külföldi tulajdonosa osztrák, Dr. Badea Claudia Lída egyetemi tanár.

33., A ház ősi tulajdonosai voltak Németh Ignác és felesége Szabó Anna (Sárosd). Gyermekük: Ferenc, János (aki az I. világháborúban elveszett), Anna (Zalaerdőd), Mária (Borszörcsök), Róza (Nagyszőlős). Nagy Paula, Ágh Viktorné fiatalon elhunyt édesanyja. A ház örökösei és lakói, Németh Ferenc (halász) és felesége, Csékei Mária (Nyárad). Gyermekük: Ferenc, nevelt lányuk Nagy Paula. A ház további tulajdonosai Németh Ferenc és felesége, Sámson Irma. Gyermekük: Vilmos, László és Mária. Németh Mária első férje volt Szedenics László. Gyermekük: Bernadett és Éva, János és István. Németh Mária második férje Barkó Dezső (Bakonygyepes), gyermekük Balázs. Az elődök körülbelül 18 hold földön gazdálkodtak.

34., Eredetileg a ház kettes lakás és udvar volt. A ház első részében laktak Bakos Károly és felesége, Piros Anna. A hátsó lakrészben laktak Bakos Sándor (utász) és felesége, Boros Mária (Bakos Imre szülei), és édesapja, Boros György. Körülbelül 12 holdon gazdálkodtak. Bakos Sándor és felesége, Boros Mária családjukkal elköltöztek a hátsó lakrészből, ezután Bakos Károly és felesége, Piros Anna tulajdonába került az egész ingatlan. Gyermekük: László

(Beszkárt alkalmazott), Ilona (Szabó Pálné, Celldömölk, férje cipésmester volt), Vince (aki a II. világháborúban életét vesztette), Nándor (Veszprém). A ház további lakói és tulajdonosai Bakos László és felesége, Sipos Anna (Nemeskeresztúr). Gyermekük: Vince (Győr), Anna (Budapest). A 12 hold földjüket árendába - haszonbérbe - adták ki. Az ősi ház előtt hatalmas vadgesztenyefa állt, melynek árnyékában sok utcai mulatságot tartott a falu fiatalsága. Bakos László és családja Budapestre költözése után a ház lakói voltak Mórocz Miklós és felesége, Sámson Ilona. Miután ők visszaköltöztek az ősi házba (7. sorszámmal jelzettbe), a ház tulajdonosa lett Sámson József (Szepi) és felesége, Fazekas Deé Teréz (Somlóvásárhely), akik a házat átépítették, és a matuzsálemi korú vadgesztenyefát kivágták. Gyermekük: Éva (Budapest), Kinga (Ajka, Czoller J.- né). Sámson József halála után felesége, Fazekas Deé Teréz Budakalászra költözött, a házat eladta. A ház tulajdonosa egy német állampolgár lett.

35., A ház Piros János és felesége, Gájer Mária tulajdonában volt. Gyermekük: Mária (Kiscsász) és Imre. A ház további lakói és tulajdonosai Piros Imre és felesége, Németh Mária (Karakó). Gyermekük: Endre (katonatiszt volt a Horthy időkben) és Rózsa. Piros Imre vasutas volt, 30 éves korában elhunyt. A ház további lakói és örökösei, Piros Endre és felesége, Sámson Emma, valamint Varga József és felesége, Piros Rózsa, akik részben Budapesten laktak. Mindkét család gyermektelen volt. A házat eladták egy német állampolgárnak (Frau Hanne Ehntholt), a ház bérlői és lakói, Bebi és férje. Az elődök körülbelül 15 hold földön gazdálkodtak.

36., A ház Piros József és felesége, Kovács Rozália (Meggyes) tulajdonában volt. Gyermekük: Mária (Jánosháza), Ilona (Felsőiskáz), Borbála (Bábi néni, Zsidó Imréné), Lajos, Albert, Károly. A házat örökölte Piros Albert és felesége, Illés Mária (Kemenespálfa). Gyermekük: László, Sándor (Budapest, hentes). Piros Sándor, felesége Bella Ilona (Kemenespálfa). A házat örökölte Piros László és felesége Gödri Erzsébet (Dabrony). A ház további lakói és örökösei ,gyermekük: Piros László (hentes, Devecser) és Piros Ildikó. 1936-ban a házat villámcsapás érte, és leégett, amit Piros Albert és felesége, Illés Mária újjáépítettek. Körülbelül 20 hold földön gazdálkodtak.

37., A ház Somogyi István és felesége tulajdona volt. Gyermekük: Károly, Lujza (Molnár Józsefné), Mária (Hosztót, Kekk Imre édesanyja), Teréz (Horváth Ferenc első felesége), Róza (Jánosháza). A házat örökölte és lakta Somogyi Károly és felesége, Bakos Irén. Gyermekük: Károly (tanácselnök volt Veszprémben), Mária (Budapest). Az elődök körülbelül 10 hold földön gazdálkodtak. A házat megvette és lakta Zakics János (Veszprém) és felesége. Gyermekük: Gósi Diána és Gósi Viktória. A házat elköltözésük után eladták egy osztrák nemzetiségűnek, akitől Oláh Zoltán (a falu volt tanítója, majd polgármestere) vette meg. A faluból Oláh Zoltán elköltözött, a házat Pataki Géza vette meg.

38., A ház tulajdonosai voltak Boros György és felesége, Ládonyi Julianna (Karakó). Gyermekük: Mária, Ferenc (Budapest, akinek a felesége Szalontai Borbála, Bábi, Szili Károly nagynénje), Borbála (Kiskamond). Örökösök: Mária és férje, Bakos Sándor. Gyermekük: Irén (Somogyi Károlyné), Magdolna (Magi, Jakab Vendelné), Piroska (Zalamegyes), Imre, Anna

(Szilasi Jánosné, Zalavég). A házat örökölték Bakos Imre és felesége, Horváth (Polgár) Anna. Gyermekük László. Bakos László és felesége, Vass Borbála (Kisberzsény). Gyermekük: László (vasutas, Ajka), Attila (mozdonyvezető, Győr). Körülbelül 15 hold földön gazdálkodtak.

39., A ház tulajdonosai voltak Németh Sándor és felesége, Illés Rozália (Káptalanfa). Gyermekük: Mária (Kopceskó Ferencné, Gyepükaján), Ilona (Nemeshany), Imre és Jenő. A ház lakói és örökösei Németh Jenő és felesége, Kozári Mária (Hahót). Gyermekük: Izabella (Budapest), Erzsébet (Szabó Lászlóné, Jánosháza), Katalin (Jánosháza, Németh Sándorné). A ház előtt egy közös, utcai ásott kút volt. Az elődök körülbelül 12 hold földön gazdálkodtak. A ház az elődök halála után eladásra került, új tulajdonosa Gabnai Mária Zita keramikus.

40., Eredetileg Molnár Imre és Horváth Julianna birtokában volt a ház. Leányuk Molnár Katalin. Később Magyar Károly földesúr tulajdonába került, uradalmi cselédház lett. Lakói voltak a háznak Varga József és családja, Bognár József és családja, Czirók Ferenc és családja, Varga János és családja. A ház később eladásra került, megvette Sámson János és felesége Zsirai Mária. Gyermekük: Irma (Németh Ferencné), Mária (Léhárt Sándorné, Budapest), Aranka (Tóth Tiborné, Köcsk). Körülbelül 15 hold földön gazdálkodtak. A házat megvette Fehér László (Jánosháza), elköltözése után az új tulajdonos és lakó Bodza Zoltán.

41., Ez a ház kettes lakás volt. Az első lakrész tulajdonosai voltak: (Dunai) Jakab József és felesége, Jakab Rozália. Gyermekük Rozália (Budapest), ők laktak elől. D. Jakab József testvérei: Károly (az I. világháborúban vesztette életét), Róza (Jakab Kálmánné), Gábor (postai alkalmazott volt, Nagykanizsa). A Dunai megkülönböztető nevet azért kapták, mert a házuk mellett lévő árokban hömpölygött le a Marcalba a nagy mennyiségű csapadék – mintha a Duna hömpölyögne. Ideiglenesen lakott itt Molnár János (katonatiszt a Horthy korszakban, Székesfehérvár) családjával, valamint Varga Imre (kőműves) feleségével, Varga Erzsébettel és családjával. A hátsó lakrész tulajdonosi és lakói voltak Takács József és második felesége Bolla Regina, valamint hozott fia Bolla Sándor Gyula (Karakószörcsök). Takács József első házasságából született gyermekei: (Isten) Takács József (Ukk), Takács Gyula, Takács Lujza, Takács Mária (Budapest). Édesapjuk, Takács József halála tragikus. A hátsó lakrész tulajdonosai ezután Takács Gyula (aki a II. világháborúban vesztette életét) és felesége Varga Mária (Borszörcsök). Gyermekük Valéria (Zámbóné, Veszprém). Körülbelül 5 hold földön gazdálkodtak. Varga Mária második férje Varga István (Erdélyből származik). Miután ők Veszprémbe költöztek, a hátsó lakrészt Péter István és felesége, Ónodi Klára vette meg. Az első lakrészt pedig Ónodi István és felesége, Szabó Mária vették meg, akik előtte a kertai vasútállomás őrházának lakói voltak. Gyermekük: István, Ferenc (vasutas, Zalaegerszeg), Erzsébet (Ajka), Mária (Celldömölk, Krejner Istvánné), Klára (Péter Istvánné), Gizella (szabó Lászlóné, Ajka). A ház tulajdonosai lettek Péter István és felesége, Ónodi Klára. Gyermekük: Klára (Budapest), Márta (Ajka). A szülők Ajkára költözése után a házat eladták. Az új tulajdonosok Pethő Ferenc és felesége Kovács Irén (Karakó). Gyermekük Ferenc, kinek felesége Szépláb Gyöngyi.

Gyöpszer. A Fő utca folytatásának része, öt házból áll. A templom, a régi temetőt határoló Marcal felőli rész és a Fő utca törésvonalában épült, előtte gyepes templomtérrel.

42., A Fő utca folytatását követő ház két lakrészes volt. Elöl lakott Horváth Ferenc első feleségével, Somogyi Terézzel. Gyermekük: Ernő (pincér, Budapest), Jolán (Budapest), Matild (Budapest); édesanyjuk halála után apjuk Horváth Ferenc második felesége Poór Teréz (Halimba). Gyermekük: Sándor (aki később a Kertalja utcában épült házat), Róza (Tüskevár), Erzsébet (Tüskevár), Károly (utász), Ferenc, Imre (pincér, Jánosháza), Béla. A hátsó lakásban laktak Horváth József és felesége, Bakos Klára (Karakószörcsök). Gyermekük: Ilona (Borszörcsök), Mária (Izsákfa, vele cserélt szántóföldeket Mészáros Ilona, volt izsákfai). Körülbelül 10 hold földön gazdálkodtak. Horváth Ferenc testvérei: József és István. Ferenc a megüresedett hátsó lakrészt megvette, így az egész ház a tulajdonába került. Későbbi lakó és tulajdonos Horváth Béla és felesége, Gyalog Ilona (Zalaszegvár), gyermektelenek voltak. Körülbelül 10 hold földön gazdálkodtak. A ház eladásra került, megvette Sarkadi Zolt felesége Fabó Mária.

43., A ház tulajdonosa Hogyor Gyula és felesége, Boros Róza. Gyermekük: Róza (Gógánfa), Imre (Gógánfa), István (Gógánfa). Apjuk az I. világháborúban életét veszítette. Felesége Boros Róza később Nagykamondra Gógánfára költözött. A házat eladták, amit Nagykamond község elöljárósága pásztorlakásnak vett meg, mivel az előzőt lebontották, a két tantermes iskola és tanítólakás bővítésekor. Birtokuk – szántó, erdő, rét - körülbelül 30 hold volt. Ezt követően, mint pásztorlakás, a ház két lakrészes volt. Elöl a csordás, míg hátul a kanász családok laktak. A ház istállójában tartották az apaállatokat, a község bikáit. Az ólakban pedig mangalica, vagy kese kan sertések voltak. A kanászok és csordások szállása volt ez a ház. Pongrácz Sándor és felesége Kónyi Julianna, és testvére Kónyi Mária (Budapest). Répa Ferenc és felesége. Gyermekük: Mária, János (Apácatorna), Ferenc. Molnár István (Karakó) és felesége Döme Rozália (Kerta). Gyermekük: József (Bábolna, felesége Szabó Vilma), István (Ajka, felesége Zéhmann Anna), László (Somlójenő, felesége Szalai Teréz), Rozália (Keléd), Ferenc (tragikusan hunyt el), Anna (Budapest). Molnár István második felesége Németh Julianna, a leánya Ibolya (Dunaújváros). Fábrián János (Csipkerek) és felesége Horváth Margit. Gyermekük: Edit, József, Zoltán, Katalin. Erdélyi József és felesége, Magyar Gizella. Gyermekük: József, Béla és Zoltán. Korábban laktak itt albérletben olyanok is, akik nem voltak pásztorok. Czigler József (volt a falu kovácsa), és az unokája Szeiler Ferenc. A ház mostani lakói Erdélyi Béla és felesége Führtschütz Marita. Gyermekük: Szilvia és Béla.

44., A ház tulajdonosa Takács István és felesége, Anna. Gyermekük: Erzsébet, Róza (Cili Varga Gáborné), Mária (Zalaerdőd), János (Erdélybe költözött). Takács István testvére, József az I. világháborúban életét veszítette. A ház további lakói és örökösei Takács Erzsébet, és férje Takács Lajos (Kertáról nősült ide, akivel előnevük névazonos). Gyermekük: József (aki a II. világháborúban veszítette életét), Mária (Móroczi Lászlóné, Kiskamond), János (Budapest), Elek, Erzsébet (Szitáné, Somlóvásárhely). Körülbelül 8 hold földön gazdálkodtak. A ház előtt egy közös utcai kút volt.

45., A ház gyöpszeri Gy. Sámson József és első felesége Marton Krisztina (Tüskevár, aki fiatalon elhunyt) tulajdonában volt. Gyermeük Károly (Zalavég). Gy. Sámson József második felesége Bodó Lujza (Tüskevár). Gyermekeik: József, Antal (Budapest), István. Édesapjukat Gy. Sámson Józsefet Nagykamond elfoglalása napján, 1945. március 26-án este, az orosz katonák – csizmája elkobzása (lábáról lehúzás) közben - agyonlőtték. Ebben a házban voltak az orosz haditudósítók, itt nyomtatták a harctéri eseményekről tudósító frontújságot. Az elődök körülbelül 15 hold földön gazdálkodtak.

46., A ház két lakrészes volt, Horváth Gábor és felesége Cecília (Cili néni, bábaasszony volt). Gyermekeik: Ferenc (Jánosháza), Anna (Molnár Imréné, Budapest), Irén (Budapest), Róza (Hadnagyné, Budapest), Imre (utász). Hátralaktak Horváth János és felesége Szalai Anna. Gyermekeik: Horváth Róza (Szalai Róza néven ismert Pacsi Józsefné), Horváth Imre (aki az I. világháborúban rokkanttá vált, később a Dabroka Csárda tulajdonosa lett), Horváth Károly (feleségével, Jóna Rózával Szentgálra költöztek), Szalai Horváth Teréz (Zéhmán Sándorné). A házat Horváth Imre volt utász és felesége Karáth Mária (Hosszúpereszteg) lakták. Gyermekeik: Irén (Erhard Józsefné) és Imre (Veszprém). A ház mellett lévő kis épületet Horváth Anna és férje Molnár Imre (lakatos, bádogos, Budapest) építették, nyaralóként használták. Gyermekeik: Ilona (Budapest), Imre (orvos, Budapest).

Újszer, Táncsics Mihály utca – épült 1922-24-es években. Az épületek a Marcal felől haladva:

47., Ez a kúriaszerű új épület az utcásor másik oldalán 1988-89-ben épült. Építője és tulajdonosa Dénes György.

48., Az utcásor Marcal felőli szélső háza, tulajdonosai és lakói voltak Czigler László (gépészkovács) és felesége Mária (Türje). Gyermekeik: Karolina (Budapest), Margit (Budapest), Jenő (Budapest), József (gépészkovács, felesége Szilos Irma), Mária (Budapest), Dezső (gépészkovács), Erzsébet (Kek Imréné) és Irén. A ház későbbi birtokosai voltak Czigler Dezső és testvére Czigler Irén.

49., A ház tulajdonosai Bognár József és felesége Görög Mária. Gyermekeik: Károly (kőműves, Budapest), Irén (Somogy Ferencné), József (vízügyi szakember, felesége Bíró Jolán, Zánka). A ház örököse és lakója volt Bognár Irén. Gyermekei: Somogyi Tamás (Alföld), Somogyi Zsuzsanna (Ajka), Döme László (Alföld). Körülbelül 5 hold földön gazdálkodtak.

50., A ház lakói voltak Varga János és felesége Pongrácz Erzsébet (testvére: Pongrácz Sándor). Gyermekeik: Mária (Bakos Istvánné, Kiskamond), József, Anna (Hosszúpereszteg) és János (volt kisbíró). A ház tulajdonosa Varga János (kisbíró) és felesége Dávid Rozália (az ő édesanyja gondozta a kertaljai épületben lakó Sebestyén Lászlót – szellemi túlterheltség végett). Gyermekeik: Irén (Kovács Istvánné) és Ferenc. A ház örököse Varga Ferenc (utász) és felesége Kekk Rózsa (Karakó). Gyermekeik: Krisztina (Budapest) és Csaba.

51., A ház Varga József és felesége, Szili Rozália tulajdona volt. Gyermekeik: Ilona (Hódos Józsefné, Budapest), Imre, József (villamosvezető, Budapest), Emma (Tóth Józsefné,

Budapest), Magdolna (Szalontai Károlyné). A ház örököse és lakója Varga Imre kőműves és felesége, Varga Erzsébet (Hosszúpereszteg). Gyermekük: Edit (Szántó Lászlóné, Veszprém), László (Alsóórs), Erzsébet (Alsóórs). A család Kamondról Veszprémbe költözött, a házat eladták. Körülbelül 8 hold földön gazdálkodtak. A házat Takács József és felesége, Danics Mária vette meg. Gyermekük: József (felesége Sági Éva, Ajka), Mária (Somogyi Sándorné) és a ház mostani lakója Piroska.

52., A ház tulajdonosa és lakója Zéhmann Sándor (cipész) és felesége, Szalai Horváth Teréz. Gyermekük: Irma (Budapest), Gizella (Budapest), János (Gödöllő), Anna (Molnár Istvánné, Ajka), Imre (volt tanácselnök, a Marcalba fulladt), László (gazdász, Ajka), Ferenc (Ajka), Károly (Szeged) és Ella. Az egyéni gazdálkodás idején, a ház udvarrészén egy közösségi tulajdonban lévő dűlő út volt. A TSZ idején ez a dűlő út feleslegessé vált és megszüntették, a ház udvarának kibővítését lehetővé téve. A ház későbbi lakója haláláig Zéhmann Irma volt. A ház az önkormányzat tulajdonában van.

53., A ház tulajdonosai Czirók Ferenc és felesége, Takács Rozália. Czirók Ferenc testvérei: Mária (Szabó Károlyné, Kiskamond), Rozália (Tóthné, Jánosháza), Anna (Takács Istvánné, Kiskamond), József. Czirók Ferenc és Takács Rozália gyermekük: Irma, Ferenc (vasutas, Kádárta). Körülbelül 8 hold földön gazdálkodtak.

54., A ház tulajdonosai voltak Sámson Jenő és felesége, Kekk Teréz (Hosztót). Gyermekük: László (igazgató-tanító, Sümeg), Elvira (tanítónő, Petőfibánya). Körülbelül 5 hold földön gazdálkodtak. A házat Poós Sándor és felesége, Cseledi Anna (Tuskevár) vette meg. Gyermekük Sándor. A család Tuskevárra költözött. A házat Zeleni Józsefné (Iszkáz) vette meg, kinek leánya Andrea (Székelyhídiné). A házat eladta és Devecserbe költözött.

55., Kovács Ferenc és felesége, Somogyi Rozália tulajdonában volt a ház. Gyermekük: Margit (férje Királyi György, Károlyháza továbbá Jánosháza). Irén (férje Csendes István, Károlyháza továbbá Veszprém), Ferenc (kőműves, a II. világháborúban vesztette életét), István (felesége Varga Irén), Ernő (mestersége kovács, Márkó) valamint Tibor, aki a ház örököse lett. A ház további lakói Kovács Tibor és felesége Szűcs Mária (Budapest), és hozott leánya Walter Mária. Közös gyermekük: Kovács Zsuzsanna (Veszprém). Körülbelül 6 hold földön gazdálkodtak. A házat eladták.

56., A ház tulajdonosai voltak Kovács Károly (kőművesmester) és felesége Bognár Borbála. Gyermekük: Ibolya (Budapest), Ilona (Budapest), Károly (Budapest). A 30-as évek végén a család Budapestre költözött. A házat bérelték és lakták Schillinger József (cipézmester) és felesége, Horvát Anna. Leányuk Magdolna. Továbbá bérelték a házat Takács József és felesége Danics Mária. Gyermekük: Mária, József és Piroska. A házat megvette Korbélyi Ferenc (csatornaőr) és felesége Erzsébet. Gyermekük László. Nagykamondról Badacsonyba költöztek. A házat megvette Horváth Lajos (útőr, Csögle) és felesége Buzás Ida (Egeralja). Leányuk Ida (aki Celldömölkre ment férjhez Simon nevezetű lakatos mesterhez). Később Horváth Lajos és felesége Buzás Ida is Celldömölkre költözött. A házat és a mellette lévő Ágh

féle házhelyet is Páli János (Károlyháza) és felesége vette meg. A házhellyel udvaruk bővült. Gyermekük: Imre (rendőrnagy), János, Teréz, László. További lakók Páli László és felesége Kovács Teréz (Apácatorna). Veszprémbe költöztek és a házat eladták. A házat megvette Bence István (Újlak) és felesége Magdolna. Gyermekük: János, István és Mária (Padosné).

⊗ Ez a telek házhely volt, Ágh Károly (vasutas, Budapest) és felesége Sámson Luca tulajdona, amit Páli János vett meg és udvarrészéhez csatolt. Gyermekük Károly (MÁV kórház volt nőgyógyász orvosa, Budapest).

57., A ház tulajdonosai Jakab Kálmán és felesége Jakab Teréz. Gyermekük: Irma, Károly (felesége Kiss Margit, Nemeskeresztúr). Körülbelül 10 hold földön gazdálkodtak. A házat egy budapesti illetőségű személy vette meg, de ő is eladta. A házat megvette Kovács László és felesége Topár Piroska. Gyermekük László. A ház lakója még Kovács László és édesanyja Varga Irén.

58., A ház tulajdonosai Zsidó Imre és felesége Piros Borbála. Gyermekük: Rozália (Zimonyi Józsefné, Nemeskeresztúr), Menyhért. Zsidó Imre a község bírója is volt. A házat Zsidó Menyhért örökölte, felesége Kámi Mária (Hosszúfalu). Körülbelül 12 hold földön gazdálkodtak.

59., A ház lakói és tulajdonosai voltak Piros Károly és felesége Kiss Etelka (Karakószörcsök). Családjuk nem volt, nevelt lányuk Horváth Erzsébet. Haláluk után a ház eladásra került. A házat megvette Sámson Ferenc és felesége Molnár Vilma 1955. december 20-án. Gyermekük: Árpád (felesége Csizmadia Mária), Ágota (férje Kovács József). Sámson Árpád és felesége Csizmadia Mária (Veszprém) gyermekei: Viktor (Veszprém), Árpád (Veszprém). Kovács József és Sámson Ágota (Veszprém) gyermekei: József (Veszprém), Krisztián (Veszprém).

60., A ház a valahai gróf Erdődyek tulajdona volt. Mint italkimérő, a falu kocsmája volt, oldalt pinceépülettel, a boroshordók tárolására. Az udvar közepén lábas színpad, hátul kugli pálya volt. Bérleti volt a kocsmáépületben a Steiner nevezetű zsidó család. Leányuk Ilona, aki feleségül ment Horváth Imréhez, és katolikus hitre átkeresztelkedett. (Később a Dabroka Csárda tulajdonosai lettek, Horváth Imre súlyosan megrokkant az I. világháborúban.) Bérelte a kocsmát és az épületeket Major István is, továbbá bérleti volt a kocsmában Péter Horváth József és felesége Zsiri Karolina. A házat a nagykamondi kocsmabirtokosság vette meg. Körülbelül 30 család résztulajdonába került az épület. Kék Imre az épületben boltot és kocsmát működtetett, időlegesen mészárszék, húseladás, állatvágás is volt a tevékenységek között. A tágas kocsmahelyiségben némafilmek vetítése, valamint cirkuszi mutatványosok előadásai kerültek megrendezésre. az udvaron álló feldíszített lábas színpad alatt zenés mulatságok, hangulatos búcsú bálók voltak. 1945. után Kék Imre (Hosztót, aki eredetileg férfitáncos szakmát tanult) a kocsmabirtokossági résztulajdonokat megváltotta, kifizette, így az épület saját tulajdonába került. Megjegyzés: Nagykamond 1945. március 26-i elfoglalása

napján a ház udvarában az orosz katonák agyonlőtték egy német katonát, akit a temető sarkában temettek el, Dabroka irányában, a köves út melletti részen.

1950-es években az épületben lévő vegyesboltot a Földműves Szövetkezet átvette és bolti eladókat alkalmazva működtette. Eladók voltak boltban: Kiss Lenke, Jakab Aranka, Bognár Irén, Szabó Anna, Nagy Margit (Kerta), Kovács Ferenc, sógora Vida Gyula. Az épületben bezárt a kocsmá, később a vegyesbolt is megszűnt. A templom mögött megépült az új szövetkezeti bolt és italmérési helyiség. Kekk Imre az első termelő szövetkezet megalakulása után annak elnöke is volt. Kekk Imre felesége Czigler Erzsébet. Gyermekeik: Erzsébet (Németh Ferencné, Dunaújváros), Aladár (Budapest), Miklós (Budapest) és Imre. Kekk Imre (szövetkezeti bolti eladó), a ház későbbi lakója Dunaújvárosba költözött. Az elődök körülbelül 5 hold földön is gazdálkodtak.

⊗ A kocsmá pinceépület mellett, az utca felőli részen volt a mérlegház, benne a nagyobb súlyú állatok mérésére is alkalmas mérleggel. A faluvégi keresztre nézve pedig a nagykamondi tűzoltó-fecskendőház volt. Ezt a házat használta a TSZ műtrágya tárolására is. Később autóbusz váróterem is volt, míg végül lebontották, ahogy a mérlegházat is. A tűzoltószertár a kultúrház közelében került újra megépítésre.

61., Kerta és vidéke Értékesítési és Fogyasztási Szövetkezet építette az új épületet az 1950-es évek második felében. Kivitelezője Kiss István kőműves mester. A korszerű szolgáltatást megvalósítva, vegyesboltot, italmérést, raktározást biztosító helyiségekkel és pincével. Az épületet a templom mögötti részen építették föl. Előtte is szederfák és kissé mélyebb terep volt. A búcsúi mulatságok már itt kerültek megrendezésre. Az előtérben kialakított – fűzfaágból font – tető és kerítéssel övezett, szabadban kialakított táncterrel és italozóval. Az új épületben első szövetkezeti alkalmazott volt Gáncs Kálmán (Kerta), Horváth Gyula (Tüskevár). Őket követte Kekk Imre, aki hosszú ideig volt szövetkezeti boltos és kocsmáros (Dunaújvárosba költözött). A rendszerváltás után, az 1990-es években a szövetkezet az épületet eladta magánkézbe került. Topár Zsolt (Kerta) vette meg, aki tovább működtette a vegyes és italboltot. Alkalmazottak és tanulók voltak a boltban: Kovács László, Szedenics Bernadett, Torma Livia (Kerta), Nagy Norbert (Kerta), Topár Bernadett. Az épületet megvette és tovább üzemelteti Mórocz László és felesége, Müller Berta.

A Kertalja utca (Dózsa György utca) a temető irányából a Boba felé vezető utcásor:

62., Nagykamond község tulajdonában volt a ház, a község mindenkori fogadott kovácmesterének és családjának a lakhelye. A ház mellett volt a kovácműhely, ami a Gyep felőli tágas területen volt felépítve. A magángazdálkodás megszűnése után a műhely feleslegessé vált, a TSZ sertéseket tartott benne egy ideig. Végül leégett és utána lebontották. A község kovácsai és lakói voltak az épületben családjukkal. Elsőként Czigler László gépészkovács és családja. Tóth Sándor és családja, Laci Imre és felesége Bella Aranka (Kemenespálfa), Hideg József (kovács), Bakos István (kovács), Oroszlán Ferenc (kovácmester) és felesége Topár Mária, Baráth János (gépészkovács) és felesége Szabó

Mária (Károlyháza) és gyermekeik: Géza (aki a II. világháborúban vesztette életét), Mária (Heteyi Aladárné, Celldömölk), Irén (Fodor Dezsőné), János (felesége Finta Erzsébet Budapest), József (Jánosháza). Czigler József (gépészkovács), felesége Szilos Irma és családjuk lakott az épületben. Gyermekeik: Mária (Horváth Károlyné), Piroska (Szili Endréné), Katalin (Lőrincze Andrásné (Veszprém), László (felesége Józsa Irma, Vid), Anna (Tomor Gyuláné, Kiscsősz), Erzsébet (Tóth Józsefné), Aranka (Mórocz Zoltánné, Pápa), Rózsa (Horváth Gyuláné, Tüskevár). A ház további lakói Németh János TSZ könyvelő (Jánosháza) és felesége Hajós Piroska (Jánosháza). Gyermekeik: János (Szombathely), Péter, Beatrix (Ajka). A házat megvette Németh Jánosné Hajós Piroska.

63., A ház tulajdonosa volt Fülöp Vince és felesége Márkus Rozália (Jánosháza). Leányuk Fülöp Rozália (Illés Józsefné, Sárosd, Szentimrefalva). Fülöp Vince az I. világháborúban vesztette életét. Átmenetileg itt lakott még Kovács József másodmagával. Szentmiklósi Imre (vízimolnár, Nagyberzseny) felesége Vagdalt Emma. Gyermekeik: Imre (vízimolnár), Emma (Bakó Ferencné), József, Anna (Dr. Lesi Sándorné, Szekszárd). Szentmiklósi Imre halála után a nagyberzsenyi vízimalmot egy másik molnár bérelte, így a molnárlakást is el kellett hagyniuk. A család Nagykamondra költözött. A fent írt tulajdonostól a házat megvette Szentmiklósi Imréné Vagdalt Emma és fia József. Végül a lakóház Szentmiklósi József (fuváros) és felesége Fiszter Jolán (Jánosháza) tulajdonába került, melyet átépítettek és terménydarálót is működtettek benne. Gyermekeik: József (Ajka), Anna (Ajka, tragikusan hunyt el), Jolán (Orbán Józsefné, Ajka), Emma (Bence Jánosné), Mária (Boros Imréné, Ajka), Imre (Ajka), István (Somlóvásárhely). A ház tulajdonosa lett Szentmiklósi Jolán és férje Orbán József (Ajka). Az épületet átépítették és konzumboltot nyitottak benne. Gyermekeik: Bernadett (Kiss Lászlóné, Ajka), Mónika (Krápicz Istvánné, Ajka) és József. Krápicz István és Orbán Mónika gyermekei: Mátyás és Balázs István.

64., A házat Sámson József és felesége Zsirai Mária építették. Tőlük megvette Szalontai József és második felesége Márkus Rozália (Jánosháza, volt Fülöp Vincéné). Gyermekeik: Károly, Irma (Bíró Gyuláné, Budapest). Szalontai János első felesége, aki fiatalon elhunyt, Pacsi Rozália. Gyermekeik: Gyula (felesége Sámson Aranka, Budapest), Ilona (férje Kádár János cipész, Budapest), Teréz (Reza, férje Hollósi Károly cipész, Budapest), Imre, János (Budapest). A ház jogutódja Szalontai Károly és felesége Varga Magdolna. Gyermekeik: Károly (felesége Cseledi Magdolna, Tüskevár), Katalin (Lovassy Istvánné), Magdolna (Gombosi Károlyné, Tüskevár). A ház további lakója Gombosi Károlyné Szalontai Magdolna. Gyermekeik: Károly (felesége Asbóth Renáta), Tibor (felesége Dancs Orsolya, Tüskevár). Az elődök körülbelül 18 hold földön gazdálkodtak.

65., A telek, amire a ház épült, Danics Gáspár és Molnár Mihály birtoka volt. A két házhely részt Finta Vendel (Nagyberzseny) és felesége Horváth Erzsébet (Pinkóc) vette meg, és házat építettek rá. Gyermekeik: Mária (férje Apáti András, Sümegprága, Budapest), István (felesége Rubli Anna, Somlójenő, Budapest), Erzsébet (szülésznő, Baráth Jánosné, Budapest). 1945 után Finta Vendel a község bírója volt. Körülbelül 6 hold földön gazdálkodtak. A szülők

is elköltöztek Kamondról Budapestre. A házban albérlők is voltak: Németh János TSZ könyvelő és felesége Hajós Piroska TSZ adminisztrátor, valamint gyermekeik. A házat megvette (Svendor) Sarlós Gyula (Károlyháza) és fia Sarlós Béla. A ház lakói voltak Sarlós Gyula és felesége Varga Anna (Kerta). Gyermekeik: Irma (Simon Ferencné, Ajka), Gyula (felesége Gróf Éva, Jánosháza), Béla, Erzsébet (Poós Vendelné, Ajka). A ház tulajdonosa Sarlós Béla és felesége Horváth Blanka (Kemenespálfa). Gyermekeik: Csaba, Krisztián, Béla.

66., A későbbi házhely földtulajdonosai voltak Molnár Mihály és Szilos Ferenc. Tőlük házhelynek megvette Horváth Lajos (utász) és felesége Buzás Ida (Csögle, Egeralja). A telket bekerítették font nyárfakerítéssel. A telekre házat nem építettek, mivel az Újszeren az 56-os sorszám alatti Kovács Károly házát vették meg. A telket Horváth Jenő és felesége Milits Julianna (Kiskamond) vették meg. Házat ők sem építettek rá, mivel a Márkus-Sonnenfeld (zsidó) ház került a birtokukba. A házhelyet Sámson Pál és felesége Mészáros Ilona (Izsákfa) vették meg. 1949-ben házat építettek a telekre, kivitelező Kiss István kőműves mester. Leányuk: Sámson Magdolna (férje Szili Imre, e sorok írója). Szili Imre és felesége Sámson Magdolna 1969-ben Kertára költöztek. Gyermekeik: az elsőszülött kiskorában elhunyt, a másodszülött Szili Zsuzsanna (Horváth Lászlóné, Ajka). A ház tulajdonosa és lakója volt 1997-ben bekövetkezett haláláig Sámson Pálné Mészáros Ilona. 18 hold földön gazdálkodtak.

⊗ Házhely, melyen eredetileg két egymás mellett lévő földbirtok volt. Tulajdonosaik Sámson Lajos (Budapest, Sámson Pál öccse) és Sámson Ilona (Gaál Lajosné, Doba) voltak. Sámson Ilonától örökölte leánya Gaál Mária (Doba, Jenei Ferencné). A két földtulajdont 1959-ben megvette Szili Imre. Így egészült ki a telek egy házhellyé, egy részét gyümölcsfákkal ültették be.

⊗ A keskeny telek, földrész tulajdonosa Sámson Gyula volt. Tőle, fia Sámson Tamás örökölte. Sámson Tamástól a telket Szűcs Imre vásárolta meg.

67., A föld Szabó Ferenc tulajdonában volt, tőle megvette házhelynek Hódos József (Budapest) és felesége Varga Ilona. A telket ők eladták. A házhely további tulajdonosa lett Kovács István és felesége Varga Irén, akik az 1960-as években a telekre házat építettek. (Kivitelezője Kiss István kőműves mester). Gyermekeik: István (aki 12 éves korában elhunyt) és László. Kovács László felesége Topár Piroska, gyermekük László. A házból elköltöztek a Táncsics Mihály utcába (Újszer), miután megvásárolták az 57-es sorszámmal jelzett néhai Jakab Kálmán házát. A házat bérelte Kovács Vince, lovásza részére. Lakók voltak a házban: Schaller Gábor (lovász, a Kamond- Dabroka Imperiál Lovas Klub versenyzője). Schaller Gábor felesége Miranda, gyermekeik Gergely és Eszter. Elköltözésük után (Pápa) a ház idényjellegű lakói német turisták.

68., A telek Molnár Géza tulajdona volt. Megvették Pacsi Imre és felesége Polák Mária (Hahót). Az 1960-as években házat építettek rá. (Kivitelező Kiss István kőműves mester.) Gyermekeik: Zsuzsanna (Németh Lajosné, Ajka), Rozália (Smidéliusz Istvánné, Ajka), Mária (Ányos Mihályné). A ház lakója Pacsi Mária. Körülbelül 5 hold földön gazdálkodtak.

⊗ A telek Molnár József tulajdona volt, leánya Teréz örökölte. Halála után Sámson Magdolna (Somogyi Dezsőné) tulajdonába került.

69., A ház tulajdonosa Molnár József és felesége Somogyi Lujza volt. Gyermekük: Teréz, Aranka (Sámson Boldizsárné). A házat Molnár Teréz örökölte, tőle Sámson Magdolna. Sámson Magdolna férje Somogyi Dezső. Gyermekük: Ádám, Roberta. A házat 2002-ben átépítették. Az elődök körülbelül 10 hold földön gazdálkodtak.

70., K. Horváth József és felesége Imre Rozália (Bodorfa), eredetileg a Fő utca 2-es számú ház tulajdonosai voltak. A házat eladták Sámson Jánosnak és feleségének Molnár Máriának, mivel ők Bodorfára költöztek. Később visszajöttek Nagykamondra és a Kertalja utcában építették fel ezt a házat. Gyermekük: Irma (Bódis Ferencné, Karakó), Mária (Jánosháza), Géza (ispáni testőr, Veszprém, felesége Szabó Mária, Kerta), József, Ilona, Imre (tanító, Ugod), László (Peremarton) és Rozália (Németh Józsefné, Budapest). K. Horváth József volt egykor a Marcal folyó árokőre (csatornaőr). A ház jogutódja Horváth József és felesége Marosi Anna (Karakó). Gyermekük: Ilona (Tóth Józsefné, tanárnő, Veszprém), Orsolya (Gyarmati Jánosné, Várpalota), József (TSZ üzemmérnök, Kerta, felesége Molnár Erzsébet). Az elődök körülbelül 12 hold földön gazdálkodtak. A ház Erdélyi József és felesége tulajdonába került (Szabó Irma). Gyermekük: Rita és Melinda.

71., A házat Sebestyén Ferenc tanító építette. Szülei laktak benne, Sebestyén Antal és felesége Mórocz Borbála. Gyermekük: Ferenc, Ilona, László, Béla és Sándor. Később csak Sebestyén László lakott a házban, felügyeletét Dávidné látta el, mivel idegeit a tanulás megviselte (rajzoló és festőnek tanult). A ház erre a célra kialakított hátsó részében tárolta a tulajdonát képező cséplőgépet Sebestyén Ferenc (tanító). A tulajdonosok kihalása után bérlők voltak a házban: Szakáll László (asztalosmester) és felesége, a község szülésznője. Később Somlószlószre költöztek. A házat Sebestyén Ferenc rokonaitól Ágh József vette meg fiának, Viktornak és feleségének Nagy Paulának. Gyermekük: Éva (Vass Ferencné, Felsőörs), László (felesége Csongrádi Rózsa, Túskevár), Sándor (felesége Topár Katalin), Veronika (Herend), és Zsuzsanna (Schnellbach Lászlóné, Zirc). A ház eladásra került. Körülbelül 12 hold földön gazdálkodtak. A ház új tulajdonosa Fabó Mihály és felesége Mária (Várpalota). Gyermekük: Mária, Mihály, Márk.

72., A telek tulajdonosa volt Németh Sándor és felesége Illés Rozália, a 39-es sorszámú ház lakói. Fiúkkal, Németh Imrével házat építettek az 1940-es években a telekre. Németh Imre felesége Szabó Mária, leányuk Németh Valéria. A házat Németh Valéria és férje, Antóni Vince örökölte. Gyermekük: Livia (Tapolca) és Róbert (Veszprém). Körülbelül 10 hold földön gazdálkodtak. A ház eladásra került, Antóni Vince és felesége, Németh Valéria elköltöztek Istvándiba, majd Tapolcára. A házat megvette Asbóth Sándor és felesége Rempert Ilona (Alsóság). Gyermekük: Sándor (felesége Jakab Margit), Éva (Kulmann Ferencné, Boba), Ilona (Rosta Pálné, Ajka), Tibor (felesége Dénes Magdolna, Csögle) és Elemér. A ház tulajdonosa és lakója Asbóth Elemér.

73., A ház Kiss Károly (csendőr volt) és felesége tulajdonában volt. Gyermekük: József (Dabronc), István, Ágnes (Budapest). A ház tulajdonosai lettek Kiss István (kőműves mester) és felesége Kovács Karolina. A házuk mögött lévő telket is megvették. Leányuk Lenke (Szántai Sándorné, Veszprém). Kiss Istvánné Kovács Karolina férje halála után Veszprémbe költözött. A házat megvette Somogyi Sándor és felesége Takács Mária. Gyermekük: Cecília (Mozsai Csabáné, Alsóság) és Andrea (Győr).

⊗ A telek Zsiri István és felesége Kertész Rozália tulajdona volt. Kiss István a háza mögött lévő telket megvette, így bővítette ingatlanának területét. a ház eladásával együtt ez is Somogyi Sándor és feleségének tulajdonába került.

74., A ház Pacsi István és felesége Szili Mária tulajdona volt. Az udvaruk tágasabbá tételére megvették Jakab Jánostól az addig művelés alatt álló földterületet, ami Zsiri István telke mellett volt. Pacsi István és felesége, Szili Mária gyermekei: Károly (felesége Monda Teréz, Devecser), Anna (Topár Antalné, majd Deverdics Károlyné, Topár Antal a II. világháborúban vesztette életét), Ferenc (felesége Nagy Franciska, Kerta). A ház lakói voltak Pacsi Ferenc és felesége Nagy Franciska. Utcára nyíló ajtóval vegyesboltot nyitottak az épületben. Gyermekük: István (felesége Nagy Rózsa, Karakószörcsök), Ferenc (felesége Tóth Ilona, Boba), József (felesége Góger Marianna, Rábahidvég, Jánosháza), Márta (Noé Ferencné, Várvölgy). Lakók voltak a házban Pacsi István és felesége Nagy Rózsa. Gyermekük: Ilona (Traszler Béláné, Ajka), Jutka (Karakószörcsök), István. A ház Pacsi Károly tulajdonában volt, körülbelül 10 hold földön gazdálkodtak. A házat megvette Sarkadi Károly és felesége Kreincz Ibolya (Boba). Gyermekük: Zsolt, Tamás.

75., A házat Szili István és felesége Szalontai Erzsébet építették. A házhelyet két tulajdonostól Cili Varga Gábortól és Bella Józseftől vették meg. Gyermekük: Rozália (Varga Józsefné), Mária (Pacsi Istvánné), Károly (felesége Kertész Mária, Badacsony), Erzsébet (Káldos Jánosné, Budapest), István (Csömör), Ernő (felesége Horváth Emma, Budapest), Irén (Németh Károlyné, Jánosháza). A ház örököse Szili Károly és felesége Kertész Mária. Gyermekük: Endre (felesége Czigler Piroska), László (felesége Kazimir Magdolna, Budapest, majd Solothurn, Svájc), Imre (felesége Sámson Magdolna, lakhely Kerta). Szili Imre Nagykamond múltjának feltárója, leírója, ebben a házban született és lakott, ez volt a szülői háza. Szili Endre évtizedekig volt a Marcal folyó csatornaőre, Szili László (szabó, külföldön élt, Solothurn, Svájc). A ház tulajdonosai Szili Endre és felesége Czigler Piroska. Gyermekük: András (felesége Erzsébet, Galgahévíz), Piroska (Horváth Ferencné, Ajka), Attila (felesége Szűcs Szilvia, Iszkáz). 15 hold földön gazdálkodtak.

76., A ház Kovács Gábor és felesége Erzsébet tulajdonában volt. Gyermekük: Ferenc (felesége Somogyi Rozália), József (Budapest), Imre (Budapest), Károly (felesége Bognár Borbála, Budapest), Gábor (felesége Térpál Anna, Jánosháza), Karolina (Kiss Istvánné). A házat Kovács Gábor és felesége Térpál Anna örökölte és lakta. Leányuk Zsuzsanna. Nagykamondról elköltöztek Budapestre, itt leányuk Zsuzsanna 14 éves korában elhunyt. A házat bérelte Horváth Lajos (utász) és felesége Buzás Ida (Egeralja). Leányuk Ida. Albérlőként lakott itt

Török Etelka tanítónő (Nemeskocs). Horváth Lajos és felesége Buzás Ida elköltöztek a házból. Az Újszeren (Dózsa György utca) 56-os sorszámaival jelzett házat vették meg Korbélyi Ferenctől. A ház, 1944 vége és 1945 eleje között, a községben állomásozó 101-es csendőralakulat úti ellenőrzéseikor elfogott magyar katonaszökevények gyűjtő-, és lakhelye volt. 1945. után bérbe vették a házat Schillinger Józsefné és Elekes Ernő, itt volt berendezve a cipézműhely. További bérlők voltak a házban: Varga Imre (kőműves) és felesége Varga Erzsébet és családjuk, Pacsi Ferenc és felesége Nagy Franciska és családjuk, Takács József és felesége Danics Mária és családjuk. Kovács Gábor és felesége Térpál Annától a házat megvették fiúknak, Sámson Ferenc és Bella Rozália, 1949-ben. A ház így ifjabb Sámson Ferenc és felesége Molnár Vilma tulajdonába került. Gyermekük: Árpád és Ágota. A házat Sámson Ferenc és felesége Molnár Vilma eladta, miután az Újszeren az 59-es sorszám alatt jegyzett Piros Károly házat vették meg. A házat megvette tőlük 1955 decemberében Deverdics Ferenc és felesége Tankó Rozália (volt erdélyiek). Gyermekük: Ferenc (Anglia), Rozália (Nagy Béláné, Dabronc), Erzsébet (Gerecs Józsefné, Jánosháza), Mária (Németh Józsefné, Tapolca), Teréz Margit (Szabó Istvánné).

77., A ház tulajdonosai voltak G. Horváth József és felesége Zsirai Karolina. Gyermekük: Emma (Szili Ernőné, Budapest), József (aki 10 éves korában elhunyt), Anna (Schillinger Józsefné). A házban kialakított cipézműhely volt, ebben dolgozott Schillinger József cipézmester, segédei voltak: Fábcsics József (cipész, Gérce) és Elekes Ernő (cipész, Gérce). Schillinger József a II. világháborúban életét vesztette. Zsirai Karolina testvérei István (felesége Kertész Rozália), Mária (Sámson Jánosné), Rozália (Hegedűsné, Pinkóc). Schillinger József (Gérce) és felesége Horváth Anna leánya Magdolna. A ház lakói voltak Téglás Sándor (Jánosháza) és felesége Schillinger Magdolna, gyermekük Sándor. A házat eladták, miután a Fő utcában megüresedett 31-es sorszámú Bella József házat vették meg és odaköltöztek. A házat megvette Varga István és felesége Gabriella (Adorjánháza). Gyermekük: István és Ildikó. Később ők is eladták a házat, és Mihályfára költöztek. Elköltözésük után a ház új tulajdonosa lett Szabó István és felesége Deverdics Teréz Margit. Gyermekük István és Péter.

⊗ Telek, házhely, mely Piros Albert és Illés Mária tulajdona volt. Jogutód Piros László és felesége Gödri Erzsébet. Gyermekük: László és Ildikó. Ma szederfákkal beültetett terület.

⊗ A telek Horváth Gyula tulajdona volt. Tőle örökölték Horváth Irma gyermekei (Külsővat). Ez most szederfákkal beültetett terület, mellette víz a faluból kivezető földút.

78., Kertalja (Dózsa György utca) keleti oldala. 1945 után a kimért telekre házat épített Horváth Sándor és felesége Jakab Ilona. Gyermekük: Mária (Bakos Lászlóné, Ajka), Sándor (felesége Németh Veronika). Körülbelül 10 hold földön gazdálkodtak.

⊗ A terület, amit házhelynek mértek ki, valaha egy Balaton nevezetű tulajdonosé volt. Tőle megvette Magyar Károly földesúr, mivel birtoka mellett terült el, s azt így hozzácsatolta. A II. világháború előtt a Kertaljai házsorral szemben levente gyakorlótér volt ezen a területen kialakítva. A háború után az új hatalom házhelyeket mért itt ki. A Balaton-úttól a

Szélhosszáig, akik igényeltek mind itt kaptak házhelyet, hogy majd arra építkezzenek. Később csak Horváth Sándor és felesége Jakab Ilona építkezett a kimért házhelyre. A házhelyek név szerint voltak kimérve, az igénylők részére, a Balaton-úttól indulva: Kekk Imre, Horváth Imre, Baráth Jenő, Varga Imre, Pacsi Károly, Horváth Sándor, Szili Endre, Takáts József, Baráth János, Molnár István, Szabó József.

79., A házat Szűcs Imre gazdálkodó és felesége Bella Zsuzsanna 2001-ben az általa művelt Szélhossza tábla út melletti részére építették. Gyermekük: Gergely, Richárd, Imre.

Dabróka Csárda

Közigazgatásilag Nagykamondhoz tartozott. A gróf Erdődyek tulajdona volt a Dabróka Csárda, eredeti neve dobrókából származik. Az Erdődyek tulajdonát képező csárdát italkimérők bérelték. Steiner (zsidó) nevezetű csapláros és családja bérelte a csárdát. Leányuk Steiner Ilona, aki feleségül ment és katolikus hitre is áttért a nagykamondi Horváth Imréhez. Bérelték a nagykamondi kocsmát is, ami szintén a grófi családé volt abban az időben. Az I. világháborúban Horváth Imre súlyosan megrokkant, járni nem tudott (kerekeszékbe kényszerült). Súlyos rokkantsága ellentételezéseként örökbe kapta a gróftól a Dabróka Csárdát. Feleségével, Steiner Ilonával ennek hozadékából és a hozzá tartozó rét és föld műveléséből éltek. Családjuk nem volt, nevelt fiuk, Vida Lajos. Horváth Imre negyvenévesen elhunyt. A csárda jogutódja nevelt fiúk Vida Lajos és felesége Tóth Mária (Tüskevár). Gyermekük Imre (Veszprém), Ilona (Veszprém).

Dabróka múltja és szolgáltatásának fokozatos bővítése. A csárda épülete a korábbi megyehatár Veszprém- Vas- Zala közvetlen közelében van, ami a betyár-világban nagy jelentőséggel bírt. A pandúrüdözés elől menekülve gyorsan át tudták lépni a megyehatárt, és így már biztonságban voltak. A pandúrok intézkedései csak az adott megye területére terjedtek ki. A csárda előtt az 1937-38-as években épült meg a 8-as számú főút. A földmunkálatok során előkerült török lópatkók is azt bizonyítják, hogy ez a térség már akkor is fontos vonulási útvonal volt, ahogy később is. Az évek során az épület, udvar, és a körülötte lévő létesítmények többféle igényt elégítettek ki. Mellette a téglaegető család lakóháza volt. A műút Kamond felőli oldalán téglaegető kemence volt. A II. világháború előtti években benzinkút működött. 1945. március 26-án itt és körülötte kemény harcok folytak, a csárda épülete is kigyulladt. Front után a környezetében elesett szovjet katonák holttestei voltak eltemetve az épület előtt. Később ezeket felszedték és a központi temetőbe vitték. A háborús évek után a csárda zárva volt, csak alkalmi zugmérés volt a kármentőben. Az első nagykamondi TSZ idején szabad tartásos növendék szarvasmarha telep volt az udvarban és a hátsó részben. A csárdát a kertai Földműves Szövetkezet vette át és üzemeltette. Alkalmazott volt Vida Lajos. Az épületben éttermet is kialakítottak és cigányzenekar szórakoztatta a vendégeket (a villanyt bevezették). A szolgáltatást és a forgalmat bővítve Szabó Miklós (Kamond) autószerelő műhelyt nyitott itt. Ő az itt lévő garázsában a kipufogó gáztól megfulladt, halála után a műhelyt bezárták. A kertai FMSZ a csárdát eladta. Utána több tulajdonos is birtokolta, köztük Széles István (Sonkoly) is. Az épületet újabb

létesítményekkel bővítették, új szárny épült, korszerű étteremmel rendezvények, lakodalmak lebonyolítására. Ajándékbolt, kártyaszoba, kis belső szálloda létesült. Kint az épület mellett kamionparkoló, buszmegálló, valamint hátul faházás kemping lett kialakítva. A csárda és üzemeltetője, valamint tulajdonosa is Kovács Vince volt. Kamond sportéletében nagy szerepet vállalt. Megalakította a Kamond- Dabroka Imperial Lovas Klubot. Hivatásos versenyzői voltak Schaller Gábor, Kirsner Tamás. A csárda melletti réten lovas akadálypálya került kialakításra. Kamond- Dabroka labdarugó csapatának vezetője és szponzora volt. A csapat szakedzők irányításával felkerült a megyei első osztályba és ott is sikeresen megállták a helyüket. Kovács Vince - mint volt hivatásos birkózó – a kamondi iskolában tanítás utáni órákban okította a gyerekeknek a birkózást, annak sportszerű művelését. A csárda Kovács Vince halála után eladásra került.

Téglás ház

A csárda keleti oldalán állt a téglás ház. A tűzfalás épület elől lévő ablakai a múútra néztek. A mindenkori téglaegető mester és családja lakott benne. Az utolsó téglaegető Baráth Mihály volt, fia Miska Nagykamondon járt iskolába (osztálytársam volt). A téglaegetés megszűnése után a házat lebontották.

Téglaegető kemence, téglaszín

A csárdával szemben a 8-as út Kamond felőli részén volt a téglaegető épülete, és a szárítószín. A bejárata a II. világháború után is állt. Itt égették a gróf Erdődy család kezdőbetűivel ellátott téglákat, az uradalmi épületekhez, vagy eladásra. A kibányászott agyaggödrök ma is láthatóak. Frontkor, az 1945. március 26-i ütközetkor a német katonák ezekből az agyaggödrökből lőttek, és tartották magukat, amikor az oroszok kiszorították őket, több német katona is elesett itt. A volt épület körül, vagy messzebb lettek eltemetve.

Nagyberzsenyi malom

Közigazgatásilag Nagykamondhoz tartozott. Nagyberzseny nevezetű település Károlyházával szembeni dombján volt valamikor. A törökök lerombolták, a vízimalma megmaradt, megújult. A világháború előtt már nem vízikerek hajtotta a malmot, hanem a duzzasztott víz alatti turbina. Az akkori időben ez a meghajtás korszerűnek számított. A malomban kapcsolódott a meghajtáshoz egy villanyáram fejlesztő is, ami a malom, molnárlakás, gazdasági épületek világítását szolgálta. A háború után egy Lanz- Bulldog traktor is hajtotta átmenetileg a malmot. 1944 nyarán egy amerikai Liberator bombázta a malmot, egy bomba az épület közelében, a berekben robbant, a másik a valaha lerombolt településre esett. A malmot bérlők üzemeltették, melyek név szerint: Szili nevezetű vízimolnár. Szentmiklósi Imre itt lakott feleségével vagdalt Emmával. Gyermekük: Imre, Emma, József, Anna. A malmot megvette Kotrovác Kálmán molnár, segédje volt Csát Mátyás (Sárosd), molnár kocsis Finta Vendel. Kotrovác Kálmántól a malmot megvette Szalai Endre molnár és felesége. Gyermekük: Gyula és Margit. Molnársegédek voltak Szép József, Szép Pál (zalaszegváriak), Korbélyi Ferenc. Könyvelő- írnök volt itt Pálmüller Margit. Az 1950-es években a hatalom

Szalai Endrét kulákká nyilvánította, a malmot elvette tőle. A malom utolsó molnára Burkus József volt. Gyermekei: József és Ilona. Később a malmot lebontották. A megmaradt molnárlakás és gazdasági épületek Kurányi Károly tulajdonába kerültek, aki szarvasmarhák tartásával foglalkozott.

Károlyháza

Közigazgatásilag Nagykamondhoz tartozott. A károlyházi uradalom gróf Erdődy Sándor birtoka, tulajdona volt, körülbelül 1500 kh., nagy erdővel, szántóval, rétekkel. A major épületei: cselédlakás házsor a műút mellett és oldalt volt, mögöttük hatalmas gazdasági udvar, ló-, ökör-, és jószágistállókkal, magtárral. A gépeknek lábasszín, kovács és bognár műhely épülettel. A major mögött északra a bekerített temető volt található. A károlyházi birtokát a gróf bérletre kiadta, a gazdasági épületekkel, tégláépületekkel együtt. A bérlő nem csak a grófnak fizetett bérleti díjat, hanem a cselédek és a summások is ő fogadta fel. Megállapodásuk alapján anyagi ellátásban részesítette őket. A népes családok gyermekei Nagykamondra jártak iskolába. A károlyházi birtokot bérelte Töpler Károly és felesége. Gyermekeik: Ernő, Aranka, Károly. Töpler Károly bérlő a termőföldet nem csak a sok pár igavonó állattal szántotta (ló, ökör, bivaly, szilajökör, amit kocsis, béres fogatosok hajtottak), hanem gőzekékkal is. A művelet úgy történt, hogy a föld mindkét oldalán állt egy gőzgép drótköteles csörlővel. Az egyik a rákötött ekét maga felé húzta, utána a másik vissza, miközben az eke a földet szántotta. Az ekefejek forgathatóak voltak. Töpler Károly bérlő ideje alatt a dabrókai tégláégetőből TK jelzéssel kerültek ki a téglák. Rövidebb ideig volt bérlője a károlyházi birtoknak Lubi Gyula. Jó kapcsolatban volt a kiskamondi Magyar Károly urasággal és leányával, Emmával. Miután nem bérelte a gróftól a birtokot és elköltözött, ingóságait Magyar Károly kastélyának udvarában árverezték el. A következő bérlő Szabó György és felesége volt, akiknek két fiúgyermeke volt. Gazdasági eszközei, gépei felszereltsége adottak voltak a jó gazdálkodáshoz. Cséplőgépe (masina) különösen nagy volt, amit három pár ökör tudott elhúzni. Bérlőként, az itteni gazdálkodását egy pusztító tűzvész teljesen tönkretette. 1932 szeptemberében a pajtás kert kigyulladt, rengeteg kazalba rakott széna, szalma és egyéb takarmány semmisült meg. A tűz keletkezésének oka az alábbi: az egyik cselédasszony kenyeret sütött, az udvaron álló közös kemencében. A kemencéből kuruglával kihúzott parazsat egy hidas mellé dobta. Erős szél fúj, a hidas meggyulladt, a lángok tovább terjedtek és elborították a szérús kertet. Minden a tűz martaléka lett. Oltáskor a major udvarán lévő kutakból a víz kifogyott, a nagyberzsenyi malomnál lévő folyóból is hordták lajtokban a vizet, de a tüzet eloltani nem tudták. Szabó György bérlő anyagilag tönkrement és elköltözött Károlyházáról. A következő és egyben utolsó bérlő volt Beck József és felesége. Leányuk Éva. (Zsidó származásúak). Gazdálkodását az igavonók mellett túlnyomórészt gépekkel végezte. A gépesítés fejlettségét az akkori időben a felsoroltak mutatják: volt arató- kéveköti háromhengeres John Deere traktor, 50-55 lóerős Hofherr traktor, HSCS (Hofherr- Schrantz- Clayton- Shuttleworth) cséplőgép, nagy teljesítményű terménydaráló, amit traktor hajtott. A csöves kukoricát tusástól darálták, vele a hízó állatokat (göblyöket) etették. A traktorokat Baráth János gépészkovács és fiai János, József

kezelték, üzemeltették. Később ők Nagykamondra költöztek. A műhelyben szerelték, javították a gépeket. A bognárműhelyben Pintér József bognármester is dolgozott. Az 1940-es években Beck József szeszgyárat akart építeni Károlyházán. A szeszgyár berendezéseinek egyes, nagy elemei már meg is jöttek, a major udvarán voltak lerakva (hatalmas lepároló, stb.), még a háború után is ott rozsdásodtak. A szeszüzem felépítését a háború megghiúsította. Beck Józsefet és családját a zsidótörvény értelmében deportálták, vissza soha nem tértek. 1945 után az új hatalom a grófi földeket kiosztotta, a volt cselédek földhöz jutottak. A nekik juttatott földeket nagyon nehezen tudták művelni, alig volt igavonó állat, vetőmag, gazdasági felszerelés. A háborút követően állatállomány alig maradt. Az 1940-es évek végén Károlyházát átvette a Devecseri Állami Gazdaság. Az 1950-es években Károlyházán alsó tagozatos iskolát létesítettek. Tanítónő volt ebben az iskolában Lengyel Ilona. A felső tagozatosok továbbra is Nagykamondra jártak iskolába. Lengyel Ilona is adott itt órákat. Állami gazdasági futball csapat alakult, vegyesboltot nyitott az ÁFÉSZ, kultúrtermet alakítottak ki. Az Állami Gazdaság kezdetben sok munkást foglalkoztatott a mezőgazdasági termelésben, szarvasmarha tenyésztésben, és egyéb tevékenységekben. Az állattartást fokozatosan megszüntették a telepen, az istállók üresen álltak. A mezőgazdasági termelést gépesítéssel oldották meg, egyre kevesebb munkásra volt szükség. Az évek múlásával mind több család költözött el Károlyházáról és települt le a környező falvakban. Végül lakatlanná vált. A múltban Károlyházán laktak, vagy gazdasági cselédek voltak: Hergovics József, Király Gyula, (Svendorf) Sarlós Gyula, Németh Lajos, Szekér József, Tóth Ferenc, Varga László. Vezetéknévvel: Kardos, Kapusi, Csőre, Simon, Páli, Schillinger, Barabás, Szabó, Kovács, Csimsi, Szalai (volt párttitkár), Orbán, Papp, Csendes, Ferenczi. Pintér József bognármester és Baráth János gépészkovács volt itt. A károlyházi épületeket 2002 tavaszától folyamatosan eldózerolták, lebontották.

Erdésház (Putri)

Közigazgatásilag Nagykamondhoz tartozott. A grófi erdőben épített ház, épületegyüttes a mindenkori erdész és családja lakhelye volt. Az épületek az erdő műúthoz közelebb eső részén álltak. A gróf Erdődyek tulajdonát képező erdő Károlyháza közelében, a pápai úttól majdnem a 8-as útig terjed. Az erdő védelmét, felügyeletét, benne lévő teendőket irányította az erdész (fakitermelés, értékesítés, csemete, makkültetés, vadvédelem, stb.). Az erdésház épületét, udvarát körülvevő kerítés bástyafalán belül volt az istálló, ólak, faház, szín, kút, és egyéb épületek, valamint az erdész és családja lakóháza (folyosó, két szoba, konyha, kamra). Az erdész vadászpuskával rendelkezett, a házat csahos kutyák őrizték. A gróf saját területén erdei vadászatokat rendezett időnként, ennek szervezésében, lebonyolításában nagy szerepe volt a mindenkori alkalmazott erdésznek. Erdész volt itt Baráth József (Putris), neje Kovács Irma (Karakó). Gyermekük: József (Budapest) és István. A következő erdész Jenei Pál, kinek felesége Kovács Anna (Karakó). Gyermekük: Babi, Magdolna, Pál. Ma az erdésháznak csak egy szobája áll, amit a vadásztársaság birtokol.

Magyar Károly uradalma, Kiskamond

Id. Magyar Károly az Erdődy gróf szakácsnőjétől származó gyermeke volt. Gyermekeit nem tagadta meg, Kiskamond határában lévő birtokát adta neki örökségül. Id. Magyar Károly (1810-1874) felesége Russó Vilma (1837-1917). Gyermeük Dr. Magyar Károly (1869-1931), felesége Isoó Vilma (1876-1940). Gyermeük: Magyar Vilma (Médi), Magyar Emma (Baba), Magyar Gizella (Csipet). Korán elhunyt gyermekeik: Magyar Károly (1901-1906), Magyar Mária (1907-1918). Dr. Magyar Károly földesúr körülbelül 600 kh-as tulajdon birtokán gazdálkodott, ebből körülbelül 300 kh szántó, a többi erdő, rét és berek volt. Megvette a földjei mellett lévő Balaton nevű birtokot, valamint a Fülöp- tagot. Birtokát, szántóterületét táblákra osztotta, amit szederfák szegélyeztek. A szederfa levél szolgálta a selyemhernyók etetését. A szántóföldeken termesztett növények általában gabonafélék és takarmánynövények voltak. A Balaton úton a Kertalja utcától az erdő felé, a második tábla után jobb-, és baloldalon volt a Gulya rét itatókúttal, mellette a fakert. Az erdő alatti utolsó táblába szőlőt ültettek, mellette a Balaton úton almafák voltak. Az erdőben tölgy, nyír, akác és fenyőfák voltak. Dr. Magyar Károly gazdálkodása abban az időben igavonókkal, fogatokkal történt (ökör, ló, bivaly, szilajökör). A tejszállítást szamár fogattal végezték. Az állatokkal vont fogatokat kocsisok, béresek hajtották. Részes aratók végezték a kalászosok levágását, cséplését. Volt az uradalomnak cséplőgépe (masina), amit gőzgép hajtott, később Fordson, petróleum üzemanyaggal működő traktor, a szecs kavágás járgány meghajtással (állati vonás körbejárásával) történt. Szárazság idején a berket a Marcal folyó kamondi kertek alatt folyó ágából, duzzasztással öntözték. Egyéni közlekedésük parádés kocsikkal, lovakkal, hintóval történt, volt batár és féderes hintó is. Karakóra a templomba is ezzel mentek, hívő katolikusok voltak.

A kastély épülete

A birtok Marcal felőli részén áll. A kastélykertben különleges fák, billiárdház, teniszpálya, gondozott, gereblyézett utak voltak. Egy emlékkő jelezte az emberi csontmaradványokat, amit a vasútépítők földmunkálataik során találtak, mikor a birtok szélénél rakták le a Pest felé vezető vasútvonalat. A kertészkert a folyó melletti részen volt, üvegházzal. Szakképzett kertészek végezték itt a munkát. A kastélyban inasok, szobalányok, szakácsok voltak alkalmazásban. Növekedő gyermekeik mellett különböző nyelvterületekről (Franciaországból, Németországból) voltak nevelőnők a kastélyban. A család több nyelvet beszélt. Dr. Magyar Károly volt Veszprém megye alispánja is. Egészséges, fejlett jószágállományában Magyarországon elsőként vezette be a törzskönyvezést. A kastélyt és udvarát épületek vették körül. Ispán, intéző személyzeti lakások, pince, hintószín, almatároló épület, stb. A kastély dél felőli oldalán volt a főkapu, az udvart orgonabokrok díszítették középen. A kastélyudvarból egy kapun lehetett átmenni a gazdasági udvarba, ahol jószágistállók voltak, az udvar közepén karám és kút volt. A kúttal szemben két család részére volt lakóház. Az udvar egyik sarkában bognárműhely volt. Az udvartól kerítéssel elválasztott szérús kertben magtár és egyéb takarmánytároló épületek voltak, előtte

járgánnyal. A gazdasági udvartól északra fekvő épületek voltak a gazdasági cselédek lakásai. A lakások háta mögött akácfás rész választotta el a kiskamondi házakat, az utcásor kezdetét. Nagykamond irányából a kastélyba vezető áll egy sétáló út volt, két oldalról fenyőfákkal, a Marcal felőli oldalon a füves Pankuc. A hintós állét, ami a Boba felé vivő köves útról vezetett be a kastélyba, gazdasági tevékenységet folytató fogatok nem használhatták. Az úton csak a parádé kocsis hintó hajthatott be, illetve a személyautók. A fogatosok a gazdasági udvarból kivezető úton jöhettek ki a mezőre.

Dr. Magyar Károly leányai és családjaik

Magyar Vilma (Médi) férje Órffy Imre, nagybirtokos volt Sármelléken. A Horthy időkben országgyűlési képviselő volt. Gyermekük: Julianna (Juci) és László. 1945. március 6-át követően Sármellékről a kamondi szülői kastélyba menekültek, laktak, élelem hiányában sokat nélkülöztek. Órffy Imre félt az új hatalom megtorlásától, a kastélykertben lévő üvegházban öngyilkos lett, fejbe lőtte magát. A háború után a sármelléki birtokot elveszték tőlük, a család Budapestre költözött. Órffy Julianna férje Reményi Sándor operaénekes (Budapest). Leányuk férje Udvarhelyi Szabolcs újságíró, tudósító. Órffy László agrártanár lett Keszthelyen (autógázolás áldozata lett). Magyar Emma férje Bauer Gerolf (Roli) gépészmérnök. Leányuk Marianna (Bécs). A háború utáni nehéz időkben ők is laktak a kastélyban. Roli gépészmérnöki képzettségét felhasználva az uradalom HSCS traktorával cséplőgépet hajtatott, masinált, nagykamondi gazdák szérűskertjében ő volt a gépész. Egy Wanderer motorkerékpárja volt, azzal közlekedett. Később nyersolaj üzemű, izzófejes Hofherrel Budapesten fuvarozott. Magyar Gizella (Csipet kisasszony, hajadon). A kiskamondi kastély utolsó lakója. Édesanyja Isoó Vilma 1940-ben meghalt, a birtokot árendába adták ki a kamondi gazdának. Az üres istállóknak az oroszok bejövetele előtt egy katonai ménes alakulat volt elszállásolva, parancsnokuk egy alezredes volt. A kastélyban lakott átmenetileg egy katolikus pap (páter) is. Magyar Gizella a háború éveiben időnként teljesített hadikórházakban, vöröskeresztes nővéri szolgálatot. 1944-ben a birtokon a gazdálkodást újraindították, a földek bérbeadását megszüntették. A talajművelést egy Hofherr R-35, 35 lóerős traktorral Kálmán Ottó (Sármellék) gépész végezte. Magyar Gizella vásárolt egy FIAT Topolino személyautót, melyet pár év használat után hadi célra bevonultattak, úgy, mint a kerékpárokat, vagy a lovakat. A háborút követően már nem került vissza. Sofőrjei voltak: Farkas Ferenc, őt követte Németh József. Magyar Károly birtokán ispánok, gazdatisztek voltak: Horváth István, felesége Antal Magdolna. Gyermekük: Imre, Ágnes, nevelt leányuk Kalinger Mária. Szegfű Gyula intéző. Zsirai István felesége Kertész Rozália, gyermekük Elek (fiatalon elhunyt) és Viktor. Magyar Károly birtokán volt egy külső major is. A benti kastélytól keletre körülbelül egy kilométerre az erdőtől a vasúthoz közel. A hintós állén túl, egyenes földút vezetett a fakert mellett a külső majorhoz. A major zárt udvarát, ahol a jószágkarám volt építve, cselédlakások (öt család részére), ló, ökör, növendék, juh, istállók vették körül, két zárható kapuval. Szántóföldek, táblák övezték a majort, így a fogatok hamar elérték a művelésre fogott földeket. A cselédlakásokban még a háború után is laktak. Egy időben selyemhernyó tenyésztők vették birtokukba az épületeket. Az 1950-es évek első felében a

nagyalásnyi TSZ a majort lebontotta, az építőanyagot elhordta, nagy szarvasmarha istállókat építettek belőle. Ma még a külső major lerombolt helye fellelhető.

Dr. Magyar Károly szőlőbirtoka Badacsonyan

Balatonra néző nagy villaépület mandulafás úttal, s a körülötte elterülő 8 hold nemes szőlővel beültetett terület. A nyarakat a család itt töltötte, a kamondi kastélyukból lehozott személyzettel (szobalány, szakácsnő, nevelőnő, stb.). A villa közelében a vincellér ház, mellette a badacsonyi hegyről levezető kanális csatorna volt. A ház előtt fügefafa, bokrok, oldalt mély kút volt található. A házban lakott Kertész Gusztáv és felesége Kartali Anna. Leányuk Margit (Iván Miklósné, Budapest). Kertész Gusztáv képzett szőlész, borász irányította a szőlőművelést, általában hat napszámossal a birtokon. Feladata volt a borok szakszerű kezelése a terjedelmes, nagy pincében, valamint a villaépület felügyelete. 1945. után Magyar Károly három lánya a szőlőbirtokot egymás között felosztotta, így maradhatott tulajdonukban, valamint utódaik tulajdonában az örökség. 1945 után Magyar Gizella földjei kisebb részét még egy ideig művelte, a hozzá közel álló emberekkel együtt, akik földet igényeltek. A belteleki földjein házhelyeket mértek ki, végül az egész birtok a földhöz jutottak tulajdonába került. Az 1950-es évek elején Magyar Gizellát és szakácsnőjét a hatalom a kastélyból kiűzte. A rendszer által elvett kiskamondi házba költöztették be őket. A kastély belső szobáit átépítették, kultúrtermet alakítottak ki. Rendezvények, bálók, mozivetítés került itt megrendezésre. A községi tanács irodái is itt voltak. Miután a kamondi kultúrház új épülete elkészült, benne a tanácsi irodákkal, orvosi rendelővel, iskolai tanteremmel, valamint postahivatallal, az intézmények a kastélyból kiköltöztek. A kastélyban ezek után Megyei Szociális otthon létesült.

Gyűjtötte és lejegyezte 1995-1999-ig Szili Imre.

A II. világháború eseményei Nagykamondon

A Horthy korszak 1938-tól és a II. világháború átélt eseményei

A gyermekkorban megélt események, történések papírra vetése a visszaemlékezés valósága alapján. A harmincas évek derekától fogva egyre erősödött a megcsönkített Magyarország elszakított országrészeinek visszakövetelése. Németország megerősödése mellett Magyarország is nyíltabban merete hangoztatni a trianoni békeszerződésben elcsatolt országrészek visszakapcsolásának igényét. Leventekiképzéseken, az iskolában, rádióban elhangzottak egyre erősítették a hazafias szellemet. Közösségi összejöveteleken különböző rigmusok voltak hallhatóak, úgymint: „Mindent vissza, Kassát vissza, vagy Erdélyt vissza!” vagy „Piros, fehér, zöld, Erdély magyar föld!” nótában, versben egyaránt kifejezésre jutott az elcsatolt magyarság visszatérése a régi hazához. Az iskolában skandáltuk: „Csonka Magyarország nem ország, nagy Magyarország mennyország!” Az eufórikus hangulat egyre fokozódott: „Édes Erdély itt vagyunk, érted élünk és halunk, győz a szittyá hadsereg, stb.”, - zengett a nóta. A Horthy kormány mindent megtett, hogy a tárgyalások kimenetele lehetővé tegye a visszacsatolásokat, még ha nem is teljes egészében. Az első majd második bécsi döntéssel ezek meg is valósulhattak. A magyar hadsereg bevonult a Felvidékre. Előtte már jöttek a behívók a katonai szolgálatra. Édesapámat a három kiskorú gyerekre való tekintettel nem hívták be. A Felvidék és Kárpátaljai bevonulást így megúsztta. 1940-ben Erdély visszacsatolásakor azonban már jött a behívó parancs, és mennie kellett. Itt maradt a gazdaság, állatok, föld. Bátyám, Endre 15 éves volt, mi Lacival még kisebbek. Édesanyám nagyon sokat szomorkodott és sírt. Nagyon vártuk édesapám leveleit. Nagybányára vitték, az aranybányát őrizték a 103-as csendőralakulat parancsnoksága alatt. Egyszer hazaengedték szabadságra, egy hátizsák érckövet hozott, ami csak úgy csillogott az arany, réz szemcséktől. Hozott bányavirág cseppkövet is, gyönyörű lilás színű volt, szív alakúra faragva. A különböző képződményű érckövekből adott a kamondi iskolának oktatási célra. Elmondta, hogy ezeket a köveket ott megdarálják, összezúzzák, majd utána választják szét az aranyat, rezet, különböző fémeket. Megfigyelte a szerelőműhelyben, hogyan tekereszték újra a leégett villanymotorokat. Elmondta, hogy a szegény erdélyi magyarok mély örömmel és hálával viseltettek irántuk. Mindig hívogatták őket vendégként: „Vitéz úr, jöjjön el hozzánk!” Egyszer már nem tudott kibújni a meghívás alól, és elment az egyik családhoz. Tojást sütött a háziasszony, és nagy szeretettel tálalva kínálta a maguk nagy szegénységében. Édesapám látva a sütédedény „nem makulátlan tisztaságát”, az evést úgy eszközölte, hogy az étel közepéből vett, remélve, hogy a sült tojás nem ért hozzá az edényzet falához. A bennszülöttek szokásait megfigyelte. A reggeli kocsmabeli pálinkázást a feleséggel együtt kezdték. Az ember kikérte asszonyának is a stampedlit, és elé tette, koccintás helyett csak annyit mondott – „ezt meg kapd be!”. Erdély után a Délvidék visszafoglalása következett. Nem sokkal később, hogy leszerelt Erdélyből jött a SAS- behívója, amit a sürgősségre való tekintettel, a község bírójához, Zsidó Józsefhez küldött a katonai parancsnokság. Hozzánk

Zsidó Józsefné, a bíró felesége hozta ki a behívót. Megisméltődött a nagy szomorúság, bánat. Édesapám összekészítette az előírt kellékeket, sajnos ebben gyakorlata volt, hisz az I. világháborút, az első vonalat, orosz hadifogságot sebesülésekkel végigszenvedte. Aznap este kikísértük a bobai állomásra, a vonathoz. Emlékezetes maradt számomra az, amikor a vonat az állomásról elindult. A nagy gőzmozdony erőlködve mozdította meg a szerelvényt, a kéményén sok apró, világító parazsat fújt fel a sötétbe, melyek után kihunyva hullottak vissza. Az elválás, búcsúzkodás fájó hatása alatt kísértük haza édesanyánkat szomorúan, szótlanul. Édesapámnak Pápára kellett mennie, a tanítóképző épületébe, utána indították őket Délvidékre. Először Szabadkára került, utána Zombor következett, majd Újvidéken volt. Így haladtak délre, odáig került vissza Magyarországhoz az elcsatolt terület. Ez a bevonulás áldozatokkal, vérengzésekkel járt. A szerb ellenállók sokszor orvul csaptak le rájuk. Erdély és Délvidék visszacsatolásának katonai emlékérméjét is megkapta. Itthon pedig küzdelem volt az állatokkal, földdel. Bátyám, Endre 16 évesen kaszált, aratott, mi Lacival meg amit tudtunk, segítettünk. Emlékszem rá, az 1940-es évek rendkívül csapadékosak voltak – ahogy nekiálltunk az aratásnak, eleredt az eső, futni kellett haza, s ez ismétlődött állandóan. Ahogy akkor mondták, úgy kellett a gabonát lelopkodni. A kepében összerakott kévék kicsírásodtak, a csírás gabonaszemekből pedig rossz lisztet őröltek a malomban. A lekaszált, szénának való fű az esős időben nehezen száradt. A berket elöntötte a víz, a szénarendeket elsodorta. A már korábban petrencében összerakott széna is vízben állt. A vízből ilyenkor két petrencerúddal magasabb helyre kellett kihordani a vízzel teli takarmányt. Kellő férfierő nélkül ez bizony keserves munka volt. Amikor végre édesapám leszerelt a katonaságtól, és hazajött, nagyon jó érzés volt. A sok utazástól, viszontagságtól fáradva lefeküdt pihenni, mi a lakásban lábujjhegyen közlekedtünk, nehogy felébredjünk. Utána sokat mesélt az ottani városokról, emberekről, a Palicsi-tóról. Földművelőként dicsérte a Duna-Tisza közti gazdag termőföldeket. Az ország délebbi részén csak az I. világháború előtt volt Fiumében, mint újonc sorkatona. Felvidék, Kárpátalja, Észak-Erdély, Délvidék visszakerülése az anyaországhoz felemelő érzés volt. A németek által lerohant országok bekebelezése okán egyre gyűltek a baljós viharfelhők, tovább terjedő háborút sejtetve. Ez be is következett, mert 1941 júniusában a németek megtámadták Oroszországot, mint szövetséges, Magyarország is csatlakozott hozzájuk. Hírforrások közölték, hogy a németek megtámadták Oroszországot. Fültanúja voltam Kamondon, egy ezzel kapcsolatos beszélgetésnek. A vasárnapi mise után az emberek összegyűltek a templom előtt, és csoportokban beszélgettek. Egyszerű parasztember, Cili Varga Gábor bácsi, aki az I. világháborúban az orosz fronton harcolt, azt mondta emelt hangon az őt körülállóknak, hogy nagy fába vágta a német a fejszáját. A kijelentése sokszor eszembe jutott, és később beigazolódott. Az első magyar hadsereget lekötötte a visszacsatolt területek rendfenntartása. Közintézmények, gyárak, üzemek zavartalan működéskének biztosítása.

Megkezdődött a második magyar hadsereg felállítása, kiképzése, majd később az orosz frontra küldése, 1942 áprilisában. A levontképzés feladata volt az erőnlét fenntartása, állóképesség fokozása, alaki kiképzés, lövészet megtanulása. Előképzés a katonai szolgálatra a bevonuló újonc részére. Megkezdődött a regruta korúak sorozása, majd katonai szolgálatra

történő behívása. Regruták azok a fiatalok voltak, akik az akkori rendelkezés szerint elérték a katonai korhatárt, így sorozáson kellett megjelenniük a Devecserben, a járási székhelyen (Nagykamond is ide tartozott). A sorozás a katonai szolgálat egészségügyi alkalmasság megállapítása volt. Akinek megjött a sorozásra a behívó papírja, az a jelzett napon köteles volt megjeleni az adott helyen és időben. Nagykamondon ez úgy történt, hogy a község bírója lovas kocsikat rendelt, a regruták szállítására. A létszámtól függött hány fogat vitte a sorozásra a legényeket. A község bírója, vagy előljárója kísérte a regrutákat Devecserbe. Indulás előtt már egy kevés italt fogyasztottak a Kekk kocsmában, utána a kocsisok elindultak a fent ülőkkel. Előfordult az is, hogy megviccelték a vidám csapatot – a lovas kocsinak egy kerékrögző steszli szegélyt kivették, így a kerék rövid út megtétele után kiesett. A földre zuhant kocsi részt fel kellett emelni, a kereket betenni és rögzíteni. Mindez persze jó hangulatban zajlott. Devecserben a sorozást kimért katonáorvosok végezték, alapos vizsgálattal. Akit az orvosok alkalmasnak találtak katonai szolgálatra, annak annyit mondtak, alkalmas, ellenkező esetben alkalmatlan. Amelyik fiatal „bevált”, az büszke volt rá, amelyik nem, az pedig szégyenkezett. Sorozás után a „beváltak” kalapjukat felszalagozták, a nemzeti színű szalagok között más színűek is voltak. Kalapjukból hosszan lógtak, lobogtak, a hátukon le, a bokájukig érve a keskeny, széles, színes szalagok. A sorozás után hazaérve egyenesen a Kekk kocsmába udvarába hajtottak a kocsisok, akik beváltak, mulatni mentek be a kocsmába. Az alkalmatlanok észrevétlenül hazaindultak. A mulatozást a beváltak az utcán folytatták, végigmentek a falu utcáján, nótázva, ölelkezve. Katonai regruta nótákat énekeltek harsányan. Mi gyerekek pedig mentünk utánuk, kísértük őket, néztük a kalapjukból lógó sok színes szalagot. Az utcára kijöttek a lányok, asszonyok, nézték a jókedvű legényeket, volt, aki megsiratta őket. Legemlékezetesebb számomra Szilos Ferenc és Szalontai Károly regruta menete, jó hangulatú, vidám nótázása volt. A faluban az volt az igazi legény, akinek jó hangja volt és tudott mulatni, ők ilyenek voltak. A regruta örömök után jöttek a behívók katonai szolgálatra. Kiképezték őket, utána kikerültek az orosz frontra. Sok szenvedés, hadifogság várta őket fiatalon, s a halál leselkedett rájuk. Szilos Ferenc nem jött haza, elesett az orosz fronton. A Trianoni szerződésben foglaltak alapján Magyarország csak 35 ezer katonát tarthatott. Édesapám elmondása szerint ezt már akkor is megszegették, amikor katona volt. Ha a felső parancsnokok megtudták, mikor lesz a laktanyában ez ügyben létszámmellenőrzés, kivezényelték őket az erdőbe, addig ott voltak, amíg a nemzetközileg felállított ellenőrző bizottság el nem hagyta a laktanyát. A második magyar hadsereg kapcsán egyre több nagykamondi hadkötelesnek jött meg a behívója. Kiképzés után pedig vitték ki őket az orosz frontra. Besorozták a lovakat is, kocsikba, vontatásra használták őket. Lovas kocsikon szállították az élelmiszert, lőszert, katonai felszereléseket, sőt a fronton még a sebesülteket is. Viccesen a kocsikat el is nevezték országos járműnek. Kisebb ágyukat is lovakkal vontattak. Besorozták a civil kézben lévő személygépkocsikat, kerékpárokat is. A kiskamondi földbirtokos Magyar Gizella FIAT Topolino típusú személyautóját is bevonultatták. A hadszíntéren ezek voltak a parancsnoki kocsik. A mi kerékpárunkat is csak azért nem vitték el, mert testvérem Laci, mint szabó, a kertai hadiüzemi varrodában dolgozott.

Nagykamondról, hazulról igazoltan biciklivel tudott bejárni. A varrodában katonai ingeket és ruházatot varrtak.

Az országot hadigazdálkodásra állították át. A faluba három Opel Blitz katonai teherautó érkezett Jutasról tele katonával. Este tábortüzet gyújtottak a templom melletti téren, műsort adtak, katonadalokat énekeltek, verseltek és humoros katonaviccekkel szórakoztatták a szép számmal összegyűlt falulakókat. Ezzel népszerűsítették a katonaéletet. A Jutason kiképzett altisztek híresek voltak, a jutasi őrmesterek katonás, rettegett parancsnokok voltak, kezük alól jól képzett, fegyelmezett, bátor katonák kerültek ki. 1943-ban, tizenkét éves koromban én is levante lettem. Ez volt az alsó korhatár, kötelező lett. Gyakorlati és elméleti foglalkozásokon kellett részt venni, a gyakorlótér a Kertalja utca házaival szembeni terület volt, e célra kialakítva. A II. világháború után házhelynek mérték ki a levantepályát, az északi felén egy ház épült fel, Horváth Sándor lakóháza. A gyakorlótéren akadálypálya is kialakításra került, a közepén futballpálya kapukkal, közben pedig vizes árkok, mászó palánk, mászórudak és kötelek. A nemrég épült Szűcs Imre háza melletti oldalon, a Szélhossza fasor mellett lőfekpad, az erdő irányában pedig magas golyófogó lő domb volt. A levante alaki kiképzés úgy folyt, mint a honvédségnél, a kúszás-mászás is. A lőkiképzés kispuskával történt. A tantermi foglalkozás az iskolában volt, ismertették a hadigépezeteket, puskák, gránátok fajtáit, stb. A foglalkozások ellenőrzését egy Győrffy nevezetű katonatiszt végezte. Katonai személygépkocsi hozta ellenőrzésre. Egyszer, mint eligazító levante, rám került a sor, a feladatom az volt, hogy a faluvégi keresztnél posztoljak, és ha jön a magas rangú katonatiszt, eligazítsam útjában. Akkor nap éppen jöttek is, megálltak mellettem a személyautóval, és én, ahogy tanították a jelentéstételt, katonásan tisztelegtem, a bokámat összevágva eligazítottam a helyes út irányába. A levantének példamutatónak kellett lenni, hazaszeretetben, viselkedésben, sportban, munkában, stb. Segíteni kellett a hadbavonultak családtagjain, nyáron mezőgazdasági munkákban, télen a favágásban és hó eltakarításban. Levantében voltak rangok is, Endre bátyám főlevante volt, Csornán volt levantekiképző táborban. Levante parancsnok volt Süle Sándor kertai tanító, utána Komjáthi Zoltán kiskamondi tanító lett a vezető. Kiképző volt Nagy Géza kertai katonaviselt. Pápán a II. világháború előtt és után is reptér volt. Itt képezték a pilótákat, és az ejtőernyősöket is. Mivel légtérben Nagykamond közel van Pápához, nap, mint nap repültek, gyakoroltak errefelé. Minden akkori repülőgép típust ismertem: duplaszárnyúakat, vadászokat, bombázókat, szállítókat, az egyfedelű könnyű golyagépektől a nagy hatmotoros Giant szállítógépekig minden változatot. A mezőn, ahogy dolgoztunk, arattunk, vagy kapáltunk, én mindig ezeket figyeltem, mint gyerek. A képzetesebb pilóták, ahogy hanyatt repültek, dugóhúzót, orsót és egyebeket, manővereket csináltak. Ha alacsonyan repültek, integettem nekik. Egyszer egy kisebb gép a koldusteleki földekre leszállt, műszaki hiba miatt. Az első kerekei jól belesüllyedtek a földbe, odamentünk, nézegettük, nagy élmény volt. Az akkori pilóták ügyességét bizonyítja, hogy egy vakmerőbb, gépét élére fordítva elrepült a pápai katolikus nagytemplom két tornya között – ahogy akkor beszélték, ezt többször megismételte. A hadigépezetek nagyon érdekeltek. Dabroknál az úthoz közel is volt földünk, ami hadi gép ott a műúton elment, én azt mind figyelemmel kísértem.

1943 nyarán az amerikaiak, miután partra szálltak Szicíliánál, hogy megdöntsék Hitler szövetségese, Mussolini hatalmát, és elfoglalják Olaszországot, egyben lehetővé vált számukra, hogy repülőik légi úton elérjék Magyarországot és Ausztriát is. Megkezdődött a hátszági városok bombázása, és a civil lakosság szenvedése. A falukban elrendelték az esti és éjszakai elsötétítést. Az ablakokra, ajtókra a világítás teljes kiszűródését megakadályozó kék papírt kellett szögezni. Az utcai világítás is szünetelt, este, éjszaka teljes sötétségben volt a falu. Felállították a figyelő szolgálatokat is. A falut és környékét figyelő emberek jelezték, ha rendkívüli eseményt észleltek. Amikor az amerikai repülőek elérték Horvátország és Szlovénia felől a magyar légteret, a rádió azonnal bemondta a légiriadót, németül is. Nagykamondot és környékét a jánosházi téglagyár szagga, erős hangú gőzkürtje riasztotta. Ez azt jelentette, hogy a lakosságnak az óvóhelyekre kellett lemennie. A falvakban ezt úgy írta elő a hadirendelkezés, hogy minden ház udvarában ásni kellett egy fedett bunkert, ahová az ott lakóknak le kellett menni riadó esetén. Az L- alakú lejáró és mélység, stb., elő volt írva. Az amerikai bombázók általában délelőtt 9-10 óra között jöttek, ismétlődő hullámokban, dél felől északi irányba haladva. A magasban ezüstfehéren csillogva húzták a kondenzcsíkot. A szomszédunk, Horváth Lajos bácsi, Amerikát is megjárt ember, úgy vélekedett, hogy a ködöt azért engedik a gépek, hogy az utánuk haladók takarásban legyenek, és a hazai léghárítás elől rejtve maradjanak. Ez az okoskodás csak kezdetben volt, utána kiderült, hogy a nagy magasság miatt keletkezik a csík. Előtte egy honi repülőgép sem húzta a csíkot, mert nem tudtak olyan magasan repülni. A négy motoros Liberatorok óriási morajjal három-három gépes alakzatokban hordták gyilkos terhüket. Mellettük repültek a vadászgépek, változtatva a helyüket. Amikor a német vadászgépek megtámadták őket, ezek védték a hatalmas bombázókat. Voltak dupla törzsű vadászgépek az amerikaiak között, ezek rendkívül erős fegyverrel voltak felszerelvek. Előfordult, hogy a vadászgépek lecsaptak különböző földi célpontokra, vasútállomásokra, a nyílt pályán haladó vonatokra, szerelvényekre. Erős fegyverzetükkel kilőtték a gőzmozdonyokat, vasúti kocsikat, katonai szerelvényeket. Az állomásokon veszteglő hadigépezeteket, szállító vagonokat is lőtték, nagy veszteségeket okozva ezzel. Az olajat, üzemanyagot szállító vasúti tartály kocsikat, gyújtólövedékekkel lőtték, amik nagy lánggal és füsttel égtek. A bombázók hadiüzemeket, gyárakat, vasúti gócpontokat bombáztak, nem ritkán polgári lakóházakat, a civil lakókkal együtt. Volt olyan nap, hogy megszámloltuk, és leírtuk hány gép halad el fölöttünk és a látókörünkben. A déli irányból észak felé haladó gépek száma meghaladta a 380-at. Bombákat dobtak le, a nagyberzsenyi vízimalomra, amelyet kis híján eltaláltak. A vízimalom épülete mellé körülbelül 50 méterre esett egy bomba, a mély talajú berkes részre. A molnárlakást sem találták el, Károlyháza irányában esett le egy hatalmas bomba, a valamikor a törökök által lerombolt Nagyberzsenyi falu területére. A mély bombatölcsér jelezte a súlyát a robbanószernek. Az eset után odamentünk, és elképedve néztük a nagy kiterjedésű gödröt, amit a robbanás vágott ki. Amikor a bombák leestek, éppen a házunk előtt az utcán voltunk, és a diófa alá hasaltunk le. A föld és a házak is beleremegtek, még Nagykamondon is, ami körülbelül három kilométerre van a nagyberzsenyi vízimalomtól. Dobtak le tíz mázsás bombákat, vagy a hatalmas pusztítást végző láncos bombákat is. Láncsal volt több bomba

összekötve, hogy esés közben a levegőben ne távolodjanak el egymástól, és egy helyre csapódjanak be. Kemenespálfa szélére, a martonfai uradalmi épületek elé, az útra is dobtak egy bombát. Végigbombázták a celldömölki Vasút utcát. Több polgári lakos esett áldozatul. Nagy veszélyt és bizonytalanságot jelentő időzített bombákat is dobtak le. Ezek a gyilkos töltettel ellátott bombák a ledobást követően bármikor robbanhattak. Óraszerkezetük beállítva a robbanás idejét szabályozta.

Bombázták Pápát, Gyórt, Szombathelyet. Emlékszem, az egyik légitámadás Szombathelyet este érte, mert a gépek este és éjjel is jöttek. Este először a sztálingyertyákat szórták le. Ezek ejtőernyőn, lassan ereszkedtek lefelé, nappali fénnel világítva meg a bombálandó létesítményeket, utána zúdultak a bombák százai. A sűrű robbanásokat a távolból tompa moraj követte. A földi légelhárító ütegek is lőtték a gépeket, olykor némi eredménnyel. A légelhárító ágyúk közül talán csak a Boforcok tudtak olyan magasságba lőni, a célt elérni. A légvédelmi ágyúk is csak meghatározott irányban lőhették a repülőket, mert a visszahulló repeszek nem veszélyeztethették a város lakóházait és lakóit.

Budapestet is nagyon sok bombatámadás érte. Sok polgári lakos esett áldozatul a szőnyegbombázásoknak. Egy megtörtént tragédiát említek. Mátéh József tanító mesterem (nálam voltam inas), testvére és családja Budapesten éltek. Az egyik bombatámadáskor lakásukat találat érte, mindkét szülő meghalt, fiuk, a kis Kálmánka csecsemőként életben maradt. Jánosházára hozták, magukhoz vették és felnevelték. Inas koromban sokszor elvittem kerékpáron Kálmánkát az óvodába. Egy másik eset Zsirai Istvánék badacsonytomaji házának lebombázása. A keleti országrész talán nem volt olyan fontos célpontja a repülőtémadásoknak. Ha este, éjszaka egy-két orosz gép berepült a légtérbe, a rádió ezt úgy mondta be, hogy Karcag közelében zavaró repülés van. A légiriadót nem sokkal később le is fűjták. Ezek a zavarórepülések nem jelentettek különösebb veszélyt. Az amerikai repülőkről nem csak bombákat, hanem különböző tárgyakat is leszórtak a földre. A leventefoglalkozásokon tanították, hogy a ledobott töltőtollakat, és egyebeket nem szabad fölszedni, és csavargatni, mert robbanótöltet van bennük. Egyszer a levente gyakorlótérre ledobtak egy tárgyat, senki nem tudta mi lehet az. A rendelkezéseket betartva egy levente puskával biztosította a helyszínt. A mezei munkákra igyekvő gyalogosokat elterelték a Szélhossza- dűlő irányába. Arra gyanakodtak, hogy valami időzített robbanó tárgyat dobtak le. A kíváncsiság Pacsi Károlyban, unokatestvéremben mégis legyőzte a félelmet. A kertaljai házukból kivitt egy hosszú fa rudat, és lapos kúszással megközelítette a leesett tárgyat. Mi gyerekek messzebről, izgatottan figyeltük, hogy mi is fog történni. Először fekve csak bökdöste a hosszú farúddal, majd a fa végével emelgetni kezdte, visszajejtette a földre a tárgyat, de nem robbant. Ezek után felállt, és kézbe vette, vizsgálgatta, hogy valójában mi is ez a ledobott valami. Kiderült, hogy ez egy golyóálló mellény, rajta a viseléséhez szükséges váll gurtnikkal, csatokkal. Az iskolába vittük be, s ott szétszedtük. Négyzet alakú, ötvöztetett lemez lapok voltak benne, egyet máig őrzök belőlük. A mellény a repülőgép személyzetének golyó elleni védelmére volt rendszeresítve. A földre szórt tárgyak közé tartozott, az ezüstösen csillogó sztaniol csík. A gyümölcsfákra hullva csillogott az egész növény, mint a

feldíszített karácsonyfa. A szántóföldeket, réteket is betakarta ez a fénylő, vékonyra szeletelt sztaniol csík tömeg. Volt olyan is a majori határban, hogy egybe esett le a sztaniol bála, nem ment szét a levegőben, vagy kidobás előtt elmulasztották szétoldani a rögzítő gúzsokat. A sztaniol csíkok leszórásának célja az volt, hogy a német légelhárítás radarjait zavarja, ne tudják befogni a repülőgépeiket. Általában este és éjjel szórták le a fényes csíkokat. Nagyon sok röpcédulát is leszórtak az amerikai gépek. Egyszer a Pankuci-réten játszottunk mi gyerekek, ahogy felnéztünk az égre, láttuk, hogy rengeteg röpcédula ereszkedik libegve lefelé. Nagyon soká értek le a földre a csekély súlyuk miatt. Mikor a földközelségbe értek, némelyet, mellette futva elkaptunk a levegőben. A ráírt nyomtatott betűket ugyan le tudtuk olvasni, de nem értettük, mert németül volt a szöveg rajta, az osztrákoknak szólt „Österreich” felirattal. Később hallottuk, hogy az osztrák hátországnak szólt, hogy hitleri Németországtól álljanak el, forduljanak vele szembe. Ezeket a röpcédulákat rossz helyen szórták le, vagy a nagy magasság miatt Ausztria felől a szél hozta erre. Több esetben is tele volt a mező, különböző tartalmú, németellenes uszító röpcédulákkal. A bombázó Liberatorok gyilkos terhüktől megszabadulva a délutáni órákban jöttek vissza Olaszország felé. Alakzatuk szétszórt, megbomlott volt, nem úgy, mint amikor délelőtt jöttek. A légi útvonaluk is csak a déli irányt tartotta, de így is veszélyesek voltak, mert volt olyan gép, amelyik valami oknál fogva a kijelölt célra nem dobta le a bombáit, csak visszafelé jövet tette ezt meg. Lehet, hogy ez taktika volt részükről. Emlékszem, egyszer a Kertaljával szemközti második táblában gabonát arattunk, itt is volt egy darab földünk. Boba felől jött visszafelé egy sebzett, négymotoros Liberator, a megszokott magassághoz képest viszonylag alacsonyan. A bal felőli belső motorjából dőlt a füst, ahogy elhaladt fölöttünk, még mondtuk is, hogy ez nem sokáig tud fent maradni. Figyeltük, és úgy is lett, ahogy haladt Károlyháza irányába, már a Koldus-telek felett kezdett a héttagú személyzet ejtőernyővel kiugrálni a gépből. A gépet magára hagyva, elengedték a pusztulatba, a nagyberzsenyi malmot elhagyva lezuhant. A zalaszegvári Tik hegy oldalába csapódott. A gépből kiugrált ejtőernyősök közül egy a koldus-teleki remész mögötti, cserinkúti részre esett, az ő ejtőernyője valami oknál fogva nem nyílt ki, ahogy akkor mondták – összelapult, és életét veszítette. A többi ejtőernyője kinyílt, és azok földet értek. A földet ért ellenség elfogására a kiskamondi uradalmi majorban elszállásolt katonákat vezényelték ki. A házuk előtt haladtak el, volt aki már az árokban ment, és egymás között beszélgettek. Így hallottam meg, hogy puskájukba egy éles lőszert kaptak az ellenség elfogására, – mi van, ha ezt az egyet ellövik, s utána csak a hátsó felület tarthatják - mondták. Több esetben csak tűzharcban tudták elfogni az ejtőernyővel földet érteket. Hadi egyezmény alapján a levegőben lefelé ereszkedő ejtőernyősökre nem szabadott lőni, csak amikor földet értek. Az elfogásuknál ez esetben is lövöldözés volt. Emlékszem, a károlyházi uradalomnak azon a részén a mezőben volt egy nagy szalmakazal, abba is belelőttek, foszforos golyóval, ami nagy lánggal és sokáig égett. Arra gondoltak az elfogók, hogy oda bújtak el az ejtőernyősök, és kifüstölik őket. Elfogásuk után központi gyűjtőbe szállították őket. Láttam sebzett gépből személyzetet, ejtőernyővel kiugrálni, egyszer Jánosháza irányában is. Fehér ejtőernyőjük volt, lefelé ereszkedve úgy néztek ki, mint egy nagy csiperkegomba. Adorjánháza felé is zuhant le egy bombázó Liberator. Egy kis 24 voltos

villanymotor meg is van belőle nekem. Rendelkezés szerint, légitámadások idején, amikor jöttek az amerikai bombázók, a község lakosságának is a lakóházaknál ásott légó fedezékekbe kellett volna lemennie. Ezt a rendelkezést a Kertalja utcában az egyik szomszédunk, Pacsi István tartotta csak be. Amikor a jánosházi téglagyár fújta a légiriadó kezdetét, ő már hóna alatt a pokróccal indult is, a Balaton útnál lévő köves út alatti kútgyűrűs vízfolyóhoz és oda bújt fedezékbe. A légiriadó lefújásáig az út alatti védett helyen tartózkodott, amit némiképp szégyenkezve titkolt is. Édesapámmal minket a légiriadó legtöbbször a mezőn ért. Az esedékes mezei munkákat a gyakori légiriadók miatt nem lehetett elodázni. A bombázások folyamatosak voltak. Egy esetben a pusztára dűlő Cédula-tagban dolgoztunk édesapámmal, a tehénfogattal. Egyszer csak arra lettünk figyelmesek, hogy felettünk és a közelünkbe nagy légi csata bontakozott ki. Beálltunk a szomszéd földjén lévő kukoricásba, az igavonó állatok leállítva pihentek. Nagy repülőgép moraj, lövöldözés volt, a vadászgépek le-fel „csapkolódtak”. A német vadászgépek megtámadták az amerikaiakat. Sokáig tartott még a nagy motorbőgés, huzatás, lövöldözés és utána csend lett. Mi pedig folytattuk az abbahagyott munkát. Amikor haza értünk a mezőről, valaki mondta, hogy az amerikai repülőek benzintartályokat dobáltak le. Mi, gyerekek, kimentünk a hozzánk legközelebb ledobott tartályhoz. A Balaton út mellett lévő táblát szegélyező szederfára esett, egy, az erdő alatti volt szőlőföldre. A szederfa ágait lehasogatta és utána a földre vágódott. Zárt, csónak alakú, zöld színű volt. Az alja be volt horpadva. Emelgettük az egyik végét, lotyogott benne a benzin, jócskán folyt is ki belőle. Az egyik gyerek ötlete az volt, hogy meg kellene gyújtani. Úgy is lett, ahogy a gyufa meggyulladt, a párolgó benzin azonnal belobbant. Még a föld is égett. Mi, távolról néztük a hatalmas lánggal égő tartályt. A benzin póttartályokat az amerikai gépekre azért csatolták, mert a repülőgépek eredeti tartályaiba tankolható benzin a nagy távolság megtételét nem biztosította. Amikor légi harcba keveredtek, a nagyjából üres tartályokat a repülőek kioldották, s azok a földre estek. Így a levegőben nem akadályozták őket a gyors manőverezésben. A ledobott póttartályokat a falu kovácsműhelyeibe vitték. Az ötvözött, kemény alumínium lemezből a mesterek használati tárgyakat készítettek (például itatóvödröket, stb.).

Egy német Messerschmitt vadászgép tragédiája. A Kerta közeli légtérben a bombaterhüket aznap hozó Liberatorokat megtámadta egyedül ez a német vadászgép. Szemtanúk elmondása szerint, az amerikai bombázókra rózsaszín- lila kör alakú gömböket lőtt ki, legalábbis a földről ezt lehetett látni. Többet is eltalált közülük, melyek azonnal füstölni kezdtek. A második támadása után a falu felett tett félkör után érthetetlen módon a gép irányíthatatlanul orrával lefelé a magasból nagy sebességgel a vizes teleki táblába, a földbe csapódott. Feltételezhető, hogy a pilóta halálos lövést kapott, mert a gép motorja működött. A földbe csapódáskor füst keletkezett, a gép motorja több méter mélyen a földbe fúródott, a száraz talajba. A könnyebb részek, szárnyak, pilótafülke, farokrész a föld felett szétszóródtak. A pilóta szétszakadt testi maradványait egy cukros ládába szedték össze. Karóráját, és az aznap estére szóló berlini színházjegyét megtalálták. A becsapódás a volt gépállomás épületétől nem messze nyugati irányban most is látható. A testvérem, Laci, aki a katonai varrodában dolgozott akkor, miután hazajött, elmondta a történeteket. A lezuhant gép

motorjának kivételét mi is terveztük. Hosszú, hegyes vasat, leszúrva a földbe kocogtattuk, hogy milyen mélyen van. A kiemeléshez szükséges csigasor hiányában a tervet feladtuk. Később az ajkai bányától hozott flashenzuggal, Szabó Imre gépkocsivezető, kertai lakos, emelte ki a mély gödörből a gép motorját, és vitte be az udvarába. Egy gyújtógyertyát adott nekem belőle, amit az akkori motorkerékpáromba próbáltam ki. Az ismerősöm elmondása szerint a lezuhant vadászgép roncsai között akkor valami ismeretlen tárgyat találtak. Odahaza, mint gyerekek, egy tuskón fejszével kettévágták. Nem történt semmi. Amikor a kettévágott darab élére ütöttek, lilás láng jött belőle. Ilyen színű lövedékekkel lőtte fent az ellenséges gépeket is. Talán ettől füstöltek az eltalált gépek, de ezt már nem lehet kideríteni.

1943-ban Nagykamondra tartós időre betelepült a 101-es tábori csendőralakulat. Katonai parancsra lefoglalt helyeken, egyéni parasztházakban, a falu lakóival együtt voltak elszállásolva. Kiszolgáló egységeik is a házaknál voltak (pékek, szakácsok, szabóműhely, stb.). A gépkocsi garázsok pedig az üres szénapajtákban voltak. A parancsnokság Jakab József házában lefoglalt szobájában volt. Az általános ügyek intézése Piros Lajoséknál történt. A szoba irodává való átalakítása katonai írnokok működéssel és azok feletteseivel történt. A gépkocsik és az oldalkocsis motorkerékpárok egy része Piros Károlyné Etel néninél a pajtában volt. A szomszédban, Zsidó Imrééknél egy Zongor nevű százados lakott. Sámson Páléknál volt a raktárjuk. Puskát, sisakot, lábbelit, ruhát tároltak itt. Az istállóba két pár katonaló volt bekötve. A szoba a kocsisok részére került lefoglalásra. Bakos Károlyéknál lakott a katonaeorvos, Dr. Halmai a családjával. A személygépkocsija is itt volt elhelyezve. A tábori csendőrség feladata volt a hátszázági hadiállapot előírásainak törvényes betartatása. Naponta igazoltattak útkereszteződéseken, Dabrókánál a műúton, láncsal nyakukba akasztott fémtáblával, tábori csendőr felirattal. Szigorúan lefoglalták a hadköteleseket, akik nem tudták igazolni magukat katonai szolgálatukat illetően. A közeledő frontról szököttek, akik elhagyták az alakulataikat, a szülői házuk mellett lévő Kovács Gábor házába hozták be. Kovács Gáborék háza üres volt, mert ők a háború előtt már Pestre költöztek. A ház előtt őrség állt, az itt levő begyűjtöttek, lefoglaltak 30-35-en lehettek, hadbírósi ítéletre vártak. Hozzánk este némelyik átlopódzott tejért. Később a károlyházi erdőben fakitermelést végeztek velük. Alkonyatkor kísérettel jöttek haza a nagy hóban az erdőről, a vállukon hozták a fatönköket, amivel a szállásukat felfűtötték. Komisz életük volt, mert féltek, ugyanis a katonaszökevényeket halállal büntette a haditörvény. A tábori csendőrök több ízben is ellenőrzést végeztek Nagykamond lakóházaiban. Hozzánk is jöttek, s bűjtatott személy, vagy katonaszökevény után kérdeztek. Előfordult, hogy bementek a szobába, és az ágyneműt megemelve, az ágyneműt ellenőrizve győződtek meg arról, hogy édesapám igazat mondott-e. Érdeklődtek kincstári holmik után is. Elképzelhetetlen volt, hogy valaki katonainget, bakancsot, csizmát vagy ruhát birtokoljon vagy hordjon. Mindenki tudta, hogy ezt igen szigorúan büntetik, mindent az orosz frontra kellett küldeni. Már a hátszázág ellátása is kezdett akadózni, volt, amit egyáltalán nem, vagy csak nehezen lehetett beszerezni.

Körzeti csendőrőrs Kerta községben volt. Az őrs e célra épült laktanyaszerű épületében, közepes beosztotti létszámmal, kinevezett parancsnok irányításával teljesítették a csendőrök

a körzetükbe tartozó települések közbiztonságának fenntartását. Nagykamond is ide tartozott. A csendőrség feladata nagyban különbözött a táborig csendőrségétől. A csendőrök a falvakban, az utakon párban gyalogosan vagy kerékpáron ülve teljesítettek szolgálatot. A járőrpár egyik tagja rangosabb volt, ő volt a járőrparancsnok. Gyalogosan haladva, vállukon puska, feltűzött szuronnal, fejükön kakastollas kalap volt címerrel, szigorú tekintet és fegyelmezett magatartás jellemezte őket, tekintélyt parancsolva maguknak. Útjuk során figyeltek minden rendellenességre. Ellenőrizték a közlekedő kerékpárokat, van-e rajtuk csengő, fék, este világítás, valamint, hogy betartják-e a jobb oldali közlekedés szabályát. Korábban az út bal oldalán volt szabályos közlekedni, később változott meg a szabály; jobbra hajts, balra előzz! A járőrök felkeresték a község bíróját, s tőle érdeklődtek lopás, bűncselekmény felől. Amennyiben tudomásukra jutott valamilyen kihágás, azonnal intézkedtek. Ellenőrizték a határban végzett vasárnapi munkát, ugyanis a vasárnapi munka tiltott volt. Aki a mezőn vasárnap munkát végzett, azt megbüntették. Előfordult néha, hogy az állatoknak elfogyott a takarmányuk odahaza, s vasárnap kellett a mezőn kaszálni és szekérral hazahozni nekik. Édesapám félve ment el, tartott a felbukkanó csendőröktől, és a büntetéstől. Mi, gyerekek is féltünk a csendőröktől. Az utcán játszva, mikor észrevettük, hogy jönnek, szép csendben beinaltunk az udvarra, ott sunyítottunk, amíg a ház előtt el nem haladtak. Amikor rosszalkodtunk, az idősebbek így riogattak bennünket: „Gyerek, majd elvisz a csöndér!”. Búcsúkor, mikor a csendőrök a sátrasok árusítási engedélyét ellenőrizték, mint szemlélődő gyerekek, félrehúzódva, kissé félve figyeltük őket, ahogy karukra eresztett puskájukon félelemkeltően csillog a szurony. 1943 nyarán, masinálási időben történt az alábbi eset. A cséplőgép a traktorral az udvarunkban működött, a kiszolgáló munkásokkal. A korábban már betakarult gabona asztag cséplésével voltak félben. Egyszeriben két arra portyázó csendőrpár jött be. Ellenőrizték, hogy a tűzveszély miatti előírások betartása rendben van-e. Előírás szerint a gabona asztag mellett hordóban megfelelő mennyiségű víznek kellett lenni, vödörnek, tűzcsapónak, stb. A lakóépület és asztag közötti távolság is elő volt írva. Itt találtak némi szabálytalanságot. A járőrparancsnok már elővette a tollat, hogy megírja a feljelentést, közben kérték oda a tulajdonos gazdát, aki édesapám volt. Találkozásukkor egymásban ismerőst véltek felfedezni, ahogy mustrálták egymást. Beszélgetésükkor kiderült, hogy a 103-as csendőralakulatnál együtt szolgáltak Erdély visszacsatolása idején. A feljelentés elmaradt. Későbbi járőrszolgálatuk alkalmával, főleg ha esős vagy rossz idő volt, többször is meglátogattak bennünket. Visszaemlékszem, ahogy a széken ülve édesapámmal beszélgettek, puskájukat a földre eresztve, a térdük között fegyelmezetten fogták. A kakastollas kalapjukat soha sem tették le. A válogatott, ívesen visszahajló, szélben lobogó kakas faroktoll volt fejfedőjük éke. Én csendben, visszahúzódóan, gyanakvóan nézegettem őket.

A leventéknek 16 évet betöltött kortól, akik 1928-ban születtek, a bakonypölöskei gyűjtőhelyre kellett bevonulniuk. Bátyám, Endre, aki 1925-ben született, 19 évesen bevonulni kényszerült. A bizonytalan helyzet miatt – s mert nem tudták hova viszik őket – 1945-ben pár kamondi – köztük Endre is – hazaszöktek. A faluban állomásozó táborig csendőrök miatt azonban nem volt nyugtuk idehaza. Szüleink is nagyon félték, hogy mi lesz

velük, ha rájönnek a csendőrök, hogy engedély nélkül vannak itthon. A vége az lett, hogy sebtiben el kellett hagyniuk a falut, és visszamenniük a gyűjtőhelyre. Valaki tudatta velük, hogy menjenek hamar, mert másnap lefogják őket. A gyűjtőből Németországba vitték őket, sok viszontagságon át (például bombázás), a háború borzalmait megélve amerikai fogságba kerültek. A fogolytáborban sokat éheztek, szenvedtek. Endre végül 1946 októberében került haza. Megjöveteléig semmit sem tudtunk hollétéről idehaza.

Magyar Károly uradalmi épületeiben, istállóiban állami ménes volt betelepítve, huszár katonákkal. Parancsnokuk egy alezredes volt, aki a kastélyban lakott családjával. A háború előtti időben egy alezredesi rendfokozat magas beosztásnak számított. Az alatta szolgálók egymás között 'ales'-nek hívták. A ménest az oroszok elől menekítették mindig nyugatabbra. A kiskamondi majorban aránylag sokáig voltak a front előtt. A lovakat naponta járátták, lovagolták. A Kertalja utcában, a házunk előtt szoktak elvonulni, zárt, katonás rendben, hátukon nyeregben a huszárokkal. Az értékes, ápolt állomány büszke fejtartással, patacsattogással haladt el naponta a házunk előtt. Egy alkalommal légitámadás érte őket lovaglás közben. Vágtában hajtottak be körletükbe, a major udvarába. Az ott játszó 10 éves Czirók Józsit majdnem elgázolták. Egy alkalommal az alezredes Babi nevű, fiatal, csinos leánya lovagolt egyedül a házunk előtt. A másik oldali útszéli árokban folyt a víz. Én, mint gyerek, vízi malomkereket készítettem, és azt néztem, hogy forgatja, hajtja a víz. Megállt mellettem a lóval és onnan fentről ő is nézte a játékot, nagyon tetszett neki. Megkérdezte, hogy ki készítette a kereket, amire én válaszoltam. Nagyon megdicsért, hogy ügyes vagyok – mindez emlékezetes maradt számomra. A front közeledtével ezt a ménest és a huszár egységet is nyugatra vezényelték.

1942-ben a hírek az orosz frontról sikeres előretörésekről hangzottak. A katonai szolgálatra behívott nagykamondi fiatalok többségét is kivitték az orosz frontra. Tábori lapokon tudatták, hogy hol vannak. Egyszer a második szomszédunk Schillinger József, írt egy tábori lapot nekünk is Orelből. A szövege - ahogy emlékszem rá - úgy szólt, hogy nagyon bízik Szűz Máriában, hogy megsegíti őt. Ott voltam náluk, mikor megkapta a behívóját és mennie kellett, szomorú volt az egész család, feleségét, két éves kislányát hagyta itthon. Az ipart, amit űzött (mert cipésmester volt), itt hagyta örökre, mert ő is odaveszett. Az 1943. januári doni áttörés után az újságok és a híradások már csak a tervszerű visszavonulásról szóltak. Sorra érkeztek a családokhoz a katonai értesítések, hogy a fiuk, vagy hozzátartozójuk hősi halált halt. Jakab József egyetlen fia Antal is hősi halált halt - jött az értesítés. Sámson Vince szintén, akinek az apja az első világháborúban veszett el. Őrá nagyon jól emlékszem, még mielőtt megjött a behívója, a Cédula tagban szántott fogattal, közel a mi földünkhöz, amikor mi is szántottunk. Odajött hozzánk, ráült az eke gerendőjére és édesapámmal sokáig elbeszélgettek az akkori helyzetről, háborúról. Eközben az igavonó állatok pihentek, kérődztek. Ki gondolta volna akkor, hogy ő is odamarad. Bakos Vince és a többiek, mind elesetek a kegyetlen harcokban. A község lakói, mint egy nagy közösség, együtt sírtak, jajveszéltek a hátramaradottakkal. Az a szülő, akinek gyermeke, vagy hozzátartozója odaveszett, élete végéig hordozta a bánatot és a gyászt, lelki rokkantak lettek. Sámson Vince

édesanyja mellékoltárt emeltetett a nagykamondi templomban, aki férjét az első, fiát a második világháborúban veszítette el. A Nagy-, és Kiskamond, az első és második világháborúban elesett hősi halottainak hivatalos névsora külön jegyzeten van összesítve.

Az 1940-es évek rendkívül csapadékosak voltak. Kemény, hideg telek sok hóval. Az itthon maradt férfi lakosságot télen állandóan az utakon lévő hó eltakarítására kötelezték, a hadi gépezetek akadálytalan közlekedése miatt. A sok hófúvás miatt - ahogy végeztek - kezdhették újra előlről a munkát. A nagykamondiak szakasza a pápai út egy része volt, valamint a falutól Dabrókáig vezető út és a karakói Kertaljáig vezető útig terjedt.

Az orosz fronton lévőket a sok lövedék, sebesülés veszélye mellett a mértéktelen hideg és a fagyhalál is sújtotta. Édesapám esténként sajnálkozással emlegette az orosz fronton harcoló katonákat, hogy mennyit szenvednek a lövészárkokban. Az első világháborúban, a tűzvonalba neki is kijutott a szenvedésből. Az iskolában Németh Antal igazgató- tanítónk, mint az első világháborút megjárt tiszt, sokat mesélt a háború borzalmairól. Az olasz fronton kerültek bevetésre, 24 repesz-szilánk sebesítette meg, egy az állkapcsát is eltörte. A hevenyészett összeillesztés után rosszul forrott össze, így újra el kellett törni, hogy később az étkezés akadálymentes legyen. Vallásos ember volt, egyszer megjegyezte - az orosz katonákra célozva - a Jóisten talán nem engedi meg, hogy azok a fekete lelkűek hozzánk is elérjenek. Az iskolai oktatás, tanítás is alkalmazkodott a háborús állapothoz. A karácsony előtti színdarabban olyan szerepem volt, melyben testvéremet Sámson Aranka játszotta, kivel édesapánk az orosz fronton bátran, hőiesen harcol az ellenséggel. A lövészárkokban gondolatai, a családja és hazája felé szállnak. Mi pedig idehaza a karácsonyfa alatt a fényképét néztük, és anyánkkal imádkoztunk érte.

A front egyre közeledett. A hadigazdálkodás átállt, az ország anyagi terhei is egyre nőttek. A községeket kötelezték a hadianyag előállításához szükséges színesfémérc átadására. Mindez a templomok harangjaira vonatkozott. A nagykamondi templomtoronyban három harang volt, ahogy mondták, a nagyharang, a középső és a kisharang. Az iskolából két gyereket felküldtek a toronyba, az egyik a testvérem Laci volt. A feladatuk az volt, hogy a három harangról méreteket vegyenek (átmérő, magasság, stb.). Azon morfondíroztak, hogy a két kisebb harang, vagy a nagyharang lesz-e a kiszabott kvóta áldozata. Az első világháborúban is elvittek egy harangot a toronyból. 1944 nyarán a Kiskert- dűlőben a learatott tavaszi árpát vágtuk marokban gereblyével, délutáni időkből. Egyszeriben harangozni kezdtek a nagyharanggal szokatlan időben, semmi indoka nem volt a harangozásnak. Hamarosan kiderült, hogy utolsó zúgásával búcsúzott a falutól, a nagykamondi hívő emberektől és hangja utána örökre elnémult. Ezután furcsa hangok hallatszottak, az emelő csigasor lánc, ahogy hozzáért a harang fém testéhez. Pengett, sűrűlódott, ahogy a helyéről a csigával leemelték. A furcsa pengés azt jelentette, hogy viszik a harangot. Én is hamar beszaladtam a templomhoz, ahol már sok gyerek és felnőtt figyelte az eseményeket. Fent a torony ablakában görgőkre tették a helyéről leemelt harangot. Feszült figyelemmel vártuk, hogy mi is fog történni. Egy erőteljes mozdulattal bentről meglökték a négy mázsa körüli harangot,

ami elhagyva az ablakot, egyet fordult a levegőben, és nagy huppanással talpára esett, úgy, ahogy fent a helyén volt. Ahogy leesett a templom bejárati lépcsője elé, nagy mélyedést vágott a földbe. A földetérés után odamentünk, álltunk mellette és szomorúan nézegettük. Magasnak tűnt, az oldalán két angyal tartotta a koronát, körben felirat volt, arról, hogy kinek a tiszteletére öntötték, s még az is látszott, ahogy a madarak megtisztelték jelenlétükkel. A nagyharang szólított imádságra minden délben, a vasárnapi mise első harangszava mindig az ő hangja volt. A misére való beharangozáskor a két kisebb társával együtt bongott, de méltóságával, nagyobb hangjával jobban kihallatszott közülük. Sok falubeli embert elkísért hangjával, elsíratott utolsó útján a temetőbe. A maga utolsó útját már csak a katonák kísérték a végpusztulatba. Nem tudni, hol olvasztották be, ágyútölténynek, vagy egyéb lőszernek. Felesleges és értelmetlen cselekedetek voltak a felszentelt harangok méltóságát így megtépezni. A megállíthatatlan folyamatokon ez már mit sem segített. Annak idején a harangzás a kötelet húzva történt. Misére beharangozva, mi gyerekek hárman húztuk a harangköteleket. Aki a nagyharangot húzta, leálláskor a kötélbe csimpaszkodva magasra fölkapta, ha kisebb súlyú harangozó volt.

1944. március 19-én a német katonák bevonultak Magyarországra. Az orosz katonai túlerő folytán a front egyre közeledett. A háború elveszítése már nem volt kétséges. A német hadvezetés, a Horthy kormányban megingott bizalma miatt, ez egy megelőző intézkedés volt, hogy Magyarország ne hogy szembeforduljon velük, vagy kilépjen a háborúból. A megszálló csapatok zöme a nyolcas műúton, Graz felől jött, és haladt el Dabroka előtt, Budapest irányába. Mi, nagykamondi gyerekek a Dabrokára vezető út Téglaszín felőli oldaláról néztük az elhaladó, korszerű haditechnikát, mivel a műúton átmenni nem tudtunk, a folyamatos zárt rend miatt. Rengeteg lánctalpas ment el előttünk, a csapatszállító járművek is lánctalpasok voltak, csak elől volt két gumikerekük. A rajta fegyelmezetten, egymással szemben ülő német katonák a puskájukat két lábuk közé téve, merev feszességgel, rezzenésmentes tekintettel haladtak el előttünk. A levegőben Messerschmitt vadászgépek alacsonyan, csapkolódva kísérték a menetoszlopokat. A bevonulásuk után hallottuk, hogy a budai várban a kormányzati épületek és a stratégiai helyek megszállásakor kisebb ellenállásba ütköztek. Ezek után a magyar kormány rendeletei, intézkedései a befolyásuk alá került. Az ő nyomásukra megkezdődött a zsidóság gettókba gyűjtése. Közelünkben, Jánosházán a Dukai utca volt számukra kijelölve.

1944 őszén jöttek a civil menekülők a front elől. Egy alkalommal, vasárnap délutáni időben a faluvégi keresztnél csoportosultunk páran, gyerekek. A Dabroka Csárda felől az úton jött egy járművekkel menekülő népes csoport. Az első, egymás után kötött kocsiból állt. A kocsik lakó-, és alvásra is alkalmas kiképzése úgy nézett ki, mint a valahai vándorszínészeké. A teteje íves tartókon fehér ponyva volt. A vontatást elől egy Lanz- Bulldog traktor biztosította pöfékelve. Mellettünk megálltak, a traktor alapjáraton ment és a község bíróját keresték, az elszállásolásuk miatt. A vajdasági Militics faluból jöttek, az oroszok és a csetnikek elől menekültek. Jómódúak lehettek a lakóhelyükön. A közeli rokonsággal, hozzátartozóikkal összefogva, mozgatható ingóságaikkal, több kialakított kocsival menekültek nyugatra.

Nagykamondon a front közeledtéig voltak. Sámson Ferencéknél is laktak, a traktor is az ő udvarában volt. A traktor végül itt is maradt, mivel gazdája nem tudta elindítani, állítólag a traktorosával összeveszett, itt hagyta őket, és elment. Bosszúból a gépet üzemképtelenné tette, valami kis adagolószelepet kivett belőle, és így a traktor nem indult el. Amikor aztán az oroszok közeledtek, kénytelenek voltak szerelvényüket egy másik jármű után kötni, hogy menekülni tudjanak nyugat felé. A traktort az oroszok bejövetele után Baráth János gépészkovács javította meg. Későbbi időben ez hajtotta, működtette a nagyberzsenyi malmot. Így a malom működését a víz mennyiségének ingadozása nem befolyásolta.

1944 októberében a bátyámmal, Endrével krumplit szedtünk Dabrókánál, a nyolcas műút mellett a Téglaszín– dűlőben. Egyszer csak arra figyeltünk fel, hogy a nagyberzsenyi malom irányából két Messerschmitt vadászgép jön alacsonyan felénk. Az egyik gép fölöttünk fordult éppen, a pilótát jól lehetett látni benne. Fölkaptam a kapámat, és a nyelét ráfogtam, mintha le akarnám löni. Furcsának találtam, hogy a Messerschmittek bár német vadászgépek voltak, a felségjelük nem volt rajtuk. Mind a két gépnek az orr része vörösre volt átfestve. Pillanatok alatt ki is derült, hogy miért. Ahogy elérték a nagykamondi pusztát, legelőt, máris visszafordultak a műút irányába. Észrevették, hogy egy magyar katonai teherautó elhagyta Dabrókát és Károlyháza irányában halad. Az ott lévő, ma is látható beültetett remész fölött – majd súrolva azt – lecsaptak a műúton haladó katonai járműre. Először az első, majd az utána jövő gép lőtte fegyverzetével a mozgó járművet. Pontosan céloztak, eltalálták, azonnal kigyulladt. Ezek után a vadászgépek Jánosháza irányába fordultak, és az ottani vasútállomást lőtték. Utána a bobai állomást és az ott veszteglő vonatszerelvényt géppuskázták. Egy üzemanyaggal teli tartálykocsit ki is lőttek, ami óriási füsttel sokáig égett. Később kiderült, hogy ezek a vadászgépek románok voltak, csak már 1944 augusztusában átálltak a németek oldaláról az oroszokhoz. Az egész történet rövid idő alatt játszódott le. Endrével azonnal szaladtunk, a földünk végében lévő, korábban téglákkal kitermelt agyaggödrökbe, és ott hasaltunk le, védve magunkat. Fejünket közbe kidugva néztük a nagy robbanásokkal lángoló, a műúton kilőtt magyar katonai teherautót. Nem mertünk odamenni, mert a kocsin lévő lőszeresek, és a raktérben lévő benzinnel teli hordó a tűz hatására állandóan robbogott. A műút másik oldalán, amerre a vadászgépek lőttek, a károlyházi uradalom szarvasmarha gulyája legelt. Az állatokat egy golyó sem érte. Mikor már a riadalomból kissé felocsúdtunk, - hogy ilyen közel történt ez a harci cselekmény – és a robbogás is elcsitult, odamentünk a kilőtt, lángoló teherautóhoz. A gumikerekei nagy lánggal és fekete füsttel égtek. A puskákról a fatusa leégve, a mákos kelt tészta az úton szétszóródva gőzölgött, füstölt a nagy hőtől. A vezetőfülkéből kirángatott két súlyosan sebesült magyar katonát Károlyházára vitték be, hogy életben maradtak-e, nem tudjuk. Később, ahogyan hallani lehetett, küldetésüket úgy hajtották végre, hogy hazalátogattak szüleikhez, tehát a mákos tésztát hazulról hozták, elfogyasztani sajnos már nem tudták. Később a kiégett kocsiról a félig megolvadt karburátort leszereltem, amit a mai napig emlékül őrzök.

A hazalátogatás katonai járművel a szomszédunkban is többször megtörtént. Pacsi Ferenc katonai alakulata, ahogy a front elől húzódott nyugat felé, egy ideig Zalagyömörőn volt.

Nagykamondhoz ez járművel nincs messze. Időközönként, sötétedés után hazlátogatott egy K-44-es katonai Hofherr tüzérségi ágyúvontatóval, aminek vezetője volt. Ennek jellegzetes hangja volt. Az orosz fronton csak „hazaárulónak” hívták. A szomszédban mindig tudtunk a titkolt látogatásokról a jármű erős hangja folytán, de beszélni nem szabadott róla.

Az oroszok előrenyomulásával az országban, ahogy a front közeledett, egyre több alakulat érkezett a községbe. Egy szakaszvezetőt hozzánk is beszállásoltak, a szobában lakott. A kocsit az udvaron állt, tele tábla bőrökkel, amiből a katonai lábbelik készültek. A szomszédunkban, Pacsiéknál pedig katonai lábbeli raktár volt. Mikor megkapták a németek a visszavonulási parancsot, az ajtó elé jártak a teherkocsival, és szórták föl a platóra a csizmákat meg a bakancsokat. Az egyik odajött hozzám, és németül mondott valamit, amit nem értettem. A kézmozdulatával jelezte, hogy várjak. Amikor végeztek a rakodással, hozott nekem egy jó nagy darab krumplicukrot. Utána indultak, és elmentek. A cukornak nagyon örültem, mert az üzletekben már egy ideje nem lehetett kapni édességet. Újabb és újabb visszavonuló katonai alakulatok érkeztek. Sorra járták a házakat éjszakai szállásért. Egy ideig el tudtuk háritani a beszállásolást azzal, hogy a szoba foglalt, lakik ott katona, később azonban, mikor szorult a helyzet, már meg sem kérdezték a szálláscsinálókat, hogy a szobába bemehetnek-e, csak mentek, mint a tatár. Édesapám már be sem zárta az ajtót, mert ha így tett, állandóan döngötték, és nem győzött fölkelni az ágyból ajtót nyitni. Egyszer nagy veszekedés támadt a nálunk lakó szakaszvezető és egy főhadnagy között, utóbbi nem akarta, hogy a tiszt legénysége a szobában feküdjön le. A rangkülönbség eldöntött mindent. A szoba asztalt félretették, maguk alá szalmát hordtak be, és ki tudja hányan aludtak akkor éjjel ott. Ez így ment minden nap, sok elgyötört katona az istállóban aludt.

Endrét, a bátyámat - mint leventét - és társait bevagonírozták 1945 januárjában, és szerelvényük elindult nyugat felé. Szüleink nagyon aggódtak miatta. Bátyám, Laci Nagykamondról járt biciklivel Kertára, a katonai varrodába.

A front egyre közeledett. A faluban lévő alakulatok sorra kapták a visszavonulási parancsot. Az uradalmi majorból elsőként elköltözött a ménes- huszár alakulat. Elhagyta a falut a 101-es tábori csendőralakulat is, akik 1943 óta voltak a községben. A szomszédunkból is elvitték az előzetes fogvatartottakat. A nálunk lakó szakaszvezető és csicskása is pakoltak és búcsúztak. Ajándéku a szakaszvezető Endre részére adott egy birgeri csizmára való finom bőrt, ami akkor nagy érték volt. Az utak tele voltak járművekkel, visszavonuló katonákkal. A német motorizált alakulatoktól valahogy lehetett egy kis benzint szerezni. A házunk előtt egy teherkocsi megállt, és édesapám négy liter benzint tudott tőlük szerezni. Átlátszó, fehér üvegbe töltötték, és a színe pirosas volt. Utólag visszagondolva csoda, hogy mertek adni, hisz a háború e szakaszában nekik is kevés volt. Ezek, a csukaszürke, katonai ruhába öltözöttek – ahogy emlékszem rájuk – elég barátságosak voltak.

1945. március 24-e szombati nap volt, a frontvonal már egészen közel volt. Este, alkonyat után nagy robbanások hallatszódtak Károlyháza irányából, a házak is beleremegtek. Repülőgépek moraja hallatszott. Kiszaladtunk a lakásból, a magasra rakott szénakazlak közé

bújtunk, hogy valami védelmünk legyen. Alig telt el néhány perc, egy Rata – orosz csatagép – repült el közvetlen felettünk, aránylag alacsonyan. Alig láthatóan még a gép is kivehető volt, a késő esti szürkületben. Ahogy fölöttünk haladt, elkezdett lőni, nagy csattogással Karakó irányába. Meg is rettentünk a fülsiketítő zajtól. Golyók sokaságát lőtte ki, köztük sok nyomjelzővel, ami tüzes golyóként világítva nyilallt a sötétben. A történetek után azon gondolkodtam, hogy ha ez a gép fölöttünk kezdett el lőni, töltényhüvelynek, vagy valami egyébnek kellett volna a földre hullani. Ahogy másnap reggel kivilágosodott, kimentem a kertbe, és követve a gép haladási irányát, már a második szomszédunkban lévő Kiss Istvánék kertjében a földön meg is találtam a betárolt töltények rakaszát, tartóját. A Rata harci gép Nagykamond fölötti lövöldözése előtt a pusztai legelőt szórták meg bombákkal a támadó orosz gépek, amik a nagy robbanásokat okozták. Mély krátereket vájtak a földre. Elbombázták a Nagykamondra, a pusztán át bevezető 10 KV-os nagyfeszültségű villanyvezetékét. Ettől fogva hosszú időre megszűnt az áramszolgáltatás. Előkerültek a házaknál a petróleumlámpák, melyeket az 1934-es évtől – Nagykamond villamosítása óta – nem használtak. Petróleumot sem lehetett kapni a boltban, így került sor a benzinre. Azért, hogy a benzin föl ne robbanjon az égő lámpában, sőt kellett bele tölteni. A Károlyháza bevezető Gesztenyés állát keresztező villany fővezeték bombázása érthetetlen volt. Katonai szempontból nem volt nagy jelentősége, esetleg az oroszok mást sejtettek a helyén. Az arcvonal másik oldalának bombázása általában az ellenség katonai ellenállási gócainak gyengítése volt. Volt egy olyan vélekedés is, hogy akkor este a Nagyberzsényben lakó molnár a kertai állomásról gyalog ment haza a gesztenyés állati úton, Károlyháza irányába, és rágyújtott egy cigarettára. A támadó orosz gépek ezt a fellobbanó fényt vették volna észre, és azért bombáztak itt. A tévedéseket jól példázza Kiscsősz bombázása. Az orosz katonák már elfoglalták a falut, és bent voltak, éjjel pedig a saját repülőik megbombázták őket. Több orosz és civil halott és sebesült lett, hadi gépezet semmisült meg. Hadvezetés irányítási hiba történt részükről.

A front közeledése előtt pár Kertalja utcabeli család azon tanakodott, hogy a harcok alatt hol lehet biztonságban átvészelní a lövöldözést és a bombázást. A házaknál kötelezően ásott bunkerek nem nyújtanak kellő biztonságot, ha a községben tűzharc alakul ki. Így négy család, Pacsi Károly és családja, a Szili család (a mi családunk), Németh Imre családja, Kiss Istvánné Lina néni, Lenke lányával úgy döntöttek, hogy a mezőn kell bunkert ásni és majd kellő időben a házakból oda kimenni. Először a kamondi erdőaljai Ágh József földjét vélték jó helyszínnek. A kiszemelt föld a Csapás út bal felőli oldalán az erdőhöz közeli terület volt. Ágh Józseffel beszéltek, aki megengedte, hogy a földjén megássák a bunkert. Ez meg is történt kellő mélységben. Másnap, mikor kimentünk, hogy a tetejére a gerendákat, padlókat rárakjuk, az egész betűlve találtuk. A talaj homokos volt, és a tavaszi hóolvadás után, márciusban nem volt a földnek szilárd tartása. Újabb helyszínt kellett keresni. Így esett a választás a Kertalja utcával szembeni Balaton birtok harmadik, eperfával határolt táblájának partszéli területére. A Balaton úton kiérve az út melletti Gulya rét túlsó oldalán, az erdő felőli részen ásták meg a bunkert. Ehhez nem messze, balra az uradalmi külső major állt. A szederfák mellé ásták

gyökeres talajba, bedőléstől nem kellett félni. Tetejét padlóval fedték le, és rajta földréteg volt, a bejárata derékszögű, lépcsős, bent a földből kialakított ülőpadkákkal.

1945. március 25-e vasárnap, egyben Gyümölcsoltó Boldogasszony napja. A vasárnapi misén részt vettünk, a templomból kifelé jövet láttuk, hogy a Gyöpszer felőli oldalon áll egy német ponyvás katonai teherautó. Később tudtuk meg, hogy ez akarta szállítani a 16 éven aluli leventéket – azaz minket – nyugatra, de már nem volt idejük összeszedni bennünket. Kertán a korombeliek kimenekültek a mezőre, hogy ne tudják őket elvinni. A 16 éven felüli leventéket már januárban elvitték Németországba. A mise után hazamentem, és a házunk előtt állva néztem a Boba felé visszavonuló katonai járműveket, katonákat. Lovaskocsikkal is vonultak az oroszok elöl a magyar katonák. A háború alatt ezt, a lovak húzta fogatolt honvédségi kocsit csak „országos járműnek” hívták. Egy őrnagy a kocsi löcsét fogva gyalogolt mellette. Máig sem értem miért jött a kocsi mellett gyalog. Talán már összerázta a testét a kocsi, s leszállt róla. Megállt előttem és beszélgetett velem - egy 14 éves gyerekkel – nagyon szelíd volt, pedig egy őrnagyi rangot akkor megilletett a szalutálás és bokacsapkodás. A községet elhagyó 101-es csendőr alakulat több háznál is, ahol korábban el voltak szállásolva, hadifelszereléseket hagytak hátra. Csendőrruhákat, fegyvereket, sisakokat, sok könyvet és egyebeket. A lakosság ezek miatt nagyon félt, hogy az orosz katonák majd számon kérik, hogy miért van a házukban. Piros Lajoséknál is irodájuk volt a csendőröknek. A szülői házunk kertjét csak egy fával beültetett szegély határolta el, örökké egybe nézték. A sok könyvet a lakásukból a mi kertünk földjére hordták ki egy nagy kupacba. Öt csendőrkarabély puskát pedig a kertünk végét határoló fával beültetett gyepebe dobták. Mind az öt puskának eltörték agyban a tusáját. A nagy kupac könyvet meggyújtották, de csak a felszíne égett el. Párat felvettem belőlük és belenéztem. Többnyire héber írásúak voltak. Volt ott kidobva egy páncéllemezből készült nagy, pénzes vaskazetta. Azt mi édesapámmal a házunk végébe vittük, hogy majd jó lesz valamire, de a kazetta eltűnt, valaki elemelte. Csak később tudtuk meg, hogy N. J. a harmadik szomszédunk volt és korpát tartott benne. Az oroszok kinyitni csak úgy tudták, hogy a fedelébe fejszével egy hosszú hasítékot vágtak. A kidobott csendőr holmik között találtam egy irodaasztali toll-, és ceruzatartót, ami a mai napig megvan. A hátrahagyott kincstári dolgokkal hasonlóan jártak el Sámson Pálék, hogy az oroszok meg ne találják náluk. A kertjükbe elásták az ott hagyott csendőrruhákat, fegyvereket, sisakokat. A sok könyvet meg nagy nehézség árán széttépkedve elégették, mert másképp nem égett el.

1945. március 26-a hétfőn, Nagykamondot az orosz katonák elfoglalták a késő délutáni órákban.

Azon az ominózus hétfő reggeli napon nagy zűrzavar közepette már fél nyolc felé a négy család gyerekestül elindult a Balaton úton elkészített bunkerhez, hisz tudtuk, hogy a front ideért és jönnek az orosz katonák, akiknek tetteiről sok rosszat hallottunk már. Pacsi Károly talicskát tolt, benne az összeszedett motyójával. Édesapám nem jött velünk, mert meg akarta etetni az állatokat, és utána akart kijönni a bunkerhoz. Ahogy kifelé tartottunk az úton, Pacsi Károly és Németh Imre valakitől megtudták, hogy Magyarék az uradalmi kastélyudvarban ingyen osztják a jó badacsonyi borukat, megelőzve, hogy az oroszok elvigyék. Erre fel szegény Lacit, testvéremet visszaküldték demizsonért, hogy azzal menjen a majorba borért, és azt megtöltve hozza utánunk a bunkerhoz. Mi tovább haladtunk az úton kifelé a Gulya rétet elhagytuk, és odaértünk a Balaton út mellett elkészített bunkerhoz. Mi, gyerekek és az asszonyok lementünk a fedezékbe, és ott bent a sötétben ültünk. Pacsi Károly és Németh Imre fent maradtak, várták a bor érkezését. Ők azért voltak velünk itthon, mert katonai szolgálatra nem voltak alkalmasak, így nem hívták be őket frontszolgálatra. A csatazaj, lövöldözés sorozatok egyre közelebb hallatszódtak. Laci miatt aggódva – hisz még a borral nem érkezett meg - mindenki feljött a bunker elé. Egyszer csak megláttuk, hogy fut, siet felénk a Fakert irányából a földiken keresztül, kezében a borral töltött demizsonnal. Nagy szerencse, hogy visszaért, mert pár perc múlva hét német SS katona futott el mellettünk. Menekültek Boba irányába, félig lehajolva a Gulya rét sekély árkában, így védve magukat. Futtában az egyik katona oda kiáltott hozzánk rémülten, hogy azonnal hagyjuk el a bunkert, mert itt vannak az oroszok, és mindönket agyonlőnek benne. Az odakiáltó katona valószínűleg magyar sváb volt, mert mint önkéntesek szolgáltak a német hadseregben. Valóban ideértek az oroszok, a kamondi és a majori erdő tele volt velük. Az erdő szélére kijöttek, és onnan lőttek úgy 300 méterre tőlünk. Délelőtt fél 10 körül történt mindez. A bunker előtt állva kitört a pánik, tanácstalanok voltunk, hogy most merre meneküljünk. Valaki azt mondta, menjünk a külsőmajorba. Az épületek körülbelül 250 méterre lehettek tőlünk sréhen északkeleti irányban. Elkezdtünk futni, ki hogy tudott. Azonnal löni kezdtek elénk géppuskával az oroszok. A Balaton úti fákat csak úgy szilánkolták, forgácsolták a golyók. A nyílt terepre érve, ami egy gabonanövénnyel bevetett tábla volt, a golyók előttünk csapódtak, porozva, fröccsenve a földbe. Mi, mit sem törődve ezzel csak futottunk az épületek felé. Hála Istennek senkit nem ért lövés. Lihegve, ahogy beértünk a majorba, a szélső cselédlakásba futottunk be. Szabó Sándor a családjával lakott ott. A lakás szobaablakából rá lehetett látni az ott hagyott bunkerra. A konyhában telepedtünk le, középen megpakolt talicska volt. A férfiak demizsonból kortyoltak bátorságot merítve. Egyszer a cselédlakás szobaablakán valaki kinézett, és mondja, hogy két orosz katona most ment oda az általunk ott hagyott bunkerhez. Emiatt senki nem aggódott, hisz üres, mi ott hagytuk. Pedig nem volt az, ezt persze csak később tudtuk meg. Egy idő után, aki újból kinézett, azt látta, hogy onnét a két orosz katona a major felé jön, ahova mi is bemenekültünk. A félelem fokozódott, hogyha bejönnek, mi fog történni velünk. A feszültség nőtt, ahogy egyre közelebb értek. Azon a táblán jöttek felénk, amelyen mi is ideérkeztünk.

Egyszer csak nyitják az ajtót, a fegyvereket előretartva jönnek be a lakásba. Emelt hangon kérdezi az egyik „germány jeszt?”. A férfiak kézzel mutogatták, hogy a német katonák már elmentek. Pacsi Károly talán a bortól felbátorodva az egyiket „kamerádnak” szólította. Rászóltam, hogy vigyázzon, mert a német katonákat szólítják így, ha megértik még baj is lehetett volna belőle. A „szoldát”, vagy „tovaris” megszólítás lett volna jó, de ezt mi még akkor nem tudtuk. Szemmel méregettük őket, hisz orosz katonát először láttunk. Az egyik egy tiszt volt, akinél forgópisztoly volt, a másik közlegény kezében egy dobtáras géppisztollyal. Nagyon szemlélttem a ruhájukat, és a fegyvereiket, feltűnő volt, hogy harci helyzetben csak úgy állva jöttek, és a fejükön nem volt vassisak. A német és magyar katonák fegyvereit jól ismertük. Az oroszoké más, és ismeretlen volt számunkra. Valaki széket tett nekik a bejárati ajtó elé, hogy üljenek le. Láthatták, hogy itt nincs különösebb veszély, a közlegény leült a székre, a dobtáras géppisztolyt a lábán keresztül vette, de a kezét a sátorvason tartotta. A tiszt a háta mögött állt, és a szék támláját fogta. A közlegény többször végignézett rajtunk, gyerekeken, felnőtteken, a konyha közepén lévő bugyrokkaal megpakolt talicskán, és azt mondta: „bozsemoly, bozsemoly”, amit mi akkor nem értettünk. (Istenem, Istenem.) A férfiak kézzel, lábbal magyarázták, hogy a bunkerből menekültünk ide. Megértették, hisz utunkat kísérve ők is onnan jöttek utánunk. A széken ülő katona emelt hangon magyarázta, hogy a bunker „nyekaros”, azaz nem jó, és a térde feletti részére mutatott, ujjával többször fúró mozdulattal, hogy a golyó ott ment át, megsebesítve valakit. Akkor nem tudtuk, hogy édesapámról beszél, hogy a bunkerban, amit ott hagytunk kis híján agyonlőtték, és a térde fölött sebesítették meg ezekkel a fegyverekkel, amiket én úgy mustráltam a kezükben. Kis idő múlva a harcos felállt a székről, valamit beszéltek, és elmentek. Senki nem ment ki utánuk, nem tudtuk, útjukat merre vették. Közben a major melletti úton óriási trappal, apró termetű muszka lovakon kozákok vágtáztak el, valószínű felderítők voltak. Később tudtuk meg, hogy a Gulya rét másik oldalán bujkáló kamondi civil újszeri lakosokat is majdnem agyonlődözték a támadó orosz katonák. Mi még egy ideig ott voltunk a külsőmajorban. Délután, ahogy a csatazaj szűnt, a felnőttek úgy döntöttek, hogy menjünk haza. A külsőmajorból a Fakert melletti úton jöttünk be a falu felé. Előzőleg Pacsi Károly a talicskában hozott fehér alsónadrágot, gatyát egy botra kötötte. A botra kötött fehér nadrággal azt jeleztük, hogy megadjuk magunkat. A botot én hoztam elől, az erős délről fújó tavaszi szél a nadrágot lobogtatta, csapkodta a boton. Amikor hazaértünk, átadtam neki a nadrágot, amit ő a házuk bejárati kapujára tűzött ki. Orosz katona ekkor egy sem volt a faluban, Nagykamondot csak késő délután foglalták el az oroszok, ez ideig csak az erdőben voltak, csak az előőrsök és a felderítők jöttek ki onnan a mezőre. Mi vesztünkre, tudatlanul elibe mentünk az arcvonalnak, amiből délután ki is jöttünk. Ezt akkor így nem tudtuk felfogni. Amikor hazaértünk a külsőmajorból, édesapámat nem találtuk otthon. Az utcában, tőlünk nem messze, az árokőr Horváth Károlyék háza előtt az árokparton ült. Nagy meglepetésünkre elmondta, hogy vele milyen tragikus esemény történt. Megsebesült a térde felett, és a golyó csontot ért. Ahogy akkor reggel megbeszéltük, miután a teheneket megetette, ellátta, utánunk jött a bunkerhoz. Dolga végeztével oda is jött, de minket nem talált ott. Nem tudta, hogy hová menekültünk, hol keressen bennünket. mi már akkor a

külsőmajorban voltunk. Az SS katona tanácsára hagytuk el a bunkert, de ő ezt nem tudhatta. A harci repülőkből is lőttek, golyók csapódtak be körülötte a földbe. Úgy gondolta, míg ez szűnik, beül a bunkerbe, fedezékbe. Reggelit otthon nem evett, mert sietett utánunk. Egy darab kenyér és szalonna volt nála, lenn a padkán ülve azt ette késsel. Minden előzetes hang, vagy felszólítás nélkül, váratlanul a bunker „L” alakú bejárati részén belőve, óriási fegyverropogással, géppisztoly sorozatot zúdítottak a bunker belsejébe. Csak úgy folyt le a föld a szemközti oldalon. Édesapám hátra vágódott, a lövésektől védve magát. Egyes lövések kézi pisztolyból is hallatszódtak, a lejárati „L” alakja ellenére, a tiszt, ahogyan tudta, befördította a csövét, hogy a bent lévőket eltalálja. A géppisztoly sorozatai között édesapám kiáltott ki oroszul, hogy ne lőjenek. A tüzelést abbahagyták, kérdezték mi vagy, katona vagy partizán. Ő mondta, hogy civil. Gyere ki, mondták, a fegyverek csövét rászégezték. Kijött és a bunker előtt oroszul szót váltottak. Az egyik, a közlegény, a géppisztolyt leengedte, a tiszt a pisztolyát meg eltette. Édesapám a riadalomtól ocsúdva, akkor vette észre, hogy a csizmájába folyik a vér. Mondta nekik, meglőttetek, adjatok kötszert, mert elvérzem. Kötszer nem volt náluk. Kérdezték édesapámat, hol lakik, ő mutatta nekik, mert a Kertalja utca házait onnét jól lehetett látni. Gyorsan menj haza, mondták, és kötdz be magad. A lövés a térde fölött csontot ért, és a bal kabátja ujját lőtték végig, szerencsére a golyók nem érték a karját és a kezét. A bunkertől fájdalmak közepette hazasántikált. Az utcánkban lakó Horváth Józsefékhez botorkált át, mert akkoriban ők voltak a Marcal folyó hivatásos vízügyi árokőrei. Őnáluk hivatalból volt kötszer és egyéb. Náluk lett a sebesülés bekötve. Orvos nem volt a környéken, a legközelebbi Tüskeváron volt található, gondolni sem lehetett arra, hogy a frontvonalon át odajussanak. Így jöttünk rá, hogy a külső majorban miért mondták nekünk az orosz katonák, hogy a bunker nem jó. A térde felett mutogatva pedig, hogy ők ott lőtték meg édesapámat. Így sebesült meg ő, immár harmadszorra orosz golyótól. Az első világháborúban, az orosz fronton, Galíciában szintén láblövést kapott. Az oroszok egy erdőben bekerítették őket. Sebesülése miatt nem tudott a többiekkel elmenekülni, ott feküdt a földön. Jött egy csapat orosz katona, akik átfésülték az erdőt. Amikor őt meglátták, kettő kivált közülük és feléje közeledtek. Az egyiknél egy bot volt, a másik vállán puska. Úgy körülbelül húsz lépésnyire megálltak előtte, a katona a vállán lévő puskát levette és édesapám feje felé fordította, célzott és lőtt. Célzás közben hiába próbált a lehető legjobban lehúzódni, a golyó fejen találta. A lövés után, emlékezetem szerint úgy rugdalózott, mint egy leölt lény, a sérült idegek harca volt ez. Akkor odaléptek hozzá, hogy megnézzék, meghalt-e. A rángás megszűnése után a fejét leejtve a földre, a szeme sarkából még azt látta, hogy az egyik a kezével legyintett, hogy vége van, nem kell több golyó, majd elvesztette eszméletét. Azok továbbmentek, bejárták az erdőt és mind agyonlőtték a sebesült magyar katonákat. A fejlövésakor csak millimétereken múlt, hogy életben maradt. Mindkét sebesülését sok szenvedéssel, hadifogolyként, csodálatos módon túlélte. Ezt a második világháborús sérülését is orvos nélkül, szívósan viselte. Hatvan éves koráig gyógyszert nem vett be, még egy Aspirint sem.

Miután hazamentünk a külső majorból, azt tapasztaltuk, hogy Nagykamondot az oroszok nem foglalták el, egy orosz katona sem volt a faluban. Délután három óra felé édesanyám és

Laci testvérem bementek Zsiraiékhoz a majorba. Zsirainé, Róza néném édesanyám testvére volt. Ők azért laktak a kastély udvarában, mert Zsirai István keresztapám az uradalom ispánja volt. Én otthon maradtam édesapámmal. Hatalmas robbanások voltak, a kinyitott konyhaablakokat recsegve vágta neki a légnyomás a virágcserepeknek. Valószínű, hogy ekkor robbantották föl a németek Karakónál a Marcal és Torna folyó hídjait. A messze hordó ágyúkkal Kerta felől lőtték a jánosházi alsó erdőt, ahol a németeknek nagy lőszer és hadianyag lerakatuk volt. Nagykamond felett repültek át az ágyúgolyók. Dabróka, Karakó Szegvár, Nemeskeresztúr felől folyamatos ágyúdörgés hallatszott. Meg is kérdeztem édesapámat, hogy mire véli ezt a szűnni nem akaró ágyúdörej. Csak annyit mondott, hogy ilyen a háború, a csatatér. A déli légáramlással lópor szagú levegő terjengett. A Kamond irányából Boba felé vezető úton a Marcal mellékágain is az összes hidat felrobbantották a visszavonuló németek, a Marcalt átívelő vasúti híddal együtt.

1945. március 26-án, alkonyat előtt az orosz katonák előzönlötték Nagykamondot. A Kertalja utcával szemben 13 ágyút állítottak le, a földre beásva. A csövük Kemenespálfa irányába állt, támadásra készen. A házunk előtt is megállt egy nagy katonai teherkocsi. Három teli boroshordót vettek le róla a nyüzsgő katonák. A szobaablak elé rakták le őket. A tűzfalhoz támasztottak egy hosszú csövű fegyver félét, aminek az elsütő billentyűje alul volt. Bementem a konyhába. Alig tébláboltam ott, amikor egy ittas orosz katona jött be, kezében egy konyhai zománcos vizesvödörrel, ami borral volt tele. Fölvágta a konyhaasztalra, amiből így csapkolódva fröcsögött az ital. Utána rám ordított és mutogatta, hogy adjak neki poharat. Kutattam a stelázin, egy olyan poharat találtam, amiből reggel forralt tejet ittam. A pohár szélén a tej föle lafogott. Kerestem a vizesvödört, hogy kiöblítem a poharat, de se víz, se vizesvödör nem volt már. Tétovázásomat látta, káromkodva kikapta a poharat a kezemből és nagy lendülettel belemerítette a vödörbe, persze kezével együtt. Utána az orrom alá lökte a poharat, hogy igyak. Láttam, hogy ennek nem lesz jó vége, úsgyi ki a konyhából és elmenekültem. Befutottam édesanyámék után a majorba. Eközben sok orosz repülőgép ment nyugat felé. Édesapám otthon maradt, mert az állatokat is etetni kellett, meg a lőtt sebe sem kívánta a járását. Az éjszakának egy részét az istállóban töltötte, később a törekes kutyóban bújt el. Egy minden zúgot átfürkésző, kutató katona ott meg is találta, rögvest elvette a zsebóráját, amit nagyon sajnált. Próbált vele oroszul beszélni, mindhiába. Akkor egy zsebórának nagy értéke volt. Egy öltözet ünnepi ruháját is elvitték a „felszabadítók”. Akkor éjjel még fájó lábbal bevitték őt Cili Varga Gáborékhoz, ahol a GPO orosz elhárító különítmény volt beszállásolva, akik nagyon titokzatosak és veszélyesek voltak. Ott kellett nekik tolmácsolni. Végül nőket követeltek. Nagy nehezen tudta csak lebeszélni őket, elhítelve, hogy itt a faluban nincsenek olyan nők, amikre ők gondolnak. Alig tudott megszabadulni ezektől a követelőző, zsaroló tisztektől, azonban végül elengedték. Civil lakosságot megkímélték, ám több falubeli nő is áldozatául esett a katonák barbárságának. Odahaza a lakásban, a berúgott katonák csizmásan, öltözetesen feküdtek a dunyhás ágyakban. A házban fellelhető nagykéseket maguk mellé tették, úgy aludtak. Az ágyak a zsebeikből kifolyó töltényekkel voltak tele. Ezt az éjszakát mi a majorban vészeltük át. Az ököristálló padlása boltíves volt, állatok nem voltak benne. Sok felhalmozott szalma volt ide

betárolva. A majorban lakó családok úgy vélték, ez kellő védelmet nyújt majd az éjszakai harcok, lövöldözések kivédésére. A majori családok és mi voltunk ott, vagy húszan lehattunk emlékezetem szerint. A szalmán ültünk a sötétben, az ablakon bevillanó sok lövedéket látva és a fegyverek állandó ropogásától aludni senki sem tudott. Egyszer csak a bejárati ajtó mellé vágódott egy akna lövedék, amit a Marcal felől lőhettek oda. Mindenki összerezett, fülsiketítő robbanással vágódott fél méterrel a bejárati ajtó mellé, a vastag falba. Ha az ajtót találják el, biztos minden odaveszünk, mert azt átütötte volna, mi meg a szalmában virrasztottunk. Szerencsénk volt, senkinek nem esett baja, az éjszakát átvészeltük. Reggel, mikor kivilágosodott, mindenki álmosan, elgyötörve üldögélt a szalmán. Egyszeriben bejött oda egy ittas, mongol kinézetű ruszki katona. A lányoknak lehúzkodta a fejkendőjét. Minden lány bekötötte a fejét egy olyan kendővel, melyben öregnek látszott – okuk volt rá. Édesanyám és Róza néném testvéreinek, Ágnes nénémnek a lánya (Németh Magdus unokatestvérem), Pestről is itt volt a vidéki rokonoknál, itt vészelte át az ostromot. Tizennyolc évesen a feje fekete kendővel volt bekötve. Neki is húzkodta a fején a kendőt, ami a szeméig leért, és mellőle nem tágított, letérdepelt elibe és állandóan molesztálta. Az idősebb, tapasztalt férfiak - Bakos István, aki az orosz fronton az urivi, véres csatát is átvészelte, Lajos testvéreivel itthon volt szabadságon – látván a bajt, csellel kicsalták az orosz katonát az istállóból. Alkohol reményében az ittas katona távozott, nekünk pedig visszakialtottak; mindenki meneküljön el innét, amerre tud. Úgy is lett, mire a ruszki visszajött a távolabbi cselédházaktól, már senki nem volt az istállóban. Még a szalmát is átforgatva kutatózott, de nem talált ott senkit. Rájött a cselre, dühbe gurult, így a lépre csalóknak is menekülni kellett. A major udvarban kergette őket nagykéssel a kezében, meg akarta ölni őket. Ahogy mondták, a kapitány mentette meg az életüket. A kastélyban egy magas rangú orosz tiszt volt elszállásolva.

Azon a reggelen, március 27-én hajnalban keltek át a tankok, nyomultak előre Nagykamond alatt a Marcalon és mellékágain. Az Újszeren mentek le a berekbe, és a hidakon áthaladva Kemenespálfánál jutottak ki a Jánosháza- celledömölki útra. Éjjel a nagykamodni embereket is kiterelték az oroszok a Marcal hidat építeni. Kemenespálfa felől a németek lőtték őket, az volt a szerencsésük, hogy a Marcalt előtte árkozták, mélyítették a medrét. Így a part a kiásott földtől magas volt, a lövedékektől megvédte őket. Március volt, a berek süllyedt, a nehéz járművek csak úgy tudtak átmenni rajta, ha az utat aláerősítették. Sok gerendát, deszkát, kaput kihordtak az oroszok a faluból. A villanypóznákat kifűrészelték a faluban és az utat erősítették velük. Sámson Pál udvarából a házépítéshez előkészített össze kifaragott gerendát és felvágott deszkát oda kihordták. A nehéz hadi járművek ezen haladtak, belenyomták azokat a földbe, sárba, vagy összeroncsolták. Jöttek erre a T-34-esek, Károlyháza felől is, mert a nyolcas műúton Dabrókánál és Karakónál nagy harcok voltak és a folyók hídjai is felrobbantásra kerültek. Itt azonban megtorpantak az előrenyomulással, így ezt kikerülték és Nagykamondnál törtek előre Sárvár felé. A Károlyháza felől jövő T-34-esek a Gesztenyész állén jöttek ki a pápai útra. A koldus teleki földek mellett az úton kettő elsüllyedt. Olyan mélyen elmerültek a tavaszi laza földben, hogy a lövegtorony éppen, hogy kilátszott. Ellentámadás esetén ezek menekülni nem tudtak volna, ahogy próbálták egymást kihúzatni,

a vontatóköteleiket szétszaggatták. Végül a közelben lévő – előzőleg kibombázott – nagyfeszültségű villanyoszlopokat kifűrészelték és azt hordták a tankok alá. A pápai út melletti károlyházi, grófi erdőben is sok fát lefűrészeltek úgy derék magasságban, lehet, hogy ezeket is oda hordták, később csak az álló csonkok meredeztek ki a földből. A nagyfeszültség vezetékéből is vastag sodronyt fontak, így sikerült nekik az elsüllyedteket kihúzatni. Utána felmentek az út akácfás, gyökeres partjára, előttük a fákat elnyomva jutottak ki a Koldus teleknél a pápai útra, Nagykamond felé. Az összeszaggatott vontatóköteleket vonófejjel együtt otthagyták, mi ebből kettőt hazavittünk. Az egyik vonófejet ma is őrzöm emlékként. A roncsolt, szaggatott acélsodrony kötéldarabokat Kiss István kőműves mester beépítette az édesapám által számunkra rendelt, öntött beton tehén-itatóvályúba merevítésként.

A front átvonulása napján a nagykamondi temetőt is több aknalövés érte. A bejárati kapu után jobb és baloldalon akkor vadgesztenye fasor volt. Törzsükbe sok aknaszilánk fúródott bele, héjuk sebzetten éktelenkedett. Idővel már csak a forradások tanúskodtak a sérülésekről. Feltehetően a Fő utca kertjeit is aknabelövés érte. Sámson Pál akkori, ősi házának udvarában egy jókora szilánk a vastagtörzsű diófába csapódott, az akkor hét éves leánya, Sámson Magdolna feje előtt közvetlen, akit a légnyomás a földre vágott. Az egyik szilánk átvágta a kamraablakot, a bent lévő búzatároló hombár falát is átvitte, és a búzán áthatolva a másik oldal deszkájába fúródva állt meg. Később onnan kifeszegették. Kekk Imre kocsmájának udvarában egy német katonát fogtak el az oroszok, ott tarkón is lőtték. A nagykamondi temető Dabroka felőli oldalában elől, jeltelen sírban került eltemetésre. A szemtanúk elmondása szerint szép, szőke fiatalember volt. Ki tudja, hol siratta az édesanyja a soha haza nem térő fiát. A front napjának estéjén családi házában egy orosz katona agyonlőtte gyöpszeri Sámson Józsefet, csizmájának elkobzása közben. Szorosan járt a csizmája, és a ruszki, ahogy rángatta le a lábáról a csizmát, úgy vélte, hogy visszatartja, és nem akarja neki odaadni. Egy sorozatot beleengedett. Az eltemetését itthon lévő fia, Sámson István saját kezűleg végezte el. Egy összeszegelt ládába tette apja holttestét, majd kivonszolta a temetőbe, sírját megásta és elföldelte, minden papi vagy nyilvános temetés nélkül, ami azokban a napokban egyáltalán nem volt lehetséges. A sír közvetlen a bejárati ajtó után, az első a vízcsapnál található. Azóta már Sámson József fia, István is meghalt, ő is ott van eltemetve. A front napjaiban Sámson Józsefék házában voltak az orosz haditudósítók, itt nyomtatták a front újságot. Az újszeri házakból az orosz katonák a dunyhákat mind kihordták a házak elé és éjjel azokkal takaróztak, vagy alatta aludtak. Mindent vittek, ami mozgatható volt. Az órákért majd' elvesztek. Mindegy volt az, hogy vekkeróra, vagy egyéb. Volt, aki nagyból kisebbet akart csináltatni.

A front éjszakája utáni keddi napon édesanyám és testvérem Laci Róza nénéméknél maradtak a kastély udvarban lévő ispáni lakásukban. Engem pedig hazaküldtek Kamondra, hogy nézzem meg mi van édesapámmal és a házzal. A kastélyudvarból elindulva a Nagykamondra vezető Fenyves állén mentem hazafelé. Jobbra az út mellett a kastélykerten belül egy komiszkenyérrel megrakott orosz hadtáp teherautó állt. A földfekete téglalakú kenyerek egy része a földre dőlt. Ez a teherkocsi még fél évig a front után is ott volt,

otthagyták, ki tudja miért, lehet, hogy a németek kilőtték. A fákkal, értékes díszbokrokkal beültetett szép kastélykert tele volt elszórt, törött holmival, a kastély kirablása utáni maradvánnyal. A méhészetet is feldúlták. A méhkaptárokból kiszedett kereteket szanaszét dobálták. A méheket elűzték a keretektől, a lampost, a lépesmézet kitepték belőle és megették. Továbbhaladtam az állén, két sorozatvető Katyusa állt a fenyőfák között. Rajtuk álcázásként lefűrészelt fenyőfaágakkal. A sok csőből álló fegyver bevetésre készen állt csövei Kemenespálfa irányába néztek, mellettük az éber kezelőszemélyzettel. A faluvégi házakhoz közeledve egyre több akadályba ütköztem. A sok liszttel teli zsáknak egy része már félig a földre dőlt, késsel behasított igazi bőr futball labda, szétszórt gépkocsi gyújtógyertya és különböző alkatrészek, elvagdalt bicikligumik, felsorolhatatlan egyéb holmik tömkelege. Lépni alig lehetett a földön szétdobált edényektől és egyebektől. A futball labdát és autó gyújtógyertyát fölvettem és hazavittem. Háború után a második szomszédunkban lakó Elekes Ernő cipész a bevágott bőr futball külsőt nyüsstel megvarrta, belsőt pedig Pestről Szili Ernő unokatestvérem küldött bele. Nagyon sokat rúgtuk, nagy örömmel. Sok meccset kibírt. A faluban ezen kívül senkinek nem volt focilabdája. A hazavitt gyújtógyertyát pedig, amikor 1956 elején kiutalásra tudtam venni egy Csepel- Danuvia 125-öst, használtam fel. Amikor hazaértem, édesapámat megtaláltam, még sántított, fájt a sebesült lába. Az udvarban két nagy orosz teherautó állt. Az egyik katona, gépkocsivezető mutogatta, hogy üljek be. Ellentmondani nem volt tanácsos, bár gyanús volt. - Hova akar vinni? – Nem mentünk messze, csak az udvarban előre, hátra. Előre az utcakapuig, ott nagy fékezés és nagy lódulás a szélvédő üveg felé. Hátrafelé nem volt fékezés, a hátsó udvarban összerakott trágyadomb fogta meg a fékezést. Volt, amikor fel is ugrott rá a nagy terepjáró, ekkor én mindig hátravágódtam, amit a gépkocsivezető nagyon élvezett. A többszöri ismétlés után végre ki engedett szállni a vezetőfülkéből. A szalmakazal mellett lévő szép, fiatal almafánkat már előtte valamelyik kocsi tövestül kinyomta. Nagyon ízletes almát termelt, pusztulatba ment, sajnáltuk. Ezek a nagy járművek egyik udvarból a másikba úgy közlekedtek, hogy a kerítéseket letiporták - megszűntek hátul a kerteket, udvarokat a szomszédoktól elválasztó kerítések. Törték-zúzták, hengereltek mindent. A szomszédunk, Pacsi István, az ideiglenesen szétszedett tehenek vontá szekerét a felőlünk lévő kerítés mellé rakta le. A járművek áttörték a kerítést és a szekeret darabokra törték. Az udvari kényszerkocsikázás után bementem a lakásunkba, ahol elképesztő állapotok fogadtak. A szobában az iratok a földön szétszórva, bokáig jártam a papírban. A szobai ruhásszekrények felül díszpoharas, fiókos kászli kiforgatva, tartalmát jórészt elvitték, kidobálták. A szobai asztal tele volt mindenfélével. A tányérokba savanyú káposztát raktak, mellette üvegekben pirosas etil benzín volt, amit édesapám a német gépkocsivezetőktől szerzett még. A benzint öntözték a savanyú káposztára. Az asztal egyik felén 12 darab vekkeróra volt, köztük a mienk is. Valamelyik „felszabadító” katona már összegyűjtötte, hogy hazaküldje. Éltek a számukra megengedett szabadrablással. A kemencében sült kenyereket mind ledobálták a tartóról. A befőttes, lekváros üvegeket felbontották, tartalmukat, felibe, harmadába kiették. Az üvegeket szétszórták. A benzint a kamrából a szobaasztalra tették. Mindent összejártak, kutattak a szobától a padlásig. Édesapám Erdélyből hozott ércköveit majdnem mindet

elvitték, csak egy maradt meg belőlük. Legjobban közülük a gyönyörű, lila bányavirág követ sajnáltuk. Faragott alakja egy nagy szívet ábrázolt. A házak udvarain, lakásokban mindenhol nyüzsögtek az orosz katonák. Egyszer, amikor a lakásunkból kifelé tartottam, jött velem szemben egy kirgiz katona. Az italtól bódultan éktelenül fújta a szájmuzsikát, „pofagyalut”, közben hűlése orra nedvével kente a hangszert. A kapu előtt jövő- menő harcosok - nők is – az italtól szélütött dülöngéléssel, gyomruk kavart feleslegét tették a kapu elé. A kikelt kiscsirkéink öröme, akik vidáman futkostak, és marakodtak a koncon. Kimentem a házunk elé az utcára, onnan be a Balaton útra, hogy a 13 leállított ágyú szélső egyedét közlelől is megnézzem. Olyan távolságra voltak elosztva, hogy a Szélhosszánál volt az utolsó beásva, csöveik nyugat felé irányítva. Szerencsére ellentámadás nem volt a németek részéről, így a lövegeket nem kellett bevetniük. Mikor az úton megálltam a szélső ágyúnál, a lövegkezelő tűzerek egy zománcos vizesvödörben tojást főztek. A vödör csurig tele volt tyúktojással. Ipszilon alakú tartófákon bot keresztülvetve, rajta magasabba a vödör, alatta tűz égett, s a víz már kezdett gőzölni. Az önellátó élelmezésük egyben változatosságot is jelentett, a tyúkfészkek dézsmálásával ezt megoldották. A házunk előtt egy nagy teherkocsi állt, utánakötve egy jókora ágyúval. Az ágyú vontatási csatlakozási rúdja dróttal egy bicikli volt felkötözve. Jobban szemügyre véve felismertem, hogy ez a miénk. Szaladtam édesapámhoz, meséltem, hogy viszik a biciklinket. Sietve kijött, az utcára és a gépkocsi vezetőjét kereste. Nem volt könnyű megtalálni a sok ténfergő között. Amikor végre sikerült, hosszú párbeszéd után nagy kegyesen megengedte a ruszki, hogy a kötöző drótokat leszedjem, és a biciklit bevigyem a helyére. Így tudtuk megtartani a sajátunkat, amely abban az időben nem kevés pénzbe került. Házunk előtt ezekben a napokban sok különböző hadi gépezet elment. Vontattak négy hosszú csövű messzehordó ágyút, lánctalpas traktorfélékkel. Ezeket jól megnéztem, mert ilyen hatalmas ágyúkat még nem láttam. A Kertalja utcában Molnár Józsefékhez egy orosz tiszt, kapitány volt beszállásolva. Miután ezt megtudtuk, Laci testvéremmel és édesanyámmal éjjelente ott aludtunk. Molnárékkal távoli rokonságban voltunk. A konyhában a flaszterre este zsuppszalmát terítettünk, azon feküdtünk. A tiszt a szobában lakott. Az utcán, a kapu előtt fegyveres őr állt, ténfergő katonák oda nem jöhettek be. Molnáréknál egy Magyar Vöröskeresztes hölgy volt. Ahogy tudom, itt maradt, az oroszok elől már nem akart nyugatra menni az alakulatával. Éjszaka nemigen tudtunk aludni, hisz csak úgy ruhástul feküdtünk, s pokróccal takaróztunk. Egyik este nyílt a szobaajtó, a tiszt kinézett rajta, és a hölgynek intett, hogy menjen be hozzá. A fiatal, csinos nő ezt minden ellenvetés nélkül meg is tette. Úgy hajnaltájt jött ki tőle, kölniszagával elárasztotta az egész konyhát. Egyik esetben, mikor Molnárékhoz mentünk, a Bundi kutyánk elkísért minket. Molnáréknak is volt egy hasonló nagyságú kutyájuk. Szembefordulva egymással, morogva készültek a támadásra. A ruszki őr mindezt figyelte, a lábával egy nagyot dobantott. A két kutya azonnal összeugrott, vicsorogva marták egymást, hol az egyik, hol pedig a másik volt felül a nagy küzdelemben. Az őr ezt rendkívül élvezte. A szétválasztásuk nem volt egyszerű feladat, a két harcias eb nem csillapodott le egyikönnyen.

A Kertalja házai előtt leállított 13 ágyút nyugatra vitték, ahogy a front haladt előre. Helyettük újabb alakulatok érkeztek. A második szomszédunkban lakó Kiss István kőművest Ausztriába

vitték az oroszok elől. Felesége, 13 éves lányával nálunk talált menedéket. Édesapám az istálló padlásán bújtatta őket, Németh Imrével együtt. Az istálló padlására csak úgy lehetett felmenni, ha a kamrából a létrát odavittük. Miután felmentek, letették az ajtót, a létrát pedig elvettük. Odafent vastagon széna volt terítve, a nagypadlást tűzfal választotta el az istállópadlástól. Onnét átjárni tehát nem lehetett, így aztán rejtve maradtak, hiába ment fel a muszka a nagypadlásra. Le csak sötétben jöttek, vagy ha csendesebb volt a helyzet engedték le őket.

Az első vonal hordái után aránylag békésebb alakulatok jöttek, de ezektől is félni kellett. Egy teherautó jött be az udvarunkba, mert defektje volt, s ott szerelte a vezetője. A kerék felpumpálásához odaparancsolt engem, hogy pumpáljak. Elég nehéz volt felpumpálni azt a nagy kereket, ha megálltam pihenni, noszogatt, hogy: „davaj-davaj”, ő pedig kalapáccsal ütögette a gumit, hogy elég kemény-e. A szerszámai szanaszét voltak, amikor elment, két csavarhúzó is a földön maradt, amit én felvettem, s 59 éve használok. Egy másik esetben szintén egy teherautó állt be az udvarba. Ezek állandóan jöttek- mentek, nyugalom nem volt. Édesapám azt mondta, hogy kérjek tőle egy kis benzint az öngyufájába. Gyufa akkor nem volt, tűzkő is alig. Pipájára is napsugarakat összegyűjtő üveglencsével szokott rágyújtani, ha a tolmácsolásért egy kis porosdohányhoz jutott. Az üres benzinesüveget odavittem a kocsik vezetőjéhez, és mutogattam, hogy adjon bele benzint. Édesapám ezt, nyelvükön beszélve könnyebben megtehetette volna. Ha csak tehetne, nem szólalt meg oroszul, mert akkor mindig eszükbe jutott valami, és követelőztek. A vezető előszedett egy nagy gumislagot, és a kocsik nagy benzintartályába dugta. A slagot annyira megszívta, hogy meginduljon a benzin, hogy egy pillanat alatt még a szája is teljesen tele lett benzinnel, talán még nyelt is. Az üveget teleeresztette, de utána negyed óráig köpködött, böfögött és közben engem szidott. Előfordult olyan, hogy a Sámson Sándorék udvarába beállt autóikat akarták lemosatni a civil lakossággal. Édesapámat, mint odarendelt tolmácsot unszolták, hogy a faluban szedjen össze embereket, akik ezt elvégzik. Már úgy volt, hogy én is megyek, de a kínos helyzetet édesapám szívós ellenállása valahogy megghiúsította. Kihez menjen oda, kivel átkoztassa magát? A „dicső felszabadítók” ezzel mit sem törődtek. Az orosz katonák a házakat sorban járták, „zabráltak”. Szedték össze a fészkekből a tyúktojásokat. Kert felől, utca felől sorjáztak, jöttek, kezükben csillogó, hegyes törökkel, kardokkal. Szurkálták a földet, trágyadombot, szén-, és szalmakazlakat. Keresték, kutatták a lakosság elrejtett értékeit. Ahol a hegyes török elakadt, ott már biztos volt a zsákmány. Mi is a földbe, edényekben ástuk el a zsírt, szalonnát és sonkát különböző helyekre. Ruháink egy részét pedig zsákokba rakva, a széna-, és szalmakazlakban rejtettük el. A lakosság így próbálta megóvni élelmiszereit, értékeit. Az utcában lakó Szakályné bábaasszony a karikagyűrűjét lenyelte, így mentette meg az elzabrálastól. A védtelen lakosság kínjában – ahogy lehetett – próbált védekezni. Történt egyszer velem, hogy egy orosz katona rám rántotta a revolverét, és lökdösve mondja: „Pasli, pasli” – menjek előtte. Ágh Józsefék udvarába hajtott maga előtt, a pisztoly csövét a hátamnak szegezve. Odaérve kézzel-lábbal magyarázta, hogy mutassam meg, mit hova ástak el. Halvány sejtelmem sem volt erről, még ha tudtam volna, sem árultam volna el. Nem tudtam mit tenni, elfutottam. Hátra nézni nem mertem, attól féltem, hogy utánam lő, de

nem tette, megúsztam. Akkor egy ember élete a légyével volt egyenlő. A front előtt nálunk lakó magyar szakaszvezető, amikor tőlünk nyugat felé mentek, Endre részére adott egy pár bingeri csizmának való finom bőrt a készletükből. Édesapám ezt jól betakargatva, az oroszok elől a trágyadombban rejtette el. Szerencsére ezt és a zsírt sem találták meg. A zsírral teli fazék a kertben volt elásva, rajta zománcos fedővel. Ahogy a kutató ruszki katona a földet szurkálta, a fedő szélét találta el a hegyes törrel, úgy, hogy a zománc lepattant róla, és majdnem átlukadt. Feltételezhetően ellenkező irányban folytathatta a szurkálást, így az edényt nem találta meg. A tör elakadását pedig kavicsnak vélhette. A hátsó udvarban egy kisebb zsuppszalma kazal is volt. Édesapám egy nagyobb zsákba rakta az ünnepi kabátjainkat, ruháinkat, s a kazal közepébe rejtette el a zsákot. Egy újabb, karddal szurkáló katona érkezett az udvarba, mindent szurkált, – sorban - a kazlakat is. A kisebb kazalban elakadt a kardja, a zsákot érve. Ledöntötte a tetejét a kazalnak, a ruhával teli zsákot megtalálta, vállára vette, és vitte ki a kert felé. A lányával nálunk menedéket találó, Lina néni éppen az udvari vécén volt, és a résen figyelt, hogy a ruszki mit csinál, de onnan kijönni csak akkor mert, amikor az a zsákkal a vállán a hátsó kert felé elment. Lélekszakadva futott a lakásba, és mondta édesapámnak, hogy az orosz katona viszi a ruháinkat. Édesapám sietve kiment a kertbe, de a zabráló a vállán a zsákkal már elhagyta a szomszédunk külső kertjét is. Utána kiáltott, mire az megállt. Odament hozzá, és kérlelte, hogy ne vigye el a mi ruháinkat. A katona csak vinni akarta és nem akart tágítani. Az ismétlődő kérésekre dühbe gurult és a vállán lévő zsákot levágta a földre és bosszúsan távozott. Édesapám ezeket a kabátokat, ruhákat, biciklit nagy nehezen meg tudta menteni attól, hogy elvigyék. Az ünneplő öltönyét és a zsebóráját, a vekkerórát azonban elvitték a „felszabadítók”. A tyúkokat az udvarokban – főleg ahol nem tartózkodtak otthon – géppisztolysorozatokkal terítették le a katonák. Egyszer egy orosz katona hozott egy agyonlőtt kakast, és ráparancsolt édesanyámra, hogy a „kuricát” főzze meg neki. Amikor elment, a Lina néni felismerte, hogy ez az ő kakasa volt. A második szomszédban laktak, nappal haza szokott lopózni, hogy a tyúkjait megetesse. Szomorúan tapasztalta, hogy napról-napra fogy az állomány. A ház kerül bogarászó tyúkok is így estek áldozatául a hadnépnek.

A front, ahogy haladt nyugat felé, egy hadtáp alakulat érkezett a faluba. A front katonáit hússal ellátó egységek érkeztek és kezdték meg vágóhídi tevékenységüket. A faluban három háznak az udvarán vágták folyamatosan a község disznóállományát. Egy az iskolaudvarban volt, a másik a falu akkori bírójának udvarán, Zsidó Józsefnél. A harmadik helyszín a Kertalja utcában árokőr Horváth József háza udvarában működött. A község létező sertésállományát ezekre a helyekre hajtották levágásra, illetve lelövésre. A mi disznóinkat Zsidó József udvarába hajtották be vágásra. A behajtott disznóink közül egy kijáró süldő megszökött, s hazajött – a legnagyobb meglepetésünkre. Ez az egy maradt meg az egész állományból. Árokőr Horváth Józsefékhez rendelték édesapámat tolmácsnak az oroszok. Ők voltak akkor a Marcal folyó árokőrei, édesapám sebesülését is ők kötötték be. A disznókat itt is folyamatosan vágták. Fegyverrel fejbe lőtték őket, utána forrázták és darabolták. A Jakab Józseftől elhajtott nagy anyadisznóban 8 kismalac volt. Ez nekik mit sem számított. Kiskamondról is hajtottak ide vágásra kövér disznót. A távolság miatt a disznó annyira

elfáradt, hogy már lépni is alig tudott. A katona nógatta, a puskája hegyes szuronyával véresre szurkálta a kifáradt állat hátsó részét, csupa vér volt, mire a helyszínre ért vele. A húst feldarabolva nagy kádakba lesózva rakták, így szállították előre a frontra az utánpótlást. A külső majorból az uradalmi birkákat is ide hajtották az oroszok levágásra. Korábban Szabó Sándor őrizte a nyáját, aki családjával együtt a külső majorban lakott. Az ő lakásukba menekültünk be a bunkerből. A birkák levágására nem került sor, mivel találtak elég disznót a faluban. Édesapámnak mondták, hogy keressen embert, aki legelteti őket, hogy éhen ne pusztuljanak. De kit kötelezzon arra, hogy gondoskodik róluk? Így aztán nekünk kellett vállalni, hogy legeltetjük a birkákat. A nyáj körülbelül 150 darabból állt. A közeli földeken, réteken legeltettük az állományt bátyámmal, Lacival, este pedig Horváthék udvarára kellett beterelni őket. A pásztorkodást az oroszok egy-egy darab hússal honorálták. A vágók zavartalan működését biztosítandó, puskás őr állt a kapu előtt, mindig egy éltebb katona. Ismert bennünket, hisz minden nap ott voltunk. Egyszer, a kapu előtt – ahol posztolt – odaszólt magához: „igyi szudá” – gyere ide, mondta. Elkezdett nótázni tört magyarsággal; „Ferenc Júska, Ferenc Júska, tizenhárom huszárok” – ez volt a szöveg, jó áriával. Hamiskás mosollyal rám nézett és azt kérdezte: „Ponyimáj?” – érted? Valószínűleg első világháborús emléke volt ez a katonadal. Ifjabb Horváth József felesége tőlünk szokta hordani a tejet. A két éves, kis aranyos Orsit is magával szokta hozni az édesanyja, Annus néni. Egy alkalommal - legnagyobb meglepetésünkre – a náluk lakó disznóvágó, (talán civilben hentes) kirgiz katona hozta a karján a kis Orsit, jöttek tejért. A kislány nem idegenkedett tőle, a folyton vigyorgó katona pedig nagyon élvezte, hogy a gyermek megbarátkozott vele.

Az ételmezést ellátó egység is megkapta a frontvonalat követő áttelepülési parancsot. Nagykamondról nyugat felé, Sárvárra költöztek. Vitték magukkal a megrakott húsos kádakat, még tehénszekéren is. Két tehenet zabráltak, - az egyiket Kiskamondról hajtották ide, a Ferenczi kovácstól – és befogták őket igába. A szekérre, amit húzattak velük, két sózott hússal teli kádat raktak. Egy katona elől vezette a befogott marhákat, a másik ruszki pedig fent ült a szekéren és ütötte őket. A tehenek, mivel nem igazott, jármos állatok voltak, összevissza, egymást nyomva mentek az úton. Végül irányítani sem lehetett őket, belevitték a szekeret az árokba. Ott történt ez, ahol ma Pacsi Imre háza áll. 1945-ben itt még üres telkek voltak. A szekér féloldalra borult, a fönt ülő ruszki katona leesett róla. A kádakból a hús egy része az árok belső partjára csapódott. A szekeret talpra állították, a gypes- földes húst pedig az árokból a kádakba dobálták vissza. Utána folytatták útjukat, hogy meddig értek el, nem lehet tudni. Az is rejtély, hogy miért így szállították a maradék hús utánpótlást. Lehet, hogy erre már nem jutott szállító járművük. Az viszont valószínű, hogy a célba érés után a tehenek is sózókádkban végezték. A birkákat is lábon hajtották el Sárvárra, Pacsi Károly, Sámson József és Zéhmann Imre voltak a kényszerhajtók. Elmondásuk szerint, mire odaértek Sárvárra, alig maradt birka, hisz az úton elhaladó orosz katonai járművek mind megálltak, és feldobtak egy-két birkát a platóra. Sárvárról a hajtók hazajövele elég körülményes és veszélyes volt. Kerülni kellett nekik a közlekedési utakat, amelyeken nagyszámú orosz katona és hadi gépezet közlekedett. Erdőkön, mezőkön, - bujkálva – kerülő, dűlőutakon értek haza. Pacsi Károly viszont megjárta, elmondása szerint Sárváron, a katona parancsnokság udvarán

megszólította egy orosz tiszt, hogy menjen be „csáját”, teát inni. Be is ment, és egy jókora pohár teát öntött neki. Ahogy megitta, távozni akart, de a tiszt nem engedte. Újabb és újabb tea megivására kényszerítette agresszíven. Amikor már végképp nem tudott inni, mert a hasa majd' szétrobbant a sok teától, a pityókás tiszt előkapta a pisztolyát, hogy agyonlövi, ha nem iszik. Ezt következmények nélkül meg is tehetne volna. Senki és semmi nem védte a civil lakosságot, az egyedüli törvény ez időben a fegyver volt. Könyörgött, esedezett az életéért, mire végre, nagy nehezen elengedte. Sárvárról ő is gyalog, földeken, mezőkön át tért haza.

A frontvonal áthaladása utáni napokban, a házunk előtt állva látom, hogy Boba felől elfogott, **lefegyverzett magyar katonákat hajtának az oroszok**, két oldalt szuronyos, fegyveres kísérettel. Elhaladva előttem, halkan beszélgettek egymás között, hogy hatszázan vannak, és keserűen megjegyezték, hogy talán ez lenne a húsvéti körmenet, mivel az ünnep már közel volt. Vízet kértek, de nem mertem vödörben kivinni nekik, mert féltem, hogy a szuronyos kísérők agyonlőnek. Martonfára hajtották őket. Az uradalom földjén egy hatalmas fogolytábor volt kialakítva. Ez a terület Kemenespálfa és Jánosháza között volt. Később ebből a gyűjtőtáborból vitték ki folyamatosan Oroszországba az elfogottakat. Volt itt olyan hadifogoly katona is, aki a közeli községek valamelyikében lakott háború előtt. Ezt követte a több ezer kilométeres oroszországi kényszermunka, láger és sok szenvedés vagy halál.

Dabróka körül és Karakónál kemény ütközetek voltak, számos halottal. A Dabróka Csárda épülete ki is gyulladt. Ahogy a szemtanúk mesélték, háromszor cserélt gazdát. A németek a kibányászott téglagödörökben tartották magukat. Az orosz tankok a műúton nem tudtak tovább nyugat felé menni, mert a németek felrobbantották a Torna és Marcal folyó hídjait. A Dabrókánál levezető régi, köves út Torna folyó hídját és a Karakóra bevezető Marcal hidat is felrobbantották a németek. Így Karakó keleti felén és Dabróka körül állócsata alakult ki. Az orosz T-34-es tankok felfejlődve a Dabróka és nagyberzsényi részen, kijutottak a Torna folyóig, de ott megtorpantak. A folyón, - híd híján – nem tudtak átkelni, a németek pedig Karakó felől lőtték őket. Dabrókához közel, a folyó partján, egy T-34-est ki is lőtték, a jobb oldali láncát találták el. Egyszerre nem állt meg a mozgásban lévő harckocsi, a bal láncfalp még működött, így körözve, egy helyben forgott. A laza tavaszi földbe elsüllyedt, és lefulladt. A harcok után, mi gyerekek, ezt megnéztük, emlékebe hazavittem belőle egy csapágyburkoló deknit, melyből odahaza a macskák ittak tejet. A kilövéskor a belseje kiégett, mert a kezelőszemélyzet - mely valahogy ki tudott mászni belőle – gombóc alakúra összeégve volt alatta vagy mellette. Oszlásnak indulva erős szaguk volt. Az oroszok ágyúval belelőtték a karakói templom tornyába. A lövedék átütötte a falat, a kórusba behatolva robbant fel, az orgonát megsemmisítve. A templom boltozata is megrepedt. A 8-as főút Karakó felőli oldalán, a töltésen, félig lecsúszva, egy német Tigris páncélos tank volt. Orral lefelé még a front után is ott volt egy jó ideig, míg aztán fel nem darabolták. Egy szemtanú, - elbeszélése szerint - aki Kertáról az oroszok elől menekített egy magyar katonatiszt családot lovaskocsival, Vasvárra, az alábbiakat élte át: Visszafelé jövet már Kertáig nem jutott el, csak Karakóig tudott jönni a kocsival és a lovakkal, mert a front már odaért. Azt látta, hogy a németek az utcán három géppuskával szakadatlanul lőtték az orosz behatolókat. A

nehézfegyverzetük Karakón, a falun kívül volt. A német utóvédek azért tartóztatták fel az oroszok előrenyomulását, hogy időt nyerjenek a Jánosházán és környékén lévő német egységeknek a visszavonulásra. Karakón, a harcokat átélő kocsis, a lovakat és a kocsit hátrahagyva elindult gyalog Kertára. Karakóból kijövet sok orosz katona holttestét átlépkedve, kikerülve tudott csak rajtuk átjutni. Volt, akinek a két keze össze volt téve, arccal az ég felé nézve feküdt a földön. A lövedékek sokaságát jelzi az, hogy Karakón még az 1990-es évek derekán is találtak az egyik ház bejárati kapuja előtt, egy fel nem robbant, odalőtt aknát.

Nemeskeresztúron és Zalaszegváron is hasonlóan nagy harcok voltak. Nemeskeresztúron Szabó Lajos rokonunk házát is szétlőtték. Négy apró családja volt, abban a nehéz helyzetben kellett házat építeni, mivel fedél nélkül maradtak. Sok házat ágyú vagy aknatalálat ért. Az oroszok bevonulásának napján Nagykamondon is hallani lehetett a folyamatos ágyúdörgést abból az irányból.

Karakónak a Dabróka felőli oldalán volt a vízimalom. A Marcal folyó jobb partján állt, de nem az hajtotta. A Nagyberzseny felől jövő malomárokknak mondott, gyors folyású víz hajtotta a nagy lapátos vízi fakereket. Előtte vízszabályzó zsilip volt, amit a molnár kezelte. A víz, a kerék meghajtása után, a malom épülete mögött a Marcalba ömlött. Ez, a malomárokban folyó víz, mielőtt még ideért volna, hajtotta a turbina meghajtású nagyberzsenyi malmot is. A karakói vízimalomhoz mind a két híd, amit a németek felrobbantottak, közel volt. A műúti Marcal hidat az orosz katonák hídverői úgy tették járhatóvá, hogy a malom körül lévő magas huszárnýrfákat kifúrászták, törzsüket méretre vágták, és a közeli helyszínre vontatták. A fatörzseket a mederbe úgy rakták, hogy az elsők, ritkán, a folyás irányában néztek, hogy a folyót fel ne duzzasszák. Utána keresztben, majd megint hosszában, és így tovább, míg elérték a műút szintmagasságát. Mikor kisebb gyerekek voltunk, kukoricatusából építettünk ilyen hidat. A tetejére vaslemezeket raktak, ezen mentek át a tankok és a sok hadi gépezet. Az ilyen egyszerű híd nem tud leszakadni. Mikor a híd elkészült, és az átkelés lehetővé vált, a németek már nem tudták őket megállítani. A hídtákolmány még egy ideig szolgálta a forgalmat. A járművek, amikor átmegtek rajta, kerekeik alatt csak úgy csattogott a tetejére rakott vaslemez. Dabrókánál a 8-as főút Nagykamond felőli oldalán négy német katona esett el az itt folyó harcokban. A Nagykamond határában elesettek holttesteinek elföldelésére a faluból rendeltek ki embereket. Két német katonát édesapámék a csárdával szemközti agyaggödröknél közvetlen, a volt uradalmi tégláégető mellé temettek el. A másik kettőt, a Nagykamondról a műút felé vezető út jobb oldalán lévő réten, a Torna folyó keleti oldalán földeltek el. Ahol a lövések érték, és elvéreztek, ott közvetlen melléjük ástak egy körülbelül 50 centiméter mélységű gödröt, a rajtuk lévő felszereléssel együtt beletették őket, és a kiásott földet rájuk rakták. Volt, amelyiket hátulról értek a lövedékek, mert a hátizsákjára tekercselt és csatolt pokróc tele volt golyó ütötte lyukakkal. Az egyik német katona mi rétünkben került eltemetésre. Pár évig a fű ott sokkal dúsabb volt, mint körülötte, enyésző teste táplálta a buja növényzetet. A Dabróka Csárda épülete mellett a keleti oldalon egy orosz katona esett el, lett eltemetve. A sírdombja elé jelzésként egy köracél vonórudat

tűztek. A németeket jeltelen sírokba temették, mint az ellenséget. Az orosz katonán lévő rúdacélt, amikor arra jártam, felhúztam és hazavittem. Jó idő múltán ezt édesapám megtalálta otthon, és a falu kovácsával a kútágasba csináltatott belőle egy csapot, amin a kútágas nyila forgott. Az acélrúd származásáról csak én tudtam. Ellenzett minden hadi anyagot és egyebet, tiltotta, hogy ilyet hazahordjak. A téglaszíni dombon sokáig ott volt egy kétkerekű ágyú vontató, amit lovak húztak.

A németek, visszavonulásuk után, a Kiskamondon átmenő közút hídjait is felrobbantották maguk mögött, így Boba felé megszűnt a forgalom. A Marcalon átívelő közúti hidat és a vasúti vashidat is felrobbantották, ezzel akadályozták az orosz csapatok gyors előrejutását. A vasúti közlekedés megindítása stratégiai fontosságú volt az oroszok részéről. A híd megépítéséhez az orosz hadvezetés kirendelte a falu munkaképes férfi lakosságát. Édesapám is ott dolgozott és tolmácsolt, míg elkészült a híd. A közút hídjait a Boba felé vezető úton háború után is csak nagyon sokára építették meg. A közutat is távolabb építették meg a vasúti töltéstől, a berek felé, így a hidak is távolabb kerültek a vasúttól.

A front átvonulása után legtovább nálunk lakot két orosz katona. Nappal a dolguk miatt máshol voltak, csak este jöttek hozzánk, és a szobában aludtak. Kocsisok voltak, a lovaik Molnár Gézáék istállójába voltak bekötve. Este, mikor megjöttek, mindig nagy beszélgetésbe bonyolódtak édesapámmal. Az egyik magas hangon beszélt, fátyolos hangja volt, és nagyon szerette a tejet. Mindig kért vacsorára édesanyámtól: „mama moloka”. Ezek a katonák a rendesebbek közül valók voltak. Mint egy tizennégy éves gyereket, akkoriban minden érdekelt. Sok elhagyott tárgyat, fegyvert, lőszert, egyebeket szedtem össze, gyűjtöttem. Az elvonuló ágyúk után elszórt, otthagyt az orosz katonai ásólapátokat összeszedtem, több mint tízet az udvarunkba hordtam. A levente téren talált orosz, szuronyos puskákat is bevittem, és a sok lőszert, ami mindenfelé el volt szórva. Amikor ezt édesapám meglátta, megdorgált, s mind kiszórta őket az utcára, csak egy ásólapátot hagyott meg belőlük. A lapátok a tavaszi földre nyéllel felfelé beleálltak. Az orosz katonák által elszórt tárgyakat, amiket hazavittem, többnyire elrejtettem. Találtam nyeles gránátot, rajta összetört hegedűnyakkal, a hűrfeszítőkkel ez máig megvan. Találtam eldobálva zománcos, jó főzőedényeket, poharakat, csípőfogót, egy katonai telefondobozt, német felirattal, ezt is őrzöm a mai napig. Nagyon sok minden volt még elszórva, amit hazavinni sem mertem. Két eldobott orosz váll lapot, rangjelzéssel a zsebembe tettem, de odahaza az előudvarban ledobtam a gyepre, mint hasznavehetetlen holmit. Később az ott kevergő egyik orosz katona ezt megtalálta és felvette. Nagy ordibálással édesapámat odahívta és követelte, hogy mutassa meg, hogy hova rejtette a váll lap viselőjét, akit gyanúja szerint eltett láb alól. Szegény alig tudta meggyőzni, hogy ez nem történt meg, csak egy félreértésről van szó, amit én idéztem elő. Miután a hőzöngő elment, megint én húztam a rövidebbet, megdorgált. Ki gondolta volna, hogy egy ilyen semmiségnek látszó dologból ekkora galiba lesz.

A front átvonulása után közvetlen, Kovács Karcival, - akit Pestről a nagykamondi rokonokhoz menekítettek az ostrom alatt szülei – benéztünk Péter Horváth Józsefék házába. A ház a

Kertalja utca szélső háza volt, együtt laktak lányukkal és annak urával Schillinger Józseffel, aki cipész mester volt. A front idején már csak a segédje dolgozott a szakmában, mivel őt a frontra vitték, ahol életét vesztette. Bementünk a lakásba, a családtagok közül senki sem volt otthon, a rokonoknál húzták meg magukat. Tárványítva volt minden. A konyha egyik sarkában volt a cipésműhely berendezve. Az orosz katonák előzőleg itt laktak a házban, puliszkát főztek maguknak, mert ott még a falra is az volt csapkodva. A suszter- pánplin lévő fa-, és vasszögek, nyüst, spiccvasak, cipézkellékek egy képlékeny, ragacsos egyveleget alkottak a puliszkától. A háromlábú, kupás suszter ülőszéken is lógott a puliszka. A kör alakú, szépen font szobai székek ülőrészeit is kiégették, a főzőedényeket rárakták, és alatta tüzeltek. Távozásunkkor, ahogy kiléptünk a konyhából az udvarra, jött egy orosz katona és odaparancsolt bennünket a tehénistállóba. Nem tudtuk elgondolni, mit akarhat. Magyarázta, mutogatta nekünk, hogy fejjük meg az egyik tehenet. Egyikőnk sem tudott tehenet fejni, féltünk is, hogy megrúg bennünket, próbáltuk magyarázni neki. Erőszakkal akart kényszeríteni minket. Nem volt más lehetőség, mint a menekülés, mielőtt tettelességre került volna a sor. Kiugrottunk az istállóból, és elfutottunk.

A szomszéd faluban, Kertán történt az alábbi eset március 26-án délelőtt, a bevonulás napján. Nagy Varga Ferencet egy részeg orosz katona szemből fejbőlötötte, a szeme alatt ment be a golyó. Mindez felesége, Bíró Margit szeme láttára történt, aki nagy sikoltozásba kezdett. A közelben lévő orosz harcosok is odasereglettek, köztük egy katona orvosnő is, aki a halál beálltát megállapította. Két kiskorú gyermeke maradt hátra, Dina, aki 16 éves volt és József, aki 15 éves volt. Eltemetését apósa végezte el, megásta a sírgödört a temetőben, és pokrócba csavart holttestét elföldelte. A temetés alatt gyermekei elfordultak, hogy ne lássák a munkálatokat. A civil lakosság élete csak ennyit jelentett az oroszok számára, bor vagy egyéb követelés ürügyén. Az életébe került, hogy a követelt bort nem tudta biztosítani, pedig csak a hegyvidéki embereknél volt akkoriban bor odahaza. Kenyérkereső híján így került nyomorúságba egy család, a szörnyű emlékekkel életükben.

Házunkban a front elvonulása után is sok orosz tiszt és katona megfordult. A székekben ülve beszélgettek édesapámmal. Voltak köztük magas, kucsmasapkás tisztek, akik kozákok lehettek. Máskor pedig olyanok jöttek hozzánk, akiknek alacsony, lapos tetejű sapkájuk volt, rajta piros, kereszt alakú zsinórral ékesített paszomány volt. Nem tudom, hogy ezek milyen alakulathoz tartozhattak, de mogorva, szigorú emberek voltak. Sok esetben méltatták édesapám orosz tudását. Egy régebbi szomszédasszonyunk, a Horváth néni (Búzás Ida), akik az Újszerre költöztek mellőlünk, mindig mondta, hogy egyszer kijön hozzánk, és megnézi, hogy a Szili bácsi hogyan beszél velük oroszul. Bejövetelük előtt soha nem említette ezt a nyelvet, mert még emlékezni sem akart rá, a sok szenvedés miatt. Egyszer olyan katonák jöttek hozzánk, akik ribinszkiek voltak, ahol édesapám fogságának egy idejét töltötte. Kovácsműhelyben dolgozott ott. Ez a város Moszkvától északra van. Ölelgették, örültek, és sokáig elbeszélgettek az ottani dolgokról. Egyszer az alábbi eset történt meg, amikor fél konyhanyi odavetődő, beszélgető orosz katona volt nálunk. Akkor még a beépített kenyérsütő kemence a konyhában volt. A kemence tetején volt elrejtve az egyetlen

megmaradt vekkeróra, ami a nálunk menedéket kapó Kiss Istvánné Lina nénié volt. A miénket már elzabrálták a „felszabadítók”, de még apám zsebóráját is. A beszélgetés közben egyszer csak éles csilingeléssel megszólalt a kemence tetején elrejtett óta. Édesapám elfelejtette elzárni a csengő gombját, amikor az órát biztos helyre dugta. Az éles csörgés közben dermedt csend lett a konyhában. Nagyon megijedtünk, riadtan néztünk egymásra, féltünk, hogy elviszik az egyetlen órát, amit dugdosással idáig sikerült megmenteni. Hosszú ideig csengett, mert senki nem mert odamenni, leállítani a zsomborba bugyolált órát. Miután elhalkult a hangja, és kifulladt, az oroszok nagy nevetéssel és hahotázással reagáltak a váratlan eseményre. Mi meg megkönnyebbültünk, hogy ezek már nem egészen olyanok, mint az előttük harcoló hordák, akik az órákért majd elvesztek.

A faluba gyakran gépkocsival bejövő orosz katonák elsőként a bírót keresték. Akkor Zsidó József volt a község bírója, ám végül mindig nálunk kötöttek ki, hisz mivel beszélni nem tudott velük, tolmács kellett. Mindig kellett nekik valami, követelődtek, agresszívek voltak, többször előfordult, hogy egy sorozatot a levegőbe lőttek. Édesapám nagyon nem szerette, ha valaki házához oda kellett mennie velük. Előfordult az is, hogy lovaskocsival hajtottak be a faluba, a kocsis perrentő hangjára a lovak megálltak. Az indulásnál nem szólt a lovaknak, hogy induljanak, hanem a puskájában hátrahúzta a zárdugattyút, mintha csőre töltené, erre a kattató hangra a lovak elindultak a kocsival. Katonalovak voltak, a háború alatt ehhez szoktak.

Az orosz katonák között is sokan voltak, akik dohányoztak, a cigarettát úgy sodorták. Először repítettek a frontújságból egy megfelelő nagyságú darabot, azt a bal kezük ujjai közé tették félig behajlítva és utána következett a töltés. A jobb kezével belenyúlt a katona a nadrágja zsebébe, ami belül majd térdig leért. Előkotorászta belőle a félig poros dohányt. Megtöltötte vele a másik kezében lévő újságpapírt. Utána előre- hátra hengerlő mozdulatokkal sodorta meg a szivar vastagságú cigarettát. A leragasztás a papírszél többszöri rágásával, nyállal történt. Elővette a tüköves öngyújtót, és a végét meggyújtotta, ami vissza volt hajtva, hogy a poros dohány ki ne folyjon belőle. A szájában lévő cigaretta, meggyújtásakor nagy lobbot vetett, az újságpapír, és a dohány füstje keserű szagot árasztva terjengett a levegőben. A szertartásos előkészület előtt slukkolta pőfékelve, eresztette ki az orrán a füstöt, ami már a tüdejét átjárta. A nikotin élvezete sugárzott az arcukról. Biciklizni sokan megtanultak közülük, vagy csak próbálkoztak. Magyar Károlyék kastélyának gazdasági udvarában láttam őket kísérletezni. Az udvar közepén egy nagyméretű állatkarám volt kialakítva, mellette ásott kúttal. Ezt próbálták körbeticiklizni, több- kevesebb sikerrel. A zabrált biciklikről a gumikat késsel levágták, az szerintük felesleges volt rajta. Gumi nélkül, keréksínen közlekedte vele, már aki tudott. Csoportba verődve álltak, és nézték, ki tudja az egyensúlyát hajtás közben megtartani. Alig akadt köztük, aki ezt meg tudta volna tenni. Legtöbbjük, ahogyan felült, mint a zsák, úgy dőlt el az ellenkező oldalra a kerékpár csörömpölése közben. A másik katona azonnal odaugrott, elkapta tőle a biciklit, felpattant rá, de pár méter kormányozás után ő is a földre huppant vicsorogva-, nyögve. Így ismétlődött ez körbe, míg a bicikli bírta.

Nagyrészt színesbőrűek voltak. Hazájukban a biciklit nem ismerhették, esetleg a lovat és a kecskét. Miután eljöttek „felszabadítani” bennünket, ez is megadatott nekik.

Egyszer a házunk előtt álltam az utcán, amikor Kiskamond felől egy ruszki katona jött biciklivel. Akkor még makadámút volt - amit 1934-ben csináltak meg - nem volt portalanítva. A gumi nélküli kerék messze hallatszó sercegéssel, ropogással gördült a köves úton. A biciklizni alig tudó katona bizonytalan kormányzással, billenésekkel, kilengésekkel vagdalódott az út teljes szélességében. Arca mereven előre, szeme kitágulva az útra meredt. A nagy koncentráció közepette nagyon emlékeztetett egy ember formájú állítólagos őszünkre! De ő már fejlett volt, nem csak lőni tudott, hanem biciklizni is. A házunk előtti úton sok orosz autó elment, volt, amelyik elég lassan haladt el. Akkor egy Bundi névre hallgató házörző kutyánk volt. A kerítésen belül futkosva haragosan ugatta az úton elhaladó járműveket. Az egyik teherautó platóján lévő orosz katona géppisztolysorozatot zúdított a kutyára. A kutya halk nyikogással futott a belső udvar felé. Mikor lecsillapodott, megnéztük, de lőtt sebet nem találtunk a testén. Úgy tűnt, hogy a mozgó teherautóról nem tudta a ruszki jól célba venni, így mellésöpretett, csak a szeme alatt szőrét ritkította. Szerencse, hogy akkor egyikünk sem volt kint hátul az udvarban.

A házunk előtt egyszer többen is álltunk, amikor Boba felől alacsonyan jött egy dupla szárnyú orosz repülőgép. Amikor fölénk ért, a motorzúgás megszűnt, és a pilóta lekiáltott hozzánk: „drásztvútye, ponyimáj?” – jó napot, érted? Utána a motor felzúgott, és folytatta útját.

A mezőben csontig lesoványodott, gazdátlan lovak kóboroltak a front után. Aki tudott, fogott belőlük. Kekk Imre, akkori kocsmáros, két kis testű muszka lovat kötött be az istállójába. Kocsiba fogva igáslovakként szolgáltak. Szakáll László asztalosmester egy nagyobb testű lovat tudott fogni. Németh Imre gazdálkodó egy besütött nyakú mént fogott. Nagyon rossz, sovány állapotban volt, abrakkal etette, feljavult, gyönyörű, nemes állat lett belőle. Több csikót is nemzett. Valószínű, hogy valamelyik állami faj ménesből hurcolták erre az oroszok.

A front átvonulása után rengeteg lőszer volt szanaszét eldobálva. A puska, golyószóró, géppuska töltények egy részét összeszedtem. Az éles magot a töltényhüvelyekből kifeszegtettem, és a hüvelyben lévő puskaport egy kupacba öntöttem. A hegyes magot, golyót, úgy vettem ki a hüvelyből, hogy az utcaajtót csukott állapotban rögzítő lyukba dugtam, és egyenként kifeszegtettem a patronból a golyókat. Amelyik golyó hegye pirosra volt festve, attól egy kicsit tartottam. Valószínű, hogy azok nyomjelző lövedékek voltak. Amikor egy kupac puska-összegyűlt, nagyító lencseüveggel – ami egyetlen pontban fókuszálta a napsugarakat – karnyújtásnyi távolságban meggyújtottam. A puska-égése nem lángolással és durranással ment végbe, mivel nem volt lefojtva. Rendkívül gyorsan, fúvó hang kíséretében ment végbe az égés, és magasba lövellt, sejtetve, hogy lefojtva milyen rombolásra képes. A puska-égés pillanatok alatt megsemmisült, csak jellegzetes szaga terjengett egy ideig a levegőben. Gyerekkori játéknak élvezetes volt, de így felnőttfejjel visszagondolva rendkívül veszélyes is.

Egyszer a kút mögötti, utca felőli kiskertünkben bóklásztam, amikor észrevettem, hogy a kabátom zsebében egy ismeretlen tárgy van. Gondolkodtam, és rájöttem, hogy ezt három napja találtam, és tettem zsebre. Elővettem, s nézegettem: egy fényes, ujjnyi vastag és hosszú, rozsdamentes acélból készített hadi anyag volt. Egyik vége vastagabb volt, benne sasszeggel és karikával. Fogtam a karikát, és kirántottam vele a sasszeget. Egyet pisszent, ijedtemben a mellettem lévő vastagtörzsű szentiványi almafa törzse mellé ugrottam, fedeztem magamat. A szerkezetet a földre dobtam, ami nagy durranással felrobbant, a földben egy lyukat vágva. Szerencsére édesapám nem volt odahaza, csak édesanyám, aki konyhában tevékenykedve hallotta a robbanást. Ugyanígy talált Czirók Józsi, aki 11 éves volt akkor. A karikát a lakásuk folyosóján húzta ki, a pissenés után ledobta azt a flasztarra, és kiszaladt az udvarra. A működésbe hozott szerkezet akkor robbant el, amikor nagynénje a konyhájuk ajtaján be akart lépni. Ő megsebesült, a szilánkok főként a lábába fúródtak.

A Pankuci réten Szabó Laci marhákat őrzött. Amikor odamentem hozzá, mutatott nekem ilyen szerkezeteket, amiket ő is úgy talált. Két darab volt nála, s tőlem kérdezte, hogy mik lehetnek ezek. Én már megtapasztaltam, mint valami szakértő mondtam neki, hogy rögvest meglátja. Elkértem tőle a hosszú karikás ostort, amivel a gulyát őrizte. Az ostor sudarát rákötöttem a robbanószerkezet karikájára. Szerencsére a közelünkben egy alacsony kettényílt cövek volt a földbe verve. Ide beakasztottam a talált robbanótárgyat. Mellettünk négy vastag platánfa volt. Az öreg platánok mögé álltunk, s én a hosszú ostorral kirántottam a sasszeget. A szerkezet nagyot robbant. Őt én robbantottam el, de Szabó Lacinak ez a játék nagyon megtetszett, és kérte, hogy a még meglévő kettőt ő hozhassa működésbe. Ezek a harckocsi aknák indítógyutacsai voltak.

1951-ben, húszéves koromban Szegedre egy műszaki alakulathoz vonultam be katonának. Itt, - két éven át - alkalmam nyílt megtanulni az aknák fajtáit, tölteteit, indító gyutacsait. Akkoriban egységesen szovjet gyártmányokkal volt ellátva a Magyar Honvédség. Belőlük sok szállítmányt szállítottam tehergépkocsin.

A gyerekek között lőszer cserekereskedelem folyt. Akinek sok története volt, cserélt érte egy pisztolyt. Volt, akinek rakétapisztolya, géppisztoly golyóhoz átalakított puskája volt, de a legtöbbjének pisztolya. A berekben szoktunk lődözni egy nagy Steyr pisztollyal. Azt mindenki kipróbálhatta. A Zéhmann gyerekek ruhájának estére erős puska szaga volt a litánián, az egész napos lövöldözés után. Egyszer Zéhmann Jancsi is felrobbantott valamit a konyhájukban, a melle tele lett szilánkkal, de megúsza.

A nagykamondi berekben a Marcal folyó ágai között rengeteg lőszer volt lerakva, elhagyva, eredeti csomagolásban, ládában, fém dobozokban. Ahogy a magyar és német alakulatok Kemenespálfa irányába visszavonultak az oroszok elől, a laza talajú berekben, lőszerrel megrakott kocsijaikról terhüket leszórták, átjutásukat így könnyebbé téve. Az út mellett ládaszám, halmokban volt a magyar gyártmányú Vécsei kézigránát, a csöves aknavetőkből kilőhető robbanó aknalövedék, különböző méretben, kézigyerekekbe való lőszer, géppuskagépgyű töltetek. Rengeteg hadianyag puska, és egyéb volt szanaszét dobálva. A

nagykamondi gyerekek hetekig dobálták a Vécsei gránátokat, nagy robbanások kíséretében. Élen járt ebben Sámson István (gúnynevén Döme). Ez a történet róla szól: A Marcal parton egy ott elesett német katona volt eltemetve. A tavaszi áradás a holttestét részben kimosta, s így látszott, hogy a bőr csizmája jó állapotban van. Döme a lábakat eltávolította belőle, a csizmát alaposan kimosta, száradás után pedig abban járt, azt viselte. A háború utáni szegény világban sok mindenre rákényszerült a kifosztott lakosság. Egy későbbi Marcal szabályozás, árkolás közben ennek a német katonának a csontjai ismét felszínre kerültek. Endre, a bátyám, aki ekkora már csatornaőr volt a Marcalon, elmondása szerint a sípcsontját nézegette, mert valamikor az törött lehetett - látszott rajta a forradás. Pacsi Károly is részt vett a vizsgáldásban, és kezébe vette a lábszárcsontokat. Egy hirtelen mozdulattal, minden előzmény nélkül behajította őket a bővizű Marcalba. Meggondolatlanságáért Endre nagyon leteremtette, ő ugyanis vissza akarta temetni örök nyugalóhelyére a többi csont közé, az emberi kegyelet megadásával.

A tizenéves gyerekekre tehát nagy veszélyt jelentett a sok elhagyott hadianyag. A hasonló korú gyerekek hadi játékaik, más községekben is hasonlóak volt. Tüskeváron Nagy Elemér, az orvos fia, - aki egyidős velem – játékaival, egy, a határban maradt löveggel, nagy veszélyt okozott. Társaival együtt megtöltöttek egy ágyúlöveget, amit addig piszkálgattak, irányítottak, míg az el nem sült. Belőttek vele a szomszéd faluba, nagy riadalmat okozva. Nagyon sok gyerek meghalt, megsérült, vagy nyomorék lett annak idején a sok elhagyott robbanótöltet babrálása miatt.

Kis Istvánné Lina néniék, akik nálunk bújtak, az utcában, tőlünk a második házban laktak. Tavaszi veteményezés előtt a kiskertjüket nem merték felásni, mert ott egy orosz kukoricagránát volt a földön, ami rendkívül veszélyes volt. Engem hívtak át, hogy csináljak vele valamit, távolítsam el. A kezembe nem mertem venni, így a gránát mellé, előre ástam egy gödröt a földbe, fogtam egy hosszú póznát, lefeküdtem, és a gödörbe piszkáltam vele a veszélyes anyagot. Amikor benne volt, földdel betakartam. A mai napig ott rozsdásodik a talajban, a ház új lakói nem is sejtik, mit rejt ott a föld. Ahol a front átvonult, sok hadianyag maradt hátra, rengeteg lőszer, bomba van ma is a földben. Építkezések közben még ma – 60 év után is – kerülnek elő rozsdamarta, veszélyes lőszer, bombák.

A jánosházi alsó erdőben volt a németeknek nagy lőszer lerakata, hadianyag bázisa. Mielőtt a front ideért volna, egy részét el tudták szállítani, amikor nyugat felé visszavonultak. Ami itt maradt, az orosz kézre került. A front átvonulása után is rengeteg maradt még az erdőben. Ezekből a robbanóanyagokból hozzám is eljutott néhány fajta. Németh Laci unokatestvérem, - aki Jánosházán lakott - mikor Kamondra jött, nekem is hozott belőlük. Volt közte olyan, mint a csőtészta, makaróni, tizenöt- húsz centi hosszú, szürke színű, különböző méretű lyukakkal. Meggyújtottuk a végét, gyors sístergéssel égett. Amikor ráléptünk cipőnkkel az égő, lyukas végre, mint a rakéta, kilőtte magát, cikk-cakkban futkosott a földön és ködszerű füstöt hagyott maga után. Az állén, kedvelt játékaik közé tartozott, amíg el nem fogyott. Hozott még olyan fényes, selyem zacskóban lévő töltetet is, amit az ágyúgolyó mag

kilövéséhez használtak, annak megfelelően, hogy milyen távolságra lőttek az ágyúval. Először a nehéz robbanómagot töltötték az ágyúba, s utána a hüvelyt, amely tartalmazta a zacskókban lévő töltetet. A tűzszerészek a front elvonulása után jóval, a jánosházi alsó erdőben az itt hagyott hadianyagot nagy robbanások és gomolygó füst kíséretében semmisítették meg.

A front átvonulása után újra megkezdődött az iskolai tanítás. Az újszeri Zéhmann gyerekek a tanszereiket különféle lőszeres dobozokban hozták. Nekem is megtetszett az ötlet, én is szereztem egy ilyet. Lementem a berekbe, a kovácsmesterséget folytató Czigler Dezsőék háza elé. A halmokban ott lévő, lőszerrel teli dobozokból válogattam. Az elsőt kiürítettem, jó vastag éleslőszeresek voltak benne (ahogy visszaemlékszem, gépágyú töltények voltak). A baj csak az volt, hogy nem volt megfelelő fogantyúja. Tovább keresgéltem, mire ráakadtam egy aprólőszerrel teli, megfelelő fogantyúval ellátott vas dobozra. Kiürítettem, és másnap már én is abban vittem a tanszereimet az iskolába.

Isten nevében és imádságával kezdtük újra az iskolát, mostoha körülmények között. Írófüzeteket Németh Antal igazgató úr, valami naplóféléből vagdosott nekünk, hogy legyen mire jegyzetelni. A front alatt kimaradt tanítási időt minden gyerek az élet nehéz iskolájaként élte meg. A tanítás megkezdése előtt az iskolaudvart és környékét megtisztították a rengeteg, elszórt lőszerből és a szedresben - mely az iskolaudvar végében van - előzőleg ázott légó bunkerba temették.

Jött egy szigorú rendelet (a kisbíró is kidobolta), hogy akinél kincstári vagy katonai holmi van, azokat szolgáltassa be. A leadás helye a Kekk kocsmá mellett lévő tűzoltószertár volt. A fenyegetettség miatti félelemtől tartva, édesapám is összeszedett egy bakszekérnyi ilyen anyagot. Túlnyomórészt lábbelik voltak, s köztük egy újszerű állapotú ruszki bakancs „batyinki” is. Édesapám azon töprengett, hogy meg merje-e tartani magának, vagy leadja, hisz a mérete is jó volt. Először föltette a bakszekérre a többi közé, hogy leadjuk. Indulás előtt viszont meggondolta magát és újra levette, hogy jó lesz ez őneki. Akkor lábbelit sem lehetett kapni. Valahová eldugta és sokáig nem merte hordani. A tűzoltószertárhoz érve már sokan leadták a katonai holmikat. Amikor mi is bedobáltuk a szertárba az odaszállítottakat, láttuk, hogy már a padlásig magasodott a beszolgáltatott anyag.

Front után a közvetlen szomszédunkban lévő Kovács Gábor féle ház hátsó épületében, Elekes Ernő cipész bérelt egy helyiséget. Itt volt berendezve a suszter műhelye és itt is dolgozott. Lábbelinek való bőrt és talpanyagot a háború után sem igen lehetett kapni. Még faszeget sem, amivel a cipőtalpat szegezte fel a lábbelire a suszter. Ez pedig alapvető kelléke volt a munkának. Édesapám leleményessége segített ezen, ő csinált részére faszeget nyírfából. Bőr talpanyagot szintén nem lehetett beszerezni. A csizmák, bakancsok talpalásához, elhagyott katonai teherkocsik ledobott gumiabroncsait szedtük össze és adtuk át neki. Suszter késsel, „dikiccsel” abból nyesett talpnak valót, nem kis erőfeszítéssel. Amelyik csizmára, paraszt bakancsra ilyen talpat szegelt, az bírta a strapát és nem vásott el egyhamar. A kifosztott nép keservében, nincstelenségében sok mindenre rákényszerült, és furfangos ötleteivel volt

kénytelen megoldani. Czirók Jóska bácsi, a biciklijéről, az oroszok által levagdalt gumikat, a keréka broncsra húzott tömörgumival helyettesítette. Csontrázónak mondták a biciklit, mert az út egyenetlenségei dobálták a kerékpárt, nem volt, ami a rázást felfogja, csillapítsa, mint a levegővel felfújt kerekek esetében. Azért mégsem a fém sínen gurultak a kerekek, mint ahogy azt az orosz katonák kedvelték.

Az orosz katonák a szomszédunkban lévő „suszterejben” sokszor megjelentek, még Bobáról is jártak ide. Csizmaikat javíttatták, újakat készítettek maguknak, hozott anyagból. Az üzlet lebonyolításához tolmácsra volt szükség. Elekes Ernő cipész sokszor átjött édesapámért, hogy menjen át és fordítsa le, hogy mit is akarnak csináltatni. Amikor egy csizma a megbeszélte időpontban elkészült, jött érte a katona. Kézbe véve a kivikszolt, új lábbeliket, - amely nagyon megnyerte a tetszésüket - örvendezve fizettek a maguk módján. Legtöbbször azzal, amit máshol, másoktól zabráltak. A munkadíjért fizetőeszköz volt a cukor, a tea, a dohány, esetenként más is. Ritkán kockacukorból és leveles dohányból részesültünk a tolmácsolásért. A dohány meg mindenekfelett jól jött. Édesapám olyan szenvedélyes dohányos volt, hogy ha nem tudott dohányt szerezni a pipájába, - ez pedig a háború alatt sokszor előfordult - a pipa szárát és a csutorát szívogatta dohány nélkül, hogy legalább az ízét ízele. Szinte belebetegedett, ha nem volt füstölni valója. Mindig óva intett bennünket, hogy a dohányzásra rá ne szokjunk. Én, meg Laci testvérem ezt meg is fogadtuk, ellenben Endre erős dohányos lett. Édesapám nyelvészkedése egy kis haszonnal is járt. Az oroszoktól, ha leveles dohányt kapott, azt az éles késével egy deszkán, szertartásosan szelegette vékonyra. A leszelt csíkokat szétrázogatta és utána a tűzhelyen szárogatta. Utána elővette tajték pipáinak egyikét, s megtömte az új szerzeményből. Öngyufával meggyújtotta és rápöfentett. A füstből kivontak alapján ízelette a kapott dohány minőségét, értékét.

Amikor édesapám nem volt otthon és jöttek a katonák a „suszterájba”, akkor engem hívtak át. Valamicskét tudtam velük gagyogni oroszul. Ütögették a hátamat és azt mondták nekem, hogy én vagyok a kis tolmács.

A harcok átvonulása után a bíró által felszólították a lakosságot, hogy a határban ázott lövészárkokat temessék be. A Pápara vezető út Kamond felé eső kereszteződésében is volt egy géppuskaállás kiásva, és több helyen az utak mentén is, ezeket az emberek közösen temették be. Akinek a mezőn lévő földjébe, vagy annak végébe ástak a katonák a harcok idején lövészárkokat, vagy ágyúfedezékeket, annak magának kellett - mint a föld tulajdonosának - azt betemetni. Mi, édesapámmal ketten, a Károlyháza alatti dűlői földünk végébe lévő orosz lövészárkokat, dekungokat temettük be. Innét lőttek Dabroka felé, ahol a németek még tartották magukat, míg végül kemény harcok után előrevonultak és kiszorították őket. Az egyik lövészárkba, betemetése előtt, én beleugrottam. Az otthagyt tárgyak közül, amit érdemesnek találtam, zsebre raktam. Találtam a lövészárkban egy cigarettadóznit, amit emlékként ma is őrzök. Cirill betűkkel a harcos neve és az oroszországi lakóhely neve van belekarcolva. Volt ott még több minden az árok fenekén. Egy fegyvercső tisztítólánc, alumíniumból, hosszúkás golyókkal, olyan imamalomhoz hasonló. Ezt is

hazavittem, máig megvan. Bontatlan, zsírpapírban, 2000 darab géppisztoly lőszer is volt lenn. Volt olyan is, amiből a fegyvereiket tárazták be, ezek bontott csomagok voltak, és nem lőtték el őket, így 165 darab golyót el is hoztam úgy, hogy édesapám nem vette észre. Egy újszeri gyerekkel cseréltem el a töltényeket, valami másért, ami meg őneki volt. Ők ezt a löszert tudták használni, ellövöldözték a berekben. A lövészárkokat végül a bennük lévő sok tölténnyel és egyébvel együtt betemettük. A vízhatlan, originál csomagokban lévő több ezer töltény most is ott van a földben. Hasonlóképpen temették a futóárkokba mások is a lőszereket.

A harcok során nagyon sok álló fa megsérült, repeszszilánkok, vagy golyók csapódtak a törzsükbe. A nagykamondi temető bejárata után kétfelől, akkoriban vadgesztenye sor állt. Az aknalövedékektől sebzetten, a törzsük tele volt szilánkkal, melyek évek múltával beforradtak. Ez így volt az erdőkben is. A fák kivágása után ez veszélyt jelentett, a famegmunkáló gépek éles szerszámaira. Endre, a bátyám, miután egy fát kivágott, a fűrészüzemben deszkát vágatott belőle. A fában rejtve lévő szilánktól, vagy golyótól a gatter fűrészlapja tönkrement. Ezt a veszélyt csak fémjelző készülékkel lehetett elhárítani.

Egyszer az alábbi történet szemtanúja voltam. Egy orosz teherautó a Kertalja utcában úgy akart megfordulni, hogy a Balaton út bejáratával szemben lévő földekre hajtott. Akkor, mint magántulajdont, Horváth Gyula és Piros Albert művelték sajátjukként, most szederfákkal van beültetve. Horváth Józsefék háza mellett - akik szérül laktak – akart megfordulni. A laza talajban elsüllyedt a kocsi, a gépkocsivezető hiába bőgette a motort, a kerekek csak pörögtek, nem tudott onnan kijönni. Két katona volt a kocsival. Tanakodtak, majd az egyik, akinél a dobtáras géppisztoly volt, eltűnt. Egy idő múlva láttam, hogy jön a ruszki a falu felől Piros Lajos bácsival (Nagy Zoltán nagyapjával). A két ökre igába befogva, rajta tézsla a húzatáshoz. Elibe jártak a megsüllyedt kocsinak, a tézslát beakasztották a lökhárítóba. A sofőr beindította a motort, kezdődött a húzás. Az ökrök nekilendültek, de visszahőköltek, pedig a sofőr is adta a gázt, és a kerekek is pörögtek. A kocsi meg sem mozdult. A kocsi mellett álló orosz katona kíméletlenül ordított Lajos bácsival, aki egy csendes, halk szavú ember volt. " Davaj, davaj!" Erre ő ostorával enyhén bízatta a jószágokat, sajnálta, nem akarta meghúzatni, vagy megszakítani őket. Nagy súlya volt egy ilyen katonai teherkocsinak. A másodszori próbálkozás is sikertelen volt. A ruszki ebbe nem nyugodott bele, újabb nekifeszülést provokált. Az ökrök háta mögé ment, és géppisztolyával egy sorozatot a levegőbe lőtt. Ettől az állatok megijedtek, megpúposodva, inuk szakadtáig feszültek, a sofőr a motort bőgetve adta a gázt, mígnem a kocsi kiugrott a mélyedésből, nagy füstöt hagyva maga után. Az ökrök erejét teljesen igénybevevő munka után Lajos bácsi hazafelé indult a fáradtságtól fújtató jószágokkal. A katonák eddig a köves úton indultak tovább, úticéljuk felé. A kocsi, kerekeiről a sarat csapkodva hagyta el az utcát. Az állatokkal való kíméletlenségük más esetekben is megnyilvánult. Az aránylag kis testű muszka lovakon olyan trappot vágtak le, hogy még a versenylovakat is alig hajtják jobban. A kíméletlen hajsolás következtében a hátszó izzadt, tajtékozott. Megállás után a futár, kozák katona leszállt róla és a ló az erős iramtól fáradtan remegett. Előfordult, hogy a katona a front idején váltott lóra ült, azt épp

olyan erőltetett futásra kényszerítve. Volt olyan ló, amelyik félt, ha katona közeledett feléje. Nagykamond elfoglalásának délelőttjén is ilyen felderítő katonák vágattak végig a falun.

1945. május 9-én befejeződött a második világháború Európában.

Az ország romokban hevert, a sokat szenvedett magyar nép reménykedve és bízva gondolt a kibontakozó új hatalomra és a békés jövőre. Május végétől Ausztria felől jöttek visszafelé az orosz katonai alakulatok. Rengeteg visszavonuló volt az utakon, járművek tömkelege a 8-as műúton. A Pápára vezető úton, gyalog olyan tömegben vonultak, hogy az utat teljes szélességében elfoglalták. Egy júniusi késő estén, éjfél körül történt, hogy a lakásunk konyhaajtáját erősen dönggették. Édesapám fölkel az ágyból, és ajtót nyitott. Két orosz katona állt ott. Legnagyobb meglepetésére azok voltak, akik az átvonuló harcok után nálunk laktak a szobában. Az egyik a fátyolos magas hangú - aki nagyon szerette a tejet – és a társa. Nagy öröm volt, ölelgették édesapámat, hogy a „vojna”, (háború) véget ért, és hogy életben maradtak. Beszélgetés közben kérdezte tőlük apám, hogyan kerültek újra ide, hiszen úgy áprilisban laktak nálunk. Mondták, hogy az alakulatuk visszavonulóban van, és az éjszakát Jánosházán, pihenéssel tölti. Ők meg úgy gondolták, hogy kijönnek látogatóba hozzánk, Nagykamondra. Nagyon jól érezték magukat nálunk, amikor itt laktak, és ezt nem felejtették el. Hosszú búcsúzkodás után távoztak, és visszamentek Jánosházára, mert az alakulatuk reggel indult tovább. Édesapámnak egy orosz katonainget adtak ajándékba. A martonfai fogolytáborból fokozatosan vitték ki Oroszországba az elfogott magyar katonákat. A vasúton, marhavagonokban szállították őket, melyeken kis ablakok voltak üveg nélkül, berácsozva. Nagyobb gyerekeket, - mint engem is – a vasútra rendelték kényszermunkára. Az volt a dolgunk, hogy a pályatestet gyomtalanítsuk, egy vasúti felügyelő utasítása alapján. Ahogy a vasúti szerelvények elhaladtak mellettünk, szomorúak voltunk, mert sejtettük kiket visznek a vagonokba és hova tartanak. A martonfai fogolytáborban voltak nyugatra szökött ukrán civilek is, orosz katonai őrizet alatt. Ahogy akkor beszéltek, ezek az ukránok átálltak a németek oldalára, mikor azok elfoglalták Ukrajnát. A harctéri események fordulata után, a Vörös Hadsereg megtorlása elől nyugatra menekültek, végül azonban utolérte őket az orosz előrenyomulás, Ausztriában, Németországban. Elfogásuk után visszahozták őket az oroszok, de már foglyok voltak. A rájuk vigyázó orosz katonákkal szövetkezve sok bűnös dolgot elkövettek. Zabrált lovak eladásával üzérkedtek. A lovakra, igavonó állatokra a parasztságnak a háború után nagy szüksége volt a földek megműveléséhez. Ha tudtak, vettek tőlük, hisz a háború alatt sok lovat besoroztak a Magyar Honvédséghez, és azok majdnem mind odavesztek az oroszországi harcokban. Az utcánkban lakó Szalontai Irma vett két akkora lovat tőlük egy karóráért, hogy alig fértek be az istállójuk ajtaján. Bent az istállóban megkötötték őket, de nagy erejükkel leemelték a süvegfát a jászolról. Több kamondi ember is vett tőlük lovakat. Az is előfordult, hogy Kemenespálfa felől lóháton vágatva a berekben utolérték őket, és nagy lövöldözés után elvették tőlük a lovakat és visszavitték. A hoppon maradtak hiába siránkoztak, hisz amiért vették, az is odalett. Megtörtént az is, hogy éjjel kijöttek teherkocsival Nagykamondra. Az Újszeren, hátulról, a kerteken át bementek a házakhoz a disznóólig. Az ólban a hízót egy baltával fejbe vágták és elvitték. Több ember

disznóját is elvitték így, nem lehetett ellenük semmit sem tenni. Árultak az ukránok a faluban különböző anyagokat. Végszám a ruhát, amit nyugatról hoztak magukkal. Zsírért, szalonáért, élelmiszerért cserében. Nagyon szerették a pálinkát. A Kertalja utcában lakott Szakáll László asztalos mester, akinek a felesége a község szülésznője volt. Az oroszok bejövetele napján lenyelte a karikagyűrűjét, hogy azok el ne tudják azt vinni. A front átvonulásakor a férje nem volt itthon, katona volt. Front után nem sokkal megjött, lemaradt az alakulatától, nem ment nyugatra. Dörzsölt, iparos ember volt. Összeeskábált egy házi pálinkafőzőt. A kotlát üsttel felállította az udvaron, alatta tüzelt és főzte a pálinkát. A vörösrézcső egy fahordóban spirálba volt tekerve, benne a hűtővíz, amit folyamatosan hideg vízzel cserélt. A hatóságoktól akkor nem kellett félni a tiltott főzés miatt. A törvényt és a hatóságot az orosz fegyver képviselte. A pálinka alapanya a jó, édes szeder volt. Laci és én vödörszám szedtük naponta, ebből lett a cefre. Magyar Károly uradalmi birtokának minden táblája szederfákkal volt körülültetve. Alapanyag bőven volt, nagyon jó pálinka lett belőle. Az oroszoktól, ukránoktól pálinkáért mindent lehetett szerezni. Virágozott is az üzlet, a cserekereskedelem. Jöttek hozzá teherkocsival és lovaskocsival is, végszám hozták a zabrált ruhaanyagot, meg a sokféle holmit. A pálinkát meg vitték, hiszen a kölnivíznél sokkal jobb ízű volt. (Azt is megitták.)

Szakállék előtt a hídon álltunk egyszer, amikor jöttek pálinkáért a katonák. Az utcai villanyoszlopon volt az éjszakai világítás lámpája, és benne az égő. A ruszki katona ezt meglátta, azonnal ledobta a csizmáit, és mezítláb felmászott a villanydúcon, mint a macska, s kicsavarta a körtét. Zsebre vágta, s már lent is volt. Egy pillanat műve volt az egész. Mi csak néztünk egymásra, hisz mászóvassal is idő kell az ilyen művelethez. Ezután ott az utca sötét maradt egy jó ideig, mert még égő sem igen volt a pótlására.

A cserekereskedelem nagyon jól ment, de csak egy darabig. Egy, valószínűleg kitervelt napon aztán teljesen véget ért. Éjjel teherautóval több orosz jött. Behatoltak Szakállék lakásába. Az asszony ki akart ugrani ijedtében az ablakon, de nem tudott, mert fegyvercső meredt rá. Fenéken rugdosták, és falhoz állították őket, fegyverrel fenyegetve. Az összes ruhaanyagot, és mindent, amit addig cseréltek összeszedték, és visszavitték. Valószínűleg újra eladták. Szakállék az eset után is rettegetek, kifosztásukról nem szívesen beszéltek. Így lett vége a pálinkafőzésnek.

Miután a háború véget ért, lassan kezdett visszatérni az élet, megkezdődött az újjáépítés.

Nagykamondon nem volt villany, hisz a front előtti napon az orosz repülőek lebombázták a bejövő nagyfeszültségű fővezetékeket a pusztán. A harcok idején pedig kifűrészelték a villanyoszlopokat, az elsüllyedt harckocsik alá. A vezetékeket összefonták, és vontatókötélnek használták. Nagykamondon, a faluban, de főleg az Újszeren, sok villanyoszlopot kifűrészeltek, és kihordták a berekbe, a Marcal híd építéséhez. A hálózat helyreállítását a falunak önerőből kellett megoldania. A község erdőtulajdonosai adták az akác villanyoszlopokat, csak így tudták a fenyőfa oszlopok pótlását megoldani. A frissen kivágott oszlopok héját lehántották, majd felállították őket. A csúszós fán a villanyszerelő

mászóvas is bizonytalanul fogott. Nagy Imre volt akkoriban a körzetszerelő, előfordult, hogy az álló oszlop tetejéről a tövéig lecsúszott, mert a mászóvas körme a síkos fán nem fogott. Az egész szerelés balesetveszélyes volt. Miután az oszlopok álltak, a vezetéket és a szigetelőket kellett összegyűjteni. Akkoriban minden villanyvezeték vörösrézből volt, az pedig a háború után alig akadt. Sok szedett-vedett vezetékből, toldozgatással kellett az áram útját biztosítani. A sok munka és erőfeszítés után ismét lett a faluban áram. Az akác oszlopok még a hatvanas években is álltak. A Villamos Művek aztán folyamatosan kicserélte őket szabványosra.

A kisbíró által több esetben is tudatták a lakossággal, hogy akinek a háza táján érő gyümölcs van, az szedje le az orosz katonaság számára, és vigye a község bírójának udvarába. Mi is odavittük a leszedett gyümölcsöt, a bírótól pedig az orosz katonák elvitték. Megtörtént az is, hogy a kisebb, érő cseresznyefánál megállt a portyázó teherkocsi, s a hátul ülők szemezgették a termést, míg végül kivágták a fát, feldobták a platóra, és menet közben ették le róla a cseresznyét. Vadászatuk vadnyúlra úgy történt, hogy este, sötétben, gépkocsikkal letértek a postaútról a szántóföldre, gabonavetésbe, mezőbe. Reflektorra kapcsolták a fényszóróikat, egy közülük kiült a sárhányóra, vagy a platón állt géppisztollyal. Az erős fényből a vadnyúl nem tudott kitörni, a mozgó kocsi sorozatokat zúdítottak rá, és leterítették. Akkor még sok vadnyúl volt a mezőben. Édesapám mérges volt rájuk, mert kitiporták a vetést, a nehéz, háromtengelyes kocsikkal.

Háború után, a környéken elesett orosz katonákat összeszedték, és a Dabróka Csárda kijárata előtti réten temették el őket. Ott voltak orosz feliratos sírjaik. Szoktuk nézegetni őket, közülük egy felíratra emlékszem még. Valami rangot jelenthetett a „Serzsár Lityinár” felírat. Egy idő után onnan is felszedték őket, nagyobb, központi temetőben temették el őket, a többi elesettel együtt. Az elesett német katonák ott maradtak, ahol elásták őket, - mint orosz ellenséget - létüket említeni sem volt tanácsos. Egy elesett német katona Dabrókánál a mi rétünkben volt eltemetve. Kovács Tibivel ott őriztük a teheneket. A szomszéd föld az övék volt. Gyerekes kíváncsiságból egyik nap kiástuk a sírt. A fű itt zöldebb, és dúsabb volt, mint máshol. Nem kellett mélyre ásni, sekélyen volt elföldelve. A fején lévő vassisakot találtuk meg először. A fölvételekor a koponya kiesett belőle. Ezt utána szépen visszatemettük. A törzs felé ásva zubbony gombok, és német aprópénz (Pfennig) volt. A sisakot nézegettük, belső peremébe színes német újság volt sodorva, ezzel volt kibélelve. Valószínűleg nagy volt a sisak belső mérete a harcosnak, és ezzel csökkentette annak lötyögését. Végül mindent visszatemettünk, csak a sisakot nem. Az elesett német katona ma is ott nyugszik. Tiszteletadásként levertünk egy karót a sír elé, és arra a harcos sisakját rátettük. Ezt újságokban láttuk a háború alatt, hogy az elesett sírját sisakjával jelzik. Sajnos a sisak nem sokáig volt a karón, a nagykamondi csordás – mivel ott őrizte a tehéncsordát - meglátta és elvitte. Később a pusztán lévő kunyhója előtt láttuk a sisakot, a kutyái etetőtáljaként. Nagyon szomorkodtunk miatta. Ennek a csordás, pásztor embernek volt egy, a harcok idején elhagyott, talált, német katonai fegyvere. Később kellemtelensége is volt miatta. Egyszer édesapámmal a Koldusteleki- dűlőben kukoricaszár- kupacokat raktunk a

szekérre. Ő letről adogatta a kévét, én meg a szekéren raktam sorba. Ahogy raktuk az összeálogatott kévét, az egyik kupacban egy puskát találtunk elrejtve. Édesapám, mint kiszolgált katonaember, a puskát kézbe vette, mustrálgatta a csövet, a föld felé irányította, és a zárdugattyút hátrahúzta, hogy megnézzé, van-e benne töltény. Nem volt. Ezek a Mauser puskák nagyon precízek voltak, ilyen volt német hadsereg rendszeresített fegyvere. A talált puskát nem vittük haza, édesapám áttette egy másik szárkupacba, ami már nem fért fel a szekérre, és ott maradt. Tanakodtunk, hogy ki dughatta oda a puskát, egy sejtésünk azért volt, hiszen ez a pusztán mellett volt. A csordás a pusztán végén legeltette a gulyát, mivel alkonyat felé járt az idő, készült az állatok hazahajtására. A mi kukoricaszár rakodásunkat távolról, aggódva figyelte, mivel abban rejtette el a fegyvert. Nem gondolt arra, hogy azt mi ilyen hamar hazahordjuk a mezőről. Izgatta a dolog, hogy ha megtaláljuk a puskát, akkor kitudódik, és akkor annyi az ő vadászgatásának. Mi elindultunk a szekér rakománnyal hazafelé, alig hogy hazaértünk, máris jött a csordás. Édesapámat félrehívta, és titkolózva, suttogva érdeklődött, hogy az eldugott fegyvert megtaláltuk-e, vagy talán hazahoztuk. Megnyugtatta, hogy áttettük egy másik szárkupacba, és még mindig ott van. Amikor később az ominózus szárkupac elszállításra került, a fegyver már nem volt benne, elvitte. A békésen legelő gulya mellett ezek szerint nem csak furulyázott, hanem a vadak mozgását is figyelte, és vadászott.

A háborúba a faluból sok fiatait elvittek. Katonakorúakat a frontra, a leventéket pedig Németországba szállították. Ott estek amerikai fogságba. Lágerekben tartották fogva őket, sokat szenvedtek, éheztek. Az itthon maradt fiatalságot mi képviseltük, 14-16 éves korig. Mi futballoztunk, kugliztunk, és segítettünk a mezőgazdasági munkákban szüleinknek. Nagyon örültem annak, amikor elengedett édesapám egyedül szántani a fogattal a mezőre. Testvérem, Laci, szabó mesterséget tanult, és abban dolgozott. Bátyámról, Endréről, semmit sem tudtunk, csak annyit, hogy Németországba vitték. A háború befejezése után egy-két elhurcolt ember hazavetődött. Az egész falu örült, meleg szeretettel fogadta a hazaérkezőket. Érdeklődve hallgatták az élménybeszámolójukat. Az idő múlásával egyre többen érkeztek haza a sok viszontagság után. Az elvitt leventék is mind megjöttek a nyugati fogságból, csak bátyám Endre, és Molnár László nem. Szétszóródtak, semmit sem tudtak mondani róluk, akik hazajöttek, azt sem tudták, hogy élnek-e. Szüleim meg én is nagyon aggódtunk miatta. Mindenki reménykedett, hogy szeretteit egyszer viszontláthatja. A nagy világegés után sokan nem tértek haza. Akik a hadifogságot csont-bőrre fogyva túléltek, és hazakerültek, nehezen tették túl magukat az átélt, szörnyű borzalmakon. Sokuknak az egészsége is odalett, voltak, akik rokkantan, végtagjukat veszítve kerültek haza.

1946. október 13-án édesapámmal szekéren jöttünk haza, a Téglaszín- dűlőből, mert ott dolgoztunk a fogattal. Ahogy közeledtünk a falu végén álló kereszthez, láttuk, hogy valaki ott áll hátzissákkal a hátán, a kereszt kerítésénél. Ahogy közelebb értünk, **felismertük, hogy bátyám, Endre az.** Szinte hihetetlennek tűnt. Ő is látta, hogy mi vagyunk. A találkozás örömét leírni nem lehet. Hihetetlen volt, hogy él, s hogy megjött ennyi idő után, hisz előtte semmit nem tudtunk róla, de még a fogolytársai sem. Miután hazaértünk, nagyon sokat

beszél az élményeiről. Elmondta, hogy a fogolytársak miért nem tudtak róluk. Ekkor értettünk meg mindet. Elmondása szerint a lágerben bevagonírozták a transzportot Németországban, hogy jönnek haza. A szerelvényük egy ideig jött Magyarország felé, majd valamelyik pályaudvarról visszafordították őket. Kitört a pánik a vonaton, hogy visszaviszik őket az amerikai lágerbe, amit rémálmaikban sem akartak látni. Többen leugráltak visszamenőben a szerelvényről, amikor lassított a vonat. Ők, a kamondiak közül, Molnár Lacival ketten ugrottak le a vonatról. Miután az elment, ott maradtak a vasúti töltés mellett tanácstalanul. Utána egy faluba mentek be munkát keresni. Más-más háznál sikerült munkát találniuk, és befogadták őket. Mezőgazdasági munkákban alkalmazták őket. Hazajövetelük után tudták meg, hogy a szerelvényük ugyan visszament, de újraindították Magyarországra a foglyokkal, így akik fent maradtak a szerelvényen, azok sokkal előbb meg tudtak jönni.

A háború véget ért 1945. május 9-én. **Magyarországot megszálló orosz katonák tízezrei állomásoztak utána is az ország területén hátteret biztosítva az új, kommunista hatalom erőltetett diktatúrájához.** Rákosi Mátyás hatalomra kerülése után megkezdődött - az ÁVH közreműködésével – a kulákok, reakciósook, és az egyház üldözése, a szerzetesrendek feloszlatása. A magántulajdonú gyárak, üzemek, iskolák, és egyéb intézmények államosítása is kezdetét vette. A falusi lakosságot kifosztották, a beszolgáltatási rendszert bevezették, a padlásokat felsöpörték. Az 1956-os forradalom kitöréséhez részben ezek a népszerűtlen intézkedések is hozzájárultak. A forradalom napjaiban vidéken a beszolgáltatási papírokat égették el először. Városban a vörös csillagokat, és a személyi kultusz képeit távolították el az elégedetlen emberek a falakról. Több helyen fegyverrel a kézben harcoltak a rendszer ellen. A forradalom leverése, vérbe fojtása mind a megszálló hatalom tevékeny közreműködésével történt. A forradalmat az orosz hadsereg leverte, utána sok embert bebörtönöztek, vagy kivégeztek. 200 ezren menekültek el nyugati országokba. A disszidensekre a legnagyobb szigorral sújtott le a hatalom. A Kádári kor kegyetlenül megtorolta a forradalomban való részvételt.

Megkezdődött a mezőgazdaság erőltetett kollektivizálása a szovjet kolhozok mintájára. Agitálták, és kényszerítették a parasztságot, hogy lépjen be a Termelő Szövetkezetbe. Sok esetben megfélemlítették, hogy ha nem viszi be a földjét a közösbe, és nem lép be a TSZ-be, szankciók várnak rá. Jómagam is megtapasztaltam ezt. Egy falubeli, volt ávós agitátor azzal fenyegetett meg, hogy ha az apósomat nem kényszerítem a TSZ-be való belépésre, akkor másnap már nem mehetek dolgozni a munkahelyemre. Így nézett ki az önkéntes belépés. A megfélemlített parasztság így vitte be földjeit, a kocsiját, a lovát, jószágait a közösbe. Így szűnt meg végül az egyéni gazdálkodás. Évszázados magántulajdon, apáról- fiúra szálló örökölt birtokok, ingóságok váltak egy tollvonással közössé. Ezek után már mások döntöttek a bevitt javakról.

A front átvonulása idején és jó ideig utána sem volt jog, vagy törvény, ami a kiszolgáltatott lakosságot védte, vagy óvta volna. Bármilyen szörnyű sérelem, megaláztatás vagy kár érte, nem volt kihez fordulnia. Egyetlen eszköz döntött mindenről, a fegyver, és az, akinek a kezében

volt. Életemben ezt a lehetetlen helyzetet kétszer éltem át. 1945 márciusában, front alatt, és utána, valamint az 1956. októberi forradalom idején.

A sok viszontagságot, törvénytelenséget átélő kortársammal együtt - hála Istennek – megértük a rendszerváltozást is, ahogy a század-, és ezredfordulót is. Tanúi voltunk az orosz hadsereg bejövetelének, és az ország 1956. évi megszállása utáni távozásuknak.

1991. június 19-én Viktor Silov altábornagy, - mint az utolsó megszálló orosz katona – is elhagyta Magyarországot.

A háborús élményeit lejegyezte: Szili Imre

Kerta, 2005. január 20.